

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Кафедра конституційного права

Ю. Д. Батан

ПОРІВНЯЛЬНЕ КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

освітньо-професійна програма підготовки здобувачів вищої освіти
за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти
зі спеціальності 293 «Міжнародне право» та спеціальності 081 «Право»

Одеса
Фенікс
2022

УДК 342-021.272(477) (073)

П 59

*Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 2 від 19.12.2022)*

Автор:

Батан Юрій Дмитрович – кандидат юридичних наук, асистент кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Рецензенти:

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Єзеров Альберт Анатолійович – кандидат юридичних наук, доцент, суддя Верховного Суду.

Батан Ю. Д.

П 59 Порівняльне конституційне право : навч.-метод. посіб. [Електронне видання] / Ю. Д. Батан ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2022. – 137 с. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23595>

ISBN 978-966-928-861-5

Навчально-методичний посібник підготовлено відповідно до вимог державних освітніх стандартів для викладачів закладів вищої освіти та здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, що навчаються за спеціальністю 293 «Міжнародне право» та спеціальністю 081 «Право».

УДК 342-021.272(477) (073)

ISBN 978-966-928-861-5

© Ю. Д. Батан, 2022

ЗМІСТ

I. ВСТУП. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	4
II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	16
III. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ	17
Тема 1. Конституція й інші джерела конституційного права у системі конституціоналізму	17
Тема 2. Порівняльне виборче та референдне право. Порівняльний муніципалізм..	43
Тема 3. Конституційно-правовий статус особи. Конституціоналізм та громадянське суспільство	63
Тема 4. Поділ державної влади в системі конституціоналізму. Законодавча влада, виконавча влада та глава держави: система стримувань і противаг.....	80
Тема 5. Конституційний контроль і судова влада в системі конституціоналізму .	114
IV. ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	124
V. ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	128
Література з методики викладання.....	128
Наукова та навчальна спеціальна література	129
Нормативно-правові джерела	132
Матеріали практики	134

I. ВСТУП. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

2022 року кафедрою конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія» було запропоновано навчальну дисципліну вільного вибору студентів «Порівняльне конституційне право». Цю вибірккову дисципліну пропонувано для вивчення здобувачам вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної форми навчання спеціальностей 081 «Право» і 293 «Міжнародне право», а також заочної форми навчання спеціальності 081 «Право».

«Порівняльне конституційне право» є авторською навчальною дисципліною, метою викладання якої є системне осмислення динамічних та статичних аспектів конституційно-правового регулювання, освоєння студентами засад визначення результативності конституційного права; огляд інститутів сучасної конституціоналістики, включаючи вивчення потенціалу використання зарубіжного досвіду у сучасних умовах конституційних перетворень та реформування в Україні, оволодіння студентами вміннями та навичками правового аналізу норм галузі конституційного права та вміннями їх практичного застосування; сприяння формуванню у студентів-юристів конституційного світогляду та конституційної правосвідомості; систематизація набутих на попередніх курсах конституційно-правових знань, розуміння, умінь і навичок; підготовка до єдиного фахового вступного випробування з права.

Актуальність викладання навчальної дисципліни «Порівняльне конституційне право» після навчальних дисциплін «Конституційне право зарубіжних країн» і «Конституційне право України» полягає в:

1) потребі порівняльного підходу зарубіжних і вітчизняних теорії та практики конституційного регулювання, який недостатньо розкривається у вказаних навчальних дисциплінах;

2) більш ґрунтовному осмисленні конституційної проблематики з огляду на наявність у здобувачів освіти компетентностей з питань конституційного права та можливість акцентування на певних проблемах конституційного регулювання, яка меншою мірою доступна під час викладання попередніх дисциплін конституційно-правового циклу через обмежену кількість обсягу навчального навантаження;

3) підготовці до єдиного фахового вступного випробування з конституційного права України та врахуванні законодавчих змін, які відбулися з моменту викладання цієї дисципліни;

4) у зв'язку з цим можливістю більш широкого використання тестових завдань як під час самостійного вивчення дисципліни, так і під час лекційних і практичних занять;

5) змістовних акцентах на деяких предметних темах і питаннях, які зазвичай менш детально викладаються на відповідних дисциплінах, передусім:

а) окреме обов'язкове викладання тематики конституційної юстиції (конституційного контролю), яке часто оминається і на конституційному праві України, і на конституційному праві зарубіжних країн з різних причин;

б) більший обсяг аудиторних годин для викладання прав людини в порівняльному вимірі (конституційного статусу особи) порівняно з аудиторними годинами на викладання відповідної теми на вказаних дисциплінах. Це уможливило вивчення певних справ Європейського суду з прав людини, національного та зарубіжних конституційних судів;

в) наголос на міжнародно-правових джерелах як джерелах конституційного права, внесенні змін до конституції тощо;

г) відсутні питання про предмет, методи, функції конституційного права, його норми, інститути, систему конституційного права, конституційне право як науку та навчальну дисципліну, історію конституційного розвитку, конституційну реформу та її етапи, конституційно-правові відносини, конституційно-правову відповідальність, конституційну конфліктологію;

б) іншому лекційному підході, який полягає у додатковому візуальному наповненні для полегшення сприйняття інформації (акцент на схеми, таблиці, презентації, запис лекцій із постійним доступом до них у здобувачів освіти після їхнього проведення тощо);

7) іншому наповненні практичних занять (завдяки вже вказаній наявності певних компетентностей з конституційного права України та конституційного права зарубіжних країн), зокрема виокремлення позитивних і негативних рис конкретних аспектів конституційного регулювання на підставі порівняльного аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду; можливості напрацювання рекомендацій щодо вдосконалення конституційного регулювання в Україні з урахуванням і порівняльного виміру, і міжнародних стандартів;

8) “Comparative Constitutional Law” – саме такий курс наявний у більшості американських і західноєвропейських юридичних факультетів, тому з огляду на євроінтеграцію та адаптацію до світового освітнього простору доцільно викладати однойменну навчальну дисципліну у вітчизняному освітньому просторі.

Цифровізованим різновидом опитування є обмежене у часі тестове опитування здобувачів вищої освіти через Google Forms або інші цифрові сервіси. Заздалегідь підготовлені викладачем тестові завдання можуть бути відкритого або закритого типу, хоча останній тип є більш простим у застосуванні й оцінюванні. Цифровізація дозволяє зробити різними порядки тестових завдань і варіантів відповідей для всіх

присутніх, а також оперативно й об'єктивно оцінити знання та швидко обговорити правильні відповіді.

Наразі, зважаючи на Концепцію реформування юридичної освіти, а також структуру єдиного фахового вступного випробування з права, вирішенню тестових завдань має бути приділено належну увагу. Окрім традиційного розв'язування тестів, пропонується **обговорення аргументації вибору варіанта** в кожному тестовому завданні. До практичного заняття викладач готує певну кількість закритих тестів із відповідної теми, серед них можуть бути тести зовнішнього незалежного оцінювання минулих років. Здобувач вищої освіти має не лише надати відповіді на орієнтовно 8–12 тестових завдань, а й обґрунтувати їх, зокрема вказати, чому інші три варіанти відповіді не є правильними або за яких умов вони могли бути правильними, яке слово або словосполучення у запитанні вказує на правильну відповідь тощо. Навіть у разі якщо студент не знає правильної відповіді, то має пояснити власні міркування, демонструючи певні знання з навчальної дисципліни та вміння критично й аналітично мислити.

Наприклад, пробне єдине фахове вступне випробування з права 2017 року включало таке тестове завдання:

Яке із закріплених в Конституції України прав людини НЕ належить до переліку прав та свобод, що захищаються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року?

А. Право на вільні вибори.

Б. Право на працю.

В. Право на справедливий суд.

Г. Право на шлюб.

Аргументація відповіді на нього може містити відповіді на такі питання: а) чи закріплено в Конвенції кожне з указаних прав; б) чи є права, закріплені в протоколах до Конвенції, конвенційними правами; в) чи дорівнює право, закріплене в ст. 4 Конвенції, праву на працю; г) чим ключ відрізняється від дистракторів (з урахуванням класифікації прав людини) та чому не гарантується Конвенцією.

Єдине фахове вступне випробування з права 2016 року включало тестове завдання такого змісту:

Який із принципів виборчого права утверджується закріпленням в Законі України «Про вибори Президента України» положенням про те, що громадяни України безпосередньо обирають Президента України?

А Загального виборчого права.

Б. Рівного виборчого права.

В. Прямого виборчого права.

Г. Вільного виборчого права.

Здобувач вищої освіти має коротко встановити, що означає кожен із принципів, вказаних у варіантах відповіді, а також вказати головне слово в запитанні, яке є підказкою навіть у тому випадку, якщо здобувач недостатньо розуміє зміст принципів виборчого права – таким словом є «безпосередньо».

Єдине фахове вступне випробування з права 2019 року (додаткова сесія) включало тестове завдання такого змісту:

Після вдалого виступу на фінальній частині Чемпіонату Європи з футболу Президент України вирішив надати громадянство України гравцю М. національної збірної, який є громадянином Бразилії, та переїхав до України лише півроку тому. Отримавши від М. клопотання про прийняття до громадянства України та зобов'язання припинити громадянство Бразилії, Президент видав відповідний указ. Чи відповідає такий указ Президента України законодавству України?

А. Відповідає.

Б. Не відповідає, оскільки М. не прожив достатнього часу на території України.

В. Не відповідає, оскільки немає погодження Міністерства внутрішніх справ України.

Г. Не відповідає, оскільки М. повинен мати державні нагороди України.

Аргументація відповіді на нього може містити відповіді на такі питання: а) які є умови прийняття до громадянства України; б) які винятки встановлено щодо обов'язковості кожної з умов; в) чи належить особа згідно з фабулою тесту до якоїсь із ситуацій, для яких встановлено винятки; г) якщо так, то які умови встановлено для такої категорії осіб і чи дотримано їх згідно з фабулою тесту.

Одним зі способів застосування знань здобувачів вищої освіти і водночас використання тестових завдань є розвиток навичок **складання ними тестів**. Домашнє завдання може полягати в тому, що здобувач обирає по 6 – 8 питань на семестр із поданого переліку питань і самостійно складає від 1 до 5 закритих тестів і надсилає їх викладачу на електронну пошту або шляхом заповнення онлайн-форми. За змістом ці тести можуть бути, наприклад, такими:

а) тест на встановлення послідовності – необхідність розташування принаймні чотирьох варіантів дій (понять, характеристик) у певній послідовності (наприклад, порядок подання конституційної скарги або порядок реєстрації громадського об'єднання). Для наочності подано приклад:

У якій послідовності розміщено в Конституції України види прав людини за сферою життєдіяльності?

А. Екологічні.

- Б. Політичні.*
- В. Культурні.*
- Г. Громадянські.*
- Г. Економічні.*
- Д. Соціальні;*

б) тест на співвідношення (логічні пари) – встановлення відповідності між назвами, умовами, твердженнями, висновками тощо, які логічно взаємопов'язані, але розташовані за умовою завдання у різних групах довільним чином. Тест передбачає наявність двох стовпчиків, перший із яких має чотири, а другий – п'ять–шість слів або словосполучень. Для наочності подано приклад:

У відповідніть конкретне право людини та види, до яких це право належить:

- А. Право на життя.*
 - Б. Право голосу.*
 - В. Право на достатній життєвий рівень.*
 - Г. Право на асоціацію.*
- 1. Громадянське, індивідуальне, першого покоління.*
 - 2. Політичне, індивідуальне, першого покоління.*
 - 3. Політичне, колективне, першого покоління.*
 - 4. Соціальне, індивідуальне, другого покоління.*
 - 5. Громадянське, колективне, першого покоління.*
 - 6. Соціальне, колективне, другого покоління;*

в) ситуаційне завдання з одним ключем (єдино правильним варіантом відповіді) і трьома дистракторами (неправильними варіантами відповіді). Для теоретичних питань, пов'язаних із предметом, інститутами, нормами тощо, рекомендовано складати не ситуаційні завдання, а завдання на застосування теорії. Нижче наведено приклад такого завдання:

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року й Основному законі Федеративної Республіки Німеччина (ФРН) відсутній принцип неприпустимості порушення сутнісного змісту основних прав. Натомість Європейський суд з прав людини та Конституційний суд ФРН вивели цей принцип. Яку характеристику конституційних прав описано в цьому прикладі?

- А. Імпліцитність*
- Б. Експліцитність*
- В. Гнучкість*
- Г. Фундаментальність*
- Г. Принциповість*
- Д. Жорсткість.*

Серед **цілей подібного завдання** можна виокремити такі: 1) здобувачі вищої освіти застосовують набуті знання для складання тестів; 2) здобувачі вищої освіти розуміють технологію складання тестів і ставлять себе на місце автора тестів, що може підсвідомо сприяти покращенню розуміння тестів під час вирішення у майбутньому; 3) здобувачі вищої освіти набувають навичок тестології; 4) з огляду на це, вони краще розуміють відповідне питання; 5) активізація не механічного запам'ятовування, а сутнісного розуміння теорії прав людини та правового регулювання; 6) можливість використання складених тестів у навчальному процесі шляхом вирішення й обговорення з іншими здобувачами вищої освіти; 7) урізноманітнення навчання; 8) можливість суміщення цієї форми з іншими формами контролю засвоєння знань і вмінь та навичок.

Доцільно навести для наочності приклади тестових завдань про конкретне питання з різними когнітивними рівнями. Наприклад, про строк подання конституційної скарги:

Рівень А – знання.

Який строк з дня набрання чинності остаточним судовим рішенням у справі суб'єкта права на конституційну скаргу встановлено для звернення громадянина з конституційною скаргою?

- A) 1 місяць.*
- B) 2 місяці.*
- C) 3 місяці.*
- D) 5 місяців.*

Рівень В – розуміння.

У якому випадку Закон України «Про Конституційний Суд України» передбачає визнання розгляду конституційної скарги необхідним з мотивів суспільного інтересу?

- A) Подання юридичною особою публічного права.*
- B) Подання громадянином іноземної держави.*
- C) Подання з порушенням строків.*
- D) Подання з порушенням її форми.*

Рівень С – застосування.

Остаточне судове рішення у справі набрало чинності 11 вересня 2021 року. Який кінцевий строк звернення громадянина з конституційною скаргою?

- A) 11 жовтня 2021 року.*
- B) 11 листопада 2021 року.*
- C) 11 грудня 2021 року.*

D) 11 березня 2022 року.

Рівень D – аналіз.

Суд першої інстанції ухвалив рішення у справі громадянина 12 липня 2021 року, рішення суду апеляційної інстанції набрало чинності 13 серпня 2021 року, а рішення Верховного Суду – 11 вересня 2021 року. Який кінцевий строк звернення громадянина з конституційною скаргою?

A) 12 жовтня 2021 року.

B) 12 листопада 2021 року.

C) 11 грудня 2021 року.

D) 11 березня 2022 року;

Доцільно запропонувати здобувачам освіти певні тестові завдання з єдиного фахового вступного випробування з права та міжнародного права та попросити їх порахувати витрачений час на прочитання тестів. За приклад можна взяти такі тестові завдання:

1. Тест 11 основної сесії ЄФВВ 2021 року:

Верховна Рада України 302 голосами народних депутатів України прийняла Закон «Про внесення змін до ст. 85 Конституції України», змінивши таким чином Розділ IV Конституції України. Прийнятий закон із зазначенням дати попереднього схвалення Верховною Радою дати його прийняття та інших реквізитів був підписаний Головою Верховної Ради України й невідкладно направлений Президентові України для підписання та офіційного оприлюднення. Президент України відмовився підписувати закон і повернув його зі своїми вмотивованими й сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. Хто із зазначених суб'єктів діяв з порушенням конституційних норм?

A) Голова Верховної Ради України, оскільки він повинен був невідкладно направити закон Президентові України не для підписання й опублікування, а для призначення Президентом України всеукраїнського референдуму щодо змін до Конституції України

B) Голова Верховної Ради України, оскільки він повинен був підписати закон про внесення змін до Конституції України й опублікувати його за своїм підписом

C) Президент України, оскільки він не має права вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів про внесення змін до Конституції України

D) Верховна Рада України, оскільки закон, яким вносяться зміни до ст. 85 Конституції України, повинен бути прийнятий 3/4 голосів народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

2. Тест 6 додаткової сесії ЄФВВ 2021 року:

Депутата селищної ради було обрано на посаду секретаря селищної ради. На момент обрання його депутатом селищної ради і під час виконання депутатських повноважень він також займався підприємницькою діяльністю. Чи мав право депутат займатися підприємницькою діяльністю під час виконання депутатських повноважень та після обрання його секретарем селищної ради?

А) Не мав права займатися підприємницькою діяльністю під час виконання повноважень депутата селищної ради, але має таке право після обрання його секретарем селищної ради

В) Мав право займатися підприємницькою діяльністю під час виконання повноважень депутата селищної ради, але не має такого права після обрання його секретарем селищної ради

С) Мав право займатися підприємницькою діяльністю під час виконання повноважень депутата селищної ради та після обрання його секретарем селищної ради

Д) Не мав права займатися підприємницькою діяльністю під час виконання повноважень депутата селищної ради та після обрання його секретарем селищної ради.

3. Тест 8 додаткової сесії ЄФВВ 2020 року:

Верховна Рада Автономної Республіки Крим, розглянувши питання про звіт Ради міністрів Автономної Республіки Крим, визнала діяльність Ради міністрів незадовільною і висловила недовіру Голові Ради міністрів Автономної Республіки Крим. Хто може призначити нового Голову Ради міністрів Автономної Республіки Крим?

А) Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим за погодженням із Президентом України

В) Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим за погодженням з Прем'єр-міністром України

С) Верховна Рада Автономної Республіки Крим за погодженням із Президентом України

Д) Верховна Рада Автономної Республіки Крим за погодженням із Представником Президента України в Автономній Республіці Крим.

4. Тест 8 основної сесії ЄФВВ 2021 року:

Після обрання громадянина С. на пост Президента України він залишив посаду керівника політичної партії П. Разом з тим виконкомом партії йому було

запропоновано залишитись в її лавах із статусом «Почесний лідер партії П.», що не передбачає закріплення за ним жодних адміністративно-розпорядчих повноважень. Президент погодився на цю пропозицію. Чи відповідають Конституції України такі дії Президента України?

А) Ні, не відповідають, оскільки на час перебування на посту Президент України повинен призупинити своє членство в політичній партії

В) Так, відповідають, оскільки Президент України може бути членом політичної партії

С) Ні, не відповідають, оскільки членство Президента України в політичній партії має бути погоджено із Національним агентством з питань запобігання корупції

Д) Ні, не відповідають, оскільки Президент України не може бути членом жодної політичної партії.

5. Тест 4 додаткової сесії ЄФВВ 2020 року:

Співробітники патрульної поліції затримали в міському парку за порушення порядку проведення мирних зібрань десять громадян, які без відповідного дозволу грали на індійських музичних інструментах та оспівували ім'я Бога. Громадяни заперечили й повідомили, що належать до зареєстрованої в установленому порядку релігійної громади, а на проведення публічних богослужінь отримали відповідний дозвіл від свого релігійного центру. Чи є підстави для притягнення цих громадян до відповідальності та чому?

А) Ні, оскільки після реєстрації члени релігійної громади мають право проводити публічні богослужіння без отримання спеціальних дозволів

В) Так, оскільки для проведення публічного богослужіння потрібно отримати дозвіл відділу у справах релігії обласної державної адміністрації

С) Ні, оскільки члени релігійної громади отримали дозвіл на проведення публічного богослужіння від свого релігійного центру

Д) Так, оскільки про проведення публічного богослужіння члени релігійної громади мали завчасно повідомити виконавчий комітет міської ради

6. Тест 10 основної сесії ЄФВВ 2020 року:

Кабінет Міністрів України вніс на розгляд Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи проєкт закону про ратифікацію міжнародного договору України. Верховна Рада більшістю голосів прийняла закон, який Голова Верховної Ради України підписав і передав на підпис Президенту України. Президент України відмовився підписати вказаний закон, мотивувавши відмову тим, що Верховна Рада

України порушила процедуру прийняття закону, не отримавши висновку Конституційного Суду України про відповідність міжнародного договору Конституції України. Хто з указаних суб'єктів конституційно-правових відносин діяв з порушенням конституційно-правових приписів і чому?

А) Голова Верховної Ради України, оскільки його не наділено повноваженнями щодо підписування законів про ратифікацію міжнародного договору України

В) Верховна Рада України, оскільки закон про ратифікацію міжнародного договору України приймають не менш ніж двома третинами народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України

С) Кабінет Міністрів України, оскільки його не наділено правом законодавчої ініціативи у Верховній Раді України щодо проектів закону про ратифікацію міжнародних договорів України

Д) Президент України, оскільки отримання за зверненням Верховної Ради України висновку Конституційного Суду України щодо відповідності міжнародного договору Конституції України не є обов'язковою умовою ратифікації міжнародного договору України

7. Тест 2 основної сесії ЄФВВ 2021 року:

Громадянин Польщі Ф. подав конституційну скаргу до Конституційного Суду України щодо перевірки на відповідність Конституції України Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», що було застосовано в апеляційному судовому рішенні в його справі (з дня набрання законної сили якого сплинуло 4 місяці). Чи має Конституційний Суд України визнавати таку скаргу прийнятною та з яких мотивів?

А) Скарга є прийнятною за всіма критеріями.

В) Скарга є непринятною, оскільки пропущені строки подання конституційної скарги.

С) Скарга є непринятною, оскільки заявник міг подати конституційну скаргу лише щодо конкретної статті (статей), а не всього Закону.

Д) Скарга є непринятною, оскільки невідповідний суб'єкт її подання – іноземець.

Усі подані приклади об'єднує те, що для відповіді на них під час іспиту немає потреби читати тестове завдання повністю. Починати читати доцільно не з основи, звідки починає більшість респондентів, а з варіантів відповіді. У разі доцільності прочитання основи можна починати з останнього речення основи. Зокрема, варто здобувачам освіти пояснити, що:

а) для тестів 1, 2, 3 після прочитання варіантів доцільно прочитати останнє речення основи. Лише для тесту 1 можна уточнити з основи предмет закону (про внесення змін до розділу IV Конституції України), але з варіанта “D” цей предмет і так є зрозумілим. Інший текст в основі можна не читати;

б) для тестів 4, 5, 6 достатньо прочитати лише варіанти відповіді та визначити серед них ключ. Час на читання основи в таких тестових завданнях доцільно заощадити;

в) для тесту 7 після прочитання варіантів не зрозумілим є лише варіант В, для якого варто віднайти в основі тесту строк подання конституційної скарги. Інший текст в основі також можна не читати;

7) як визначити актуальність, релевантність і корисність посібника для підготовки та які типові помилки наявних посібників для підготовки наявні;

8) які теми та питання є міждисциплінарними, оскільки з цих питань імовірність тестів є вищою.

Практичні заняття в тестовому форматі рекомендується проводити таким чином: перед заняттям викладач надає студентам посилання на пробний тест із певної тематики, який доцільно вирішити до заняття. На відповідному занятті студенти та викладач обговорюють тестові завдання та відповідні проблемні питання. Якщо є потреба, можливі додаткові позааудиторні консультації з обговоренням найбільш проблемних питань загалом (і пробних тестів зокрема). А вже на відповідно другому та подальших парних практичних заняттях студенти вирішують тест із відповідної теми. Для оцінювання рекомендовано враховувати не лише результати тестування, а й логічне пояснення студентів після проходження тестування, яке завжди підвищує бал за тест. Цей метод викладання значно покращує розуміння студентами теми й успішність студентів, які значно краще пишуть тести.

Крім того, з урахуванням досвіду викладання автора на курсах підготовки до вирішення тестів з права (від НУ «Одеська юридична академія», Online Law School, Ліги студентів Асоціації правників України тощо), лекційні заняття рекомендовано проводити не шляхом усного диктування, а з таблицями та презентаціями. Матеріал у такому вигляді полегшує його сприйняття та розуміння.

У посібнику розміщено чимало таких таблиць, які можуть використовуватися під час підготовки.

Насамкінець, вважаю за доцільне надати деякі загальні рекомендації щодо ефективного викладання цієї дисципліни:

1) наявність запису дистанційних лекцій із дисципліни та поширення запису в мережі «Ютуб»;

2) наявність каналу в соціальній мережі «Телеграм» із відповідної дисципліни для зручного зв'язку. На ньому, зокрема, викладати посилання на всі лекції, які можна переглянути в будь-який час. Також на каналі доцільно поширювати посилання на пробні тестування, завдання для практичних занять, оголошення тощо;

3) для підготовки надавати перелік джерел із відповідними сторінками та пріоритетністю.

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ з/п	Назва теми	вид занять		лекції		практичні	
		форма навчання		денна	заочна	денна	заочна
		спеціальність		293	081	293	081
1.	Конституція й інші джерела конституційного права у системі конституціоналізму	3	2	1	4	2	0
2.	Порівняльне виборче та референдне право. Порівняльний муніципалізм	3	2	1	6	3	1
3.	Конституційно-правовий статус особи. Конституціоналізм та громадянське суспільство	4	3	2	4	3	1
4.	Поділ державної влади в системі конституціоналізму. Законодавча влада, виконавча влада та глава держави: система стримувань і противаг	3	3	2	4	4	1
5.	Конституційний контроль і судова влада в системі конституціоналізму	3	4	2	6	4	1
ЗАГАЛОМ		16	14	8	24	16	4

ІІІ. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Тема 1. Конституція й інші джерела конституційного права у системі конституціоналізму

Мета вивчення: визначити роль конституції й інших джерел конституційного права у системі конституціоналізму в порівняльному вимірі.

Питання

1. Правові сім'ї: відмінності та географія.
2. Підходи до розуміння поняття «джерело права».
3. Джерела релігійного права: підсистеми, відмінності, ієрархія.
4. Поділ джерел конституційного права за юридичною силою.
5. Групи джерел права в Україні. Система джерел конституційного права України.
6. Ієрархія нормативних актів в Україні.
7. Типові шляхи вирішення колізій (суперечностей) між джерелами права.
8. Види та відмінності нормативно-правових актів за юридичною силою.
9. Види нормативно-правових договорів за територіальною ознакою. Інші види нормативно-правових договорів.
10. Конституційні звичаї: види, скасування.
11. Значення поняття «конституція».
12. Ознаки конституції як основного закону та не як основного закону.
13. Функції конституції.
14. Юридичні властивості конституції як основного закону.
15. Порядок внесення змін до Конституції України
16. Поділ конституцій.
17. Складники конституцій.
18. Конституційні засади співвідношення національного та міжнародного права. Доктрина дружнього ставлення до міжнародного права та принцип верховенства конституції.
19. Принципи конституційного права. Людська гідність. Свобода. Рівність і заборона дискримінації. Народний суверенітет. Республіканізм. Конституційні засади державного суверенітету України. Принцип територіальної цілісності і недоторканності державних кордонів України. Незалежність України та процеси євроатлантичної і європейської інтеграції.
20. Обмеження влади правом як засада конституційного ладу. Принцип верховенства права в системі засад конституційного ладу. Основні елементи верховенства права.

Наочний теоретичний мінімум

1. Правові сім'ї: відмінності та географія

Назва	Географія	Риси
англо-американська (англо-саксонська, загального права)	Велика Британія, США, Канада, Австралія. З'явилася після норманського завоювання о. Велика Британія 1066 р.	1) існування загального права і права справедливості 2) широке використання т. зв. нетрадиційних джерел права (судових прецедентів, конституційних звичаїв, доктрини) 3) майже повна відсутність кодифікованих НПА 4) значна увага до норм процесуального права
романо-германська	1) романська група (Італія, Франція, Іспанія) 2) германська група (ФРН, Австрія, Швейцарія) 3) східноєвропейська (Росія, Білорусь, Україна) Сформована в континентальній Європі в епоху Відродження (XIII-XIV ст.) в результаті спроби модернізації римського та кодифікації церковного права	1) домінування НПА як джерела 2) поділ права на публічне і приватне 3) чіткий поділ норм права на галузі 4) періодична і регулярна систематизація законодавства з наданням переваги кодифікації 5) визначена ієрархія джерел права
змішані (гібридні)	1) скандинавська група (Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія, Ісландія) 2) латиноамериканська (Аргентина, Бразилія, Чилі, Парагвай, Уругвай)	поєднання елементів правових систем романо-германського, англосаксонського та інших типів: 1) НПА – основне джерело права 2) судовий прецедент – джерело права 3) суд має широку свободу для вирішення конкретної справи
релігійна	1) мусульманське (Пакистан, Іран, Афганістан) 2) канонічне (Ватикан, гора Афон) 3) юдейське (Ізраїль)	1) найвища юридична сила основної священної книги певної релігії 2) використання релігійних норм як норм права 3) архаїчність багатьох норм 4) практично повна відсутність світських санкцій у нормах права

		5) персональний характер дії 6) часто не визнається принцип формальної рівності прав людини
традиційна (звичаєва)	Японія, Далекий Схід, окремі держави Африки й Океанії, племена американських індіанців	1) основа – звичаєве неписане право 2) права громади важливіші за права окремого індивіда

2. Підходи до розуміння поняття «джерело права»

Назва	Питання, на яке відповідає	Зміст
матеріальний (соціальний)	звідки з'являються норми права?	1) суспільні потреби та інтереси 2) певна суспільна реальність (відносини потребують регулювання) 3) сукупність соціально-політичних, економічних, ідеологічних, інших чинників , які спричиняють виникнення норм
ідеальний	що являють собою норми права?	правосвідомість вплив політичних, ідеологічних, наукових поглядів на роль та місце норми права у суспільстві та державі
юридичний	де містяться норми права?	форми зовнішнього вираження права – результат нормотворчості

3. Джерела релігійного права: підсистеми, відмінності, ієрархія

Джерела мусульманського права

Назва	Характеристика
Коран	Святе Письмо мусульман. У центрі – Аллах і його діяння. Вважається, що записаний зі слів Мухаммеда його послідовниками
Сунна	опис дій і висловлювань пророка Мухаммеда, розповідь про його життєвий шлях
іджма	думка ісламських авторитетів з окремих питань, прямо не врегульованих у Корані або Сунні. Представлена в коментарях, зведених у збірники норм релігійного законодавства
княс	судження за аналогією. Якщо справу неможливо вирішити з використанням попередніх джерел
фетва	непряме джерело – рішення з релігійно-юридичних питань. За структурою нагадує судове. Може стосуватися не тільки правових питань. Видають факіха (богослови, що володіють мусульманським законодавством – <i>фікх</i>) і муфтії (найвищі духовні особи)

Джерела канонічного права

Підгрупа	Перелік джерел
православне	1) Біблія 2) Статут Святої гори Афон (приймається всіма 20 Святими монастирями і затверджується Вселенською Патріархією і Парламентом Греції) 3) статuti Святих монастирів (територіальні одиниці півострова Афон) Конституція Греції: район Святої гори Афон – самокерована частина грецької держави. Духовно Свята гора Афон – під безпосередньою юрисдикцією Вселенської Патріархії. Управління здійснюється представниками Святих монастирів, що складають Святий кінот (громаду). Заборонено розміщення на Святій горі представників інших релігій і схизми.
католицьке	1) Біблія 2) Основний Закон Держави-міста Ватикан 2000 р. 3) Закон № 2 «Про джерела права» 1929 р. 4) Закон № 3 «Про громадянство і право перебування» 1929 р. 5) Кодекс канонічного права 1983 р. Складається з 1752 канонів, розділених на сім книг: Про загальні норми; Про народ Божий; Про вчительське служіння Церкви; Про служіння освячення в Церкві; Про тимчасові блага в Церкві; Про санкції в Церкві; Про процеси

Джерела юдейського права

Назва	Характеристика
Тора	П'ятикнижжя Мойсея (перші п'ять книг канонічної єврейської та християнської Біблії: Буття, Вихід, Левіт, Числа і Другозаконня)
Талмуд	звід правових і релігійно-етичних положень юдаїзму
Найчастіше використовується для регулювання цивільних і сімейних відносин	

4. Поділ джерел конституційного права за юридичною силою

Назва виду	Зміст
нормативно-правові акти	ухвалені компетентним органом держави документи
нормативно-правові договори	угоди між суб'єктами КП
судові прецеденти	рішення суду, обов'язкове для інших судів у розгляді аналогічних справ. Приклади: рішення органів конституційного контролю, рішення Європейського суду з прав людини. Загальне право – джерело права (суд – правотворчий орган). Романо-германська сім'я: мотивувальна та резолютивна частина – <i>de facto</i> джерело права (суд – правозастосовний орган) Структура: <i>stare decisis</i> (принцип) = <i>ratio decidendi</i> / <i>obiter dictum</i>
релігійні тексти (релігійне право)	<i>Див. риси релігійної системи</i>
правова доктрина	положення робіт найвідоміших учених. Є джерелом для сім'ї загального права: 1) у Великій Британії – праці Г. Брактон, Дж. Локка, В. Блекстона, І. Бентама, Дж. С. Мілля, У. Беджгота, А. Дайсі є частиною неписаної Конституції 2) у США – праці Дж. Джея, Дж. Медісона, Дж. Маршалла, А. Гамільтона
конституційні звичаї (у Великій Британії іменуються «конституційні угоди»)	неписані спонтанні правила невизначеного авторства, яким колективно (консесусно) надано загальнообов'язкове значення. У Британії найчастіше опосередковують відносини між монархом і парламентом
інші джерела	політична доктрина, загальні принципи права, акти окупаційного права тощо

5. Групи джерел права в Україні

Назва групи	Зміст	Категорії	Приклади джерел
Формалізовані	виражені у формі будь-якого офіційного документу, який прийнятий, виданий суб'єктом владних повноважень або укладений за його участі	кодифіковані закони	Кодекс про адміністративні правопорушення, Митний, Податковий, Земельний, Водний кодекси
		звичайні закони	закони України «Про центральні органи виконавчої влади», «Про доступ до публічної інформації»
		акти, що мають силу закону	декрети Кабінету Міністрів України
		підзаконні нормативні акти	укази Президента України
			постанови Кабінету Міністрів України
			накази міністерств, інших центральних ОВВ
			рішення місцевих рад
			рішення виконавчих комітетів місцевих рад
			розпорядження голів обласних, районних державних адміністрацій нормативного характеру
			накази, інструкції адміністрацій підприємств, установ, організацій
		міжнародні договори	Рамкова конвенція ООН про зміну клімату Європейська хартія місцевого самоврядування Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Європейська конвенція про видання правопорушників
		юридичні акти Європейського Союзу	Директиви ЄС Регламенти ЄС [але рекомендації та висновки органів ЄС – акти м'якого права]
		рішення судових і квазісудових органів*	рішення Конституційного Суду України
			рішення Європейського суду з прав людини
			рішення Верховного Суду
	«м'яке право» – офіційні міжнародні документи, які мають рекомендаційний характер і спрямовані на регулювання відносин, що потребують гнучких заходів впливу	рекомендаційні акти (декларації, рекомендації, резолюції) міжнародних міждержавних організацій	Загальна декларація прав людини рекомендації та резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи рекомендації та резолюції Комітету міністрів Ради Європи Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб декларації ОБСЄ
		деякі договори	меморандуми, ...
Неформалізовані	НЕ мають форму документа.	загальні принципи права	

	Критерії визнання джерелами: 1) об'єктивний – тривала та загальна практика застосування; 2) суб'єктивний – загальна переконаність у правомірності застосування; 3) змістовна визначеність – можливість формулювання у вигляді норми	правова доктрина (погляди вчених)
		норми моралі, традицій та звичаїв

***Примітка.** Судові рішення (включно з КСУ і ЄСПЛ) часто виокремлюють як окрему від інших джерел категорію. Але іноді зараховують до формалізованих джерел.

6. Ієрархія нормативних актів в Україні

Державний рівень	Місцевий (муніципальний) рівень
Конституція України	
міжнародні договори України	
закони України	
акти Президента України	
акти Кабінету Міністрів України	
акти центральних органів виконавчої влади	
акти інших загальнодержавних органів влади	
акти органів Автономної Республіки Крим	
акти місцевих органів виконавчої влади	акти органів місцевого самоврядування
акти інших юридичних осіб публічного права	акти інших юридичних осіб публічного права, які діють на місцевому (муніципальному) рівні

7. Типові шляхи вирішення колізій (суперечностей) між джерелами права

Вид колізії	Застосовуване джерело
між актами різної юридичної сили НЕ виникає колізій за змістом	акт найменшої юридичної сили
колізія між правомірним (законним) актом та неправомірним актом	правомірний акт (у т.ч. меншої юридичної сили)
колізія за змістом між правомірними актами різної юридичної сили	акт вищої юридичної сили
між актами одного ієрархічного рівня (виданими одним суб'єктом) у різний час	останній за часом ухвалення акт (норма)
між загальним і спеціальним актами одного ієрархічного рівня	спеціальний юридичний акт

8. Види та відмінності нормативно-правових актів за юридичною силою

Вид	Підвид	Зміст
конституція		<i>окрема тема</i>
акти органів конституційного контролю		1) тлумачення конституції 2) визначення конституційності положень окремих НПА («негативна законотворчість») «Жива конституція». Є судовими прецедентами.
закони (ухвалює парламент або народ, регулюють найважливіші відносини)	надзвичайні (екстра-ординарні)	<i>Приклади:</i> про введення (затвердження) воєнного або надзвичайного стану. <u>Не</u> про прав. режим цього стану! 1) вища юридична сила порівняно з іншими законами 2) тимчасові 3) можуть обмежувати окремі конституційні права
	конституційні	1) вносять зміни до конституції 2) оголошують конституцію та про набуття нею юридичної сили (<i>приклад:</i> Конституція СРСР 1977 р., з оголошенням якої було окремо прийнято кілька конституційних законів; балканські) 3) посилення на них є в тексті конституції 4) регулюють окремі важливі сфери суспільного життя (<i>приклади:</i> цивільний кодекс – т. зв. «друга конституція»; кримінальний кодекс – т. зв. «негативна конституція») 5) є складниками конституції (<i>приклади:</i> Федеральний конституційний закон Австрії 1920 р., Канада) 6) входять до «конституційного блоку» (у Франції поряд з конституцією – її преамбула, Декларація прав людини й громадянина, основні принципи, визнані конституційними Конституційною радою)
	органічні	1) як правило, ухвалюються кваліфікованою більшістю (зазвичай 2/3 голосів) 2) за юридичною силою поступаються конституціям і конституційним законам, але пріоритетні порівняно зі звичайними <i>Географія:</i> Франція, Марокко, Алжир, Туніс, Малі, Іспанія, Румунія, Молдова тощо
	звичайні (поточні, ординарні)	99% законів регулюють окремі важливі сфери суспільного життя
підзаконні акти, що	глави держави	як правило, укази монарха або президента
	уряду	постанови (у Франції – ордонанси)

містять норми КП (на основі, на виконання законів, деталізують їх)		акти делегованого законодавства (ухвалені в порядку заміщення парламенту за його приписом). <i>Приклад:</i> декрети-закони уряду Іспанії (як правило, діють протягом півроку, для подальшого продовження дії потрібне рішення парламенту)
	органів суб'єктів федерації або органів автономії	приймаються в межах компетенції, не можуть суперечити актам центральних органів державної влади
	місцевого самоврядування	
декларації	Декларація незалежності США 1776 р., французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р. – стали основою для ухвалення конституцій (французька Декларація є її частиною досі), декларації про державний суверенітет більшості колишніх республік СРСР	

9. Види нормативно-правових договорів за територіальною ознакою

Вид	Підвид	Зміст
внутрішньо-державні	компетенційні між вищими органами державної влади	найчастіше – між парламентом і главою держави. Приклад: Мала Конституція Польщі 1992 р.
	компетенційні між федерацією і суб'єктом федерації	Приклад: договори про розмежування предметів відання між федерацією і її суб'єктами (автономними республіками, федеральними землями тощо)
	між суб'єктами федерації з приводу їх взаємовідносин у державно-правовій сфері	Приклад: про взаємодопомогу
міжнародно-правові	між органами публічної влади двох або більше країн:	
	універсальні	Приклад: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р.
	регіональні	Приклад: Конвенція Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.
	локальні	Приклад: Договір про об'єднання Федеративної Республіки Німеччина і Німецької Демократичної Республіки 1990 р.

9-2. Інші види нормативно-правових договорів

Критерій	Вид	Зміст
зміст	установчі	найчастіше з інституційних питань, які визначають статус держав, їх об'єднань, взаємини суб'єктів федерації. Приклади: про утворення СРСР 1922 р., про створення Співдружності Незалежних Держав 1991 р., про поділ Чехословаччини на Чехію і Словаччину 1992 р.
	про компетенцію	1) компетенційно-розмежувальні 2) про делегування повноважень
	про співпрацю	Приклад: Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво
потреба імплементації	потребують особливої імплементації	тільки підпису глави держави недостатньо, щоб акт став складовою частиною національного законодавства, необхідний ще й акт імплементації парламентом цього договору. Однак, наприклад, у Сполученому Королівстві Великобританії та Північної Ірландії відбувається особлива процедура імплементації: Парламент приймає закон, який повторює норми, що містяться в цьому акті
	не потребують імплементації	

10. Види конституційних звичаїв

Назва	Характеристика
юридично значущі	Має юридичні наслідки. Приклади: 1) у Великій Британії лідер політичної партії-переможця виборів до Палати громад стає Прем'єр-міністром 2) голосування зазвичай здійснюється голосом або вставанням, а найпринциповіші голосування – проходом депутатів через праві чи ліві двері зали Палати громад, залежно від своїх позицій
церемонійні	Приклади: 1) внутрішній устрій залів Палати лордів і Палати громад 2) у Палаті громад депутати не мають права перетинати червоні смуги, що містяться з боків зеленої доріжки, розкладеної посередині залу засідань, – щоб не заходити на «чужу» половину 3) британський монарх, який є частиною Парламенту, може входити до будівлі без його згоди тільки раз на рік – на відкриття сесії 4) промову, яку монарх вимовляє в Палаті лордів на відкритті сесії, для монарха пишуть члени Кабінету міністрів

10-2. Скасування конституційних звичаїв

Спосіб	Характеристика
закріплення аналогічної норми в НПА	Приклад: вимога до кандидата на посаду Президента США обіймати посаду не більш ніж двічі (існувала як конституційний звичай протягом 150 років). Звичай склався після обрання першого Президента США, Дж. Вашингтона двічі. Наступні президенти вважали, що не мають морального права висуватися втретє. Конституція США не встановлювала правила. Цим скористався У. Грант. Йому відмовили в реєстрації, вказавши, що склався правовий звичай. Звичай був порушений лише раз (Т. Рузвельт був обраний 4 рази). Наступний Президент Г. Трумен домігся поправки до Конституції
офіційне порушення	

11. Значення поняття «конституція»

фактична	суспільні відносини, які реально наявні в країні. Існує в будь-якій державі незалежно від наявності юридичної конституції	
юридична	завжди система правових норм держави, що мають найвищу юридичну силу та регулюють основи відносин між суспільством і людиною, з одного боку, і державою – з іншого, а також основи організації та діяльності самої держави	
	реальна	збігається з фактичною
	фіктивна	відрізняється від фактичної. Фіктивність більшою чи меншою мірою наявна в будь-якій юридичній конституції.
	матеріальне значення	система правових норм, виражених у писаних і неписаних джерелах, які проголошують і гарантують права і свободи людини і громадянина, визначають засади суспільного ладу, форму правління і територіального устрою, основи організації центральних і місцевих органів влади, їхні компетенції і взаємовідносини, державну символіку і столицю
	формальне значення	закон або група законів, які мають, як правило, найменування конституція, або конституційний закон (закони), мають вищу юридичну силу щодо інших законів

12. Ознаки конституції як основного закону та не як основного закону

Основний закон	НЕ основний закон
найважливіший правовий документ держави	1) закони не поділяються за юридичною силою (Британія)
має найвищу юридичну силу	
є юридичною базою для інших правових актів, правозастосування та правосвідомості	2) мусульманська правова сім'я
відображає співвідношення політичних сил, які виражають інтереси різних соціальних	3) фіктивні конституції

спільнот до моменту її схвалення або внесення змін	
є суспільним договором	
регулює засади правового статусу особи, економічної, політичної, соціальної, духовної систем суспільства	
мета – обмеження державної влади та її поділ	
містить принципів, програмні положення, формулює ідеали, до яких суспільство і держава повинні прагнути	

13. Функції конституції (основні напрями її впливу на суспільне життя)

1) юридична: а) установча	встановлює засади правового становища особи та юридичної організації держави (приклад: вводить нову форму правління, засновує нові органи держави)
б) регулятивна	закріплює права та обов'язки особи, повноваження органів публічної влади та порядок їхнього здійснення
в) охоронна	закріплює заборони та засади юридичної відповідальності
2) політична	встановлення інститутів здійснюється державна політика всередині країни та за її межами
3) економічна	закріплення форм власності, об'єктів і суб'єктів права власності
4) соціальна	сприяння підвищенню життєвого рівня та посиленню соціальних гарантій громадян, контролю суспільства за діяльністю держави, фактичному використанню громадянами своїх прав
5) ідеологічна	закладає засади світогляду
б) забезпечення балансу соціальних інтересів	
7) програмна	містить програмні положення, формулює ідеали, до яких суспільство і держава повинні прагнути
8) обмежувальна	обмежує державну владу та поділяє її
9) стабілізаційна	<i>див. підвищену стабільність нижче</i>

14. Юридичні властивості конституції як основного закону (її ознаки, які відрізняють від інших НПА)

верховенство / найвища юридична сила	найвищий рядок в ієрархії правових актів, усі інші правові акти повинні їй відповідати, а в разі колізії (суперечності) іншого правового акта та конституції перевага віддається останній, а норму, яка суперечить конституції, має бути скасовано або узгоджено з конституцією
пряма дія норм	відсутність потреби ухвалення законів чи інших НПА для реалізації її норм, можливість звернення до суду для захисту конституційних прав людини безпосередньо на її підставі
основа правової системи	є фундаментом національної правової системи, містить принципові положення всіх інших галузей права
підвищена стабільність	ускладнений порядок ухвалення та внесення змін (безпосередньо народом або спеціально уповноваженим органом держави — парламентом більшою ніж для звичайних законів кількістю голосів)
установчий характер	встановлення засад правового становища особи та юридичної організації держави
легальність	відповідність праву (і порядку ухвалення та внесення змін)
легітимність	суспільне визнання
особливий механізм впливу на суспільні відносини	норми та принципи конституції часто визначають лише засади правового регулювання, встановлюють його межі. Суспільні відносини не можуть і не повинні піддаватися детальній регламентації, це є завданням законів і підзаконних актів
особлива правова охорона	її захист є не тільки завданням практично всіх органів держави, а й покладається на спеціально створений для цієї мети орган конституційної юрисдикції. Головні форми: 1) конституційний контроль (обов'язковий, імперативний, є можливість скасувати акт). Здійснюють глава держави, парламент, уряд, судові органи, конституційний суд ; 2) конституційний нагляд (консультативний, відсутня можливість скасувати акт). Здійснюють органи прокуратури, уповноважений з прав людини тощо

15. Порядок внесення змін до Конституції України

Назва порядку	«Спрощений»	«Ускладнений» (зміни в т. зв. «захищені» розділи)
Розділи	Прембула (?) Розділ II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина Розділ IV. Верховна Рада України Розділ V. Президент України Розділ VI. Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади Розділ VIII. Правосуддя Розділ IX. Територіальний устрій України Розділ X. Автономна Республіка Крим Розділ XI. Місцеве самоврядування Розділ XII. Конституційний Суд України Розділ XIV. Прикінцеві положення Розділ XV. Перехідні положення	Розділ I. Загальні засади Розділ III. Вибори. Референдум Розділ XIII. Внесення змін до Конституції України
Суб'єкт подання (ініціювання)	Президент України або не менш як третина (150) н/дУ від конституційного складу ВРУ. НЕ повинен містити положень, які зумовлюють необхідність внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України	Президент України або не менш як дві третини (300) н/дУ від конституційного складу ВРУ. НЕ повинен містити положень про внесення змін до інших розділів, за винятком лише редакційно уточнюючих змін, які викликані відповідними змінами. Одночасно подається проєкт ЗУ про виділення коштів з Держ. бюджету Укр. на проведення всеукр. реф-му щодо змін до Конституції України
	У разі виникнення необхідності одночасного комплексного внесення змін, які зачіпають, як «захищені» розділи, так і інші розділи КУ, які змінюються відповідно до «спрощеного» порядку, ініціатор подання таких змін до КУ подає до ВРУ одночасно два окремих проєкти, пов'язаних між собою. Вони повинні містити також положення, які передбачають поєднане та узгоджене в часі набрання ними чинності. Якщо один із проєктів не ухвалений, інший не набирає чинності.	
Перед КСУ	1. Проєкт подається до ВРУ 2. ВРУ включає проєкт до порядку денного відповідної сесії (за – не менш як 226. Постанова) 3. ВРУ направляє проєкт (за – не менш як 226. Постанова) до КСУ для одержання висновку щодо відповідності проєкту вимогам статей 157 і 158 Конституції України.	
КСУ	КСУ на пленарному засіданні розглядає справу за конституційним зверненням ВРУ та надає висновок щодо відповідності проєкту вимогам статей 157 і 158 КУ:	

	1) скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина 2) спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України 3) умови воєнного або надзвичайного стану 4) НЕ був прийнятий – може бути поданий не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо нього 5) був прийнятий – ВРУ цього скликання НЕ змінювати ті самі положення Конституції	
Попереднє схвалення	ВРУ розглядає і попередньо схвалює проєкт щонайменше 226 голосами н/дУ	
Особливості	1. НЕ може розглядатися на останній сесії строку повноважень ВРУ. Питання про попереднє схвалення та подальший розгляд такого проєкту включається до порядку денного 1-ї сесії новообраної ВРУ без голосування 2. Новообрана ВРУ НЕ може розглядати питання про ухвалення проєкту, який був попередньо схвалений ВРУ, але остаточного голосування щодо нього не проводилося. Проєкт вважається НЕ прийнятим ВРУ попереднього скликання	-
Прийняття ВРУ	На наступній черговій сесії остаточно ухвалює (300 голосів н/дУ)	Ухвалює (300 голосів н/дУ)
Референдум	-	Президент призначає всеукр. реф-м щодо затвердження проєкту, ухваленого парламентом Проєкт остаточно затверджується на всеукр. реф-мі.
Підписання	Закон підписує Голова Верховної Ради України	
	Закон підписує Президент України. НЕ має права вето щодо законів про внесення змін до КУ	
Офіційне оприлюднення	Офіційне оприлюднення закону	
Набрання чинності	Набрання чинності законом у строк, передбачений ним, але не раніше дня його опублікування	
Відкликання	1. Проєкт НЕ включено до порядку денного сесії ВРУ – вважається відкликаним за зверненням у паперовій формі ініціатора його подання до ВРУ. Про відкликання оголошується на найближчому пленарному засіданні ВРУ 2. Проєкт включено до порядку денного сесії ВРУ, але постанова про звернення щодо нього ще не направлена до КСУ – може бути відкликаний лише за згодою ВРУ	

	3. КСУ НЕ розпочав розгляд проєкту на пленарному засіданні – може бути відкликано за зверненням у паперовій формі ініціатора його подання або за вмотивованою пропозицією у паперовій формі нар. депутата України, якщо за постанову про відкликання свого звернення проголосує ВРУ (<u>226 н/д</u>) 4. Щодо конкретного проєкту це питання у ВРУ може порушуватися лише один раз
Інші особливості	1. Забороняється поєднувати в одному акті зміни до звичайного закону та зміни до Конституції України 2. Суб'єкти права на поправки, альтернативні проєкти = суб'єкти ініціювання 3. Проєкт повинен містити положення про термін набрання ним чинності як закону

16. Поділ конституцій

Критерій	Вид	Зміст
спосіб ухвалення (носій установчої влади)	народні	ухвалені народом шляхом референдуму безпосередньо (приклади: конституції Франції 1958, Росії 1993, Польщі 1997) або представницьким органом: 1) спеціально скликаним органом установчої влади – установчими (конституційними) зборами. Історично перший спосіб (Філадельфійський конвент ухвалив Конституцію США 1787 р. Також конституції Італії 1947, Індії 1950, Португалії 1976, Бразилії 1988, Болгарії 1991, Естонії 1992). Установчі збори розрізняються: - за способом формування: а) повністю виборний (Болгарія 1991); б) частково виборний, а частково – призначуваний (країни, що розвиваються: Нігерія 1978, Гана 1992); - за обсягом компетенції: а) суверенні – і розробляють проєкт, й ухвалюють (Італія 1947); б) несуверенні – тільки розробляють проєкт, затверджує інший орган або референдум або певне число суб'єктів федерації (Кувейт 1962, Гана 1992); а) обмеженої компетенції – єдиною функцією є розробка й/або ухвалення (Іспанія 1978); б) необмеженої компетенції – поряд з установчою владою здійснюють і законодавчу (Бразилія 1988): після затвердження конституції перетворюються на орган законодавчої влади. Найчастіше; 2) парламентом. Майже всі конституції соціалістичних країн, Конституція Греції 1975. Основні суб'єкти розробки конституції: 1) представницькі органи; 2) дорадчі органи при главі держави або уряду (конституційні комісії); 3) інститути громадянського суспільства (партії); 4) міністерства колоній (якщо метрополія планує дарувати колонії незалежність); 5) населення. Краудсорсинг (<i>crowd</i> – натовп, <i>sourcing</i> – використання ресурсів). Проєкт змін до Конституції Ісландії («Демократія 2.0»). Народ 2011 р. обрав 25 громадян серед 522 дорослих, які не належали до жодної політичної партії та

		яких рекомендували як мінімум 30 громадян. Вони відбирали на онлайн-засіданнях з 4 тисяч пропозицій користувачів соціальних мереж. Проект було 2012 р. схвалено на референдумі, але альтинг не затвердив
	октройовані (від фр. <i>octroyer</i> – дарувати)	введені без участі народу – як правило, одностороннім актом глави держави, насамперед монарха: 1) багато старих конституцій 2) наразі в абсолютних і дуалістичних монархіях (Кувейт, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати) 3) президент (Насере в Єгипті в 50 – 60-х рр. XX ст.) 4) дарування метрополією конституції для колонії, яка оголошувалися незалежною державою. У формі акта британського монарха. Більшість таких конституцій скасовано, але не всі (Багами, Маврикій, Ямайка) 5) подібний – невиборний нечисленний орган: надзвичайні органи військово-диктаторських режимів (приклади: Конституція Лівії 1969, схвалена Радою революційного командування Лівії, Тимчасова конституція Іраку, затверджена Радою революційного командування Іраку 1969), керівні органи партій (приклади: Анголи 1975 і Мозамбіку 1975) 6) дарування Корану (де найвища юридична сила)
порядок внесення змін	гнучкі	порядок зміни тотожний процесу зміни звичайних законів. Приклади: конституції Сполученого Королівства, Нової Зеландії, Швеції
	жорсткі	порядок зміни ускладнено порівняно з порядком зміни звичайних законів. Забезпечує стабільність положень. Поширені способи ускладнення процедури: – ухвалення кваліфікованою більшістю (2/3, 3/5, 3/4) голосів (ФРН, Португалія); – повторне голосування – подвійний вотум: простий (два голосування протягом однієї сесії або на різних сесіях одного скликання), або складний (тільки різними складами парламенту: Греція, Литва, Норвегія); – перевибори парламенту спеціально для ухвалення конституції новим складом (Люксембург, Нідерланди); – затвердження на референдумі (Японія, Таджикистан); – ратифікація законодавчими органами суб'єктів федерації (США). Деякі розділи або статті: а) змінюються в особливому, ще більш ускладненому порядку (приклади: розділи про внесення змін до конституції, про права людини, про форму держави).

		б) узагалі не можуть бути піддані змінам або скасуванню (приклади: про форму правління, про державний режим, права особи, основні принципи конституції). Зазвичай зміни до конституції включають до її тексту, вилучаючи замінені норми. Натомість у США первинний текст (7 статей) і поправки (27) публікуються повністю.
форма вираження	писана кодифікована	єдиний акт. Приклади: Конституція Греції, Основний закон Фінляндії. а) розгорнуті – детально регулюють широке коло відносин. Приклади: конституції Індії (444 статті), Португалії (299 статей), Польщі (243 статті); б) нерозгорнуті – невеликі за обсягом, регулюють переважно засади державного ладу. Приклади: Конституція Монако (97 статей), Основний закон Саудівської Аравії (83 статті)
	писана некодифікована	два або декілька актів: а) жоден акт не виділяється. Приклади: конституції Ізраїлю (13); Швеції (4), Сан-Марино (2: Статут 1600); б) є основний акт («конституція») й інші прилеглі. Приклади: конституційна система Чехії складається з Конституції та Хартії основних прав і свобод
	неписана / змішана	містить і писані (закони та судові прецеденти), і неписані (звичаї, доктрину) джерела. Приклади: конституції Сполученого Королівства (складається з 4 видів джерел: статутів (парламентських актів), судових прецедентів, конституційних угод (звичаїв) і доктрин), Канади, Нової Зеландії
походження	оригінальні	мають власну конституційну традицію (США, Франція, Німеччина, Швейцарія)
	запозичені	зліпок або модифікована копія конституцій – як правило, колишніх колоній від метрополій
наявність періоду дії	постійні	ухвалені на необмежений строк дії (майже всі)
	тимчасові	ухвалені на певний строк (Конст. договір 1995 в Україні)
форма правління	монархічні	Японії
	республіканські	Франції
форма устрою	федеративні	частиною може бути федеративний договір (норми про розподіл компетенції між федерацією та її суб'єктами). Основний закон ФРН
	унітарні	Греції
форма режиму	демократичні	Фінляндії
	недемократичні	1) авторитарні (влада повністю контролює політичну сферу, але залишає простір свободи дій в економічній, соціальній,

		культурній сферах): Конституції Франції 1800 Наполеона, 1958 де Голля 2) тоталітарні (держава повністю контролює всі сфери суспільного життя): деякі конституції в Африці
--	--	--

17. Складники (структура, внутрішня будова) конституцій

преамбула (вступ)	містить цілі й історичні умови ухвалення конституції, виконує політичну й ідеологічну функції. Зазвичай положення НЕ є нормами права, а нормативно значущі для тлумачення та застосування інших положень конституції
основна частина	є в усіх конституціях. Найбільша і найважливіша частина. Має кілька складників: розділи, глави, статті, іноді титули, параграфи. Містить норми про загальні принципи конституційного ладу, права особи, найвищі органи держави (парламент, главу держави, уряд, судову владу), державний устрій, порядок змін до конституції, державну символіку та столицю держави. Останнім часом виставлення на перший план загальнолюдських цінностей призвело до змін послідовності викладу: розділи конституції, що визначають права особи, стали розміщуватись у розділі II (відразу після засад конституційного ладу), а в окремих конституціях – навіть у розділі I (ФРН, Нідерланди).
прикінцеві положення	зазвичай невелика за обсягом частина, може бути об'єднана з перехідними положеннями. Визначає порядок набрання чинності конституцією, її місце в правовій системі країни, тлумачення окремих норм. Іноді також порядок зміни конституції, державні символи
перехідні положення	є тимчасовими, визначають: 1) терміни набрання чинності окремими нормами, які не можуть бути реалізовані відразу; 2) порядок і терміни заміни колишніх конституційних інститутів новими; 3) терміни видання законів, до яких відсилає конституція; 4) терміни узгодження законодавства з конституцією. Оформляються у вигляді НЕ статей, а пунктів, параграфів.
додаткові положення	можуть виконувати роль перехідних положень (Конституція Нідерландів), вказувати на статус певних територій (Конституція Іспанії)
додатки	характерні для країн колишніх англійських колоній. Приклад: Конституція Мальти має три додатки, які містять тексти присяги президента та присяги лояльності суддів.

19. Види дискримінації

Вид	Зміст	Приклад
Пряма	- намір дискримінувати людину чи групу людей - різне ставлення у схожих ситуаціях	- заборона представникам певної національності вступати до школи - заборона особам з інвалідністю входити до приміщення
Непряма	- нібито нейтральна умова, критерій, або практика де-факто ставить окрему особу чи представників певної меншини у не вигідне, порівняно з іншими, становище - схоже ставлення в різних ситуаціях	- заборона вступати до школи неписьменним у місті, де 1% представників певної національності вміють писати - відсутність біля приміщення й у приміщенні спеціальних засобів (шрифти Брайля для незрячих, пандуси для НСП тощо) для осіб з інвалідністю

20. Елементи верховенства права (доповіді Венеціанської комісії)

Елемент	2011	2016
законність	1) приписів права слід неухильно дотримуватись; 2) посадові особи мають уповноваження на свої дії та діють у межах наданих їм повноважень; 3) особа не може зазнати покарання, якщо не порушила раніше ухвалених приписів права, що вже набули чинності; 4) за порушення закону має наставати відповідальність; 5) здійснення приписів права має бути, в рамках можливого, забезпечене практично.	1) ієрархічна вищість приписів актів права; 2) дотримання приписів актів права; 3) зв'язок між правом міжнародним і правом національним (чи забезпечує національна юрид. система неухильне додержання державою зобов'язань, взятих нею за міжнародним правом); 4) нормотворчі повноваження виконавчої влади (чи забезпечено верховенство законодавчої влади); 5) законодавчі процедури (чи є процес запровадження приписів права прозорим, підзвітним, демократичним і таким, що передбачає участь заінтересованих суб'єктів); 6) винятки за надзвичайних станів (суворі обмеження щодо тривалості, умов та обсягу повноважень); 7) обов'язок виконати приписи актів права; 8) суб'єкти приватного сектору, відповідальні за виконання суспільних завдань (чи акти права гарантують, що вимоги ВП поширюються на недержавні структури, які цілком або частково взяли на себе виконання суспільних завдань і чий дії та рішення мають для звичайних людей наслідки, схожі на ті, що настають за діями й рішеннями органів публічної влади, а також чи є такі суб'єкти

		підзвітними в той самий спосіб, що й органи публічної влади)
юридична визначеність	1) держава повинна зробити текст закону легкодоступним; 2) держава зобов'язана дотримуватись законів, які запровадила, і застосовувати їх у передбачуваний спосіб та з логічною послідовністю. Передбачуваність – закон має бути, за можливості, проголошений наперед — до його застосування, та має бути передбачуваним щодо наслідків: він має бути сформульований з достатньою мірою чіткості, аби особа мала можливість скерувати свою поведінку; 3) закон, яким надаються дискреційні повноваження певному державному органу, повинен вказати чітко і зрозуміло на обсяг такої дискреції та на спосіб її здійснення; 4) юридичні норми мають бути чіткими і точними та спрямованими на передбачуваність ситуацій і правовідносин; 5) не допускається зворотна дія юридичних норм, що негативно впливає на права та законні інтереси; 6) <i>res judicata</i>. Остаточні рішення судів національної системи повинні НЕ бути предметом оскарження та бути виконані. У приватних спрах виконання остаточних судових рішень може потребувати допомоги з боку державних органів, аби уникнути будь-якого ризику «приватного правосуддя»; 7) парламенту не може бути дозволено зневажати основоположні права людини внаслідок ухвалення нечітких законів; 8) «законні очікування»: держава повинна дотримуватись взятих зобов'язань, виконувати покладені	1) доступність законодавства; 2) доступність судових рішень; 3) передбачність актів права; 4) сталість і послідовність приписів права; 5) легітимні очікування; 6) унеможливлення зворотної дії; 7) принципи <i>nullum crimen sine lege</i> та <i>nullum poena sine lege</i>; 8) <i>res judicata</i>

	функції чи виголошені перед людьми обіцянки. НЕ означає, що норми права повинні застосовуватись із такою негнучкістю, що унеможлиблювала б врахування імперативів гуманності (людинолюбства) і справедливості. 9) суди, особливо вищих інстанцій, запроваджують механізми, що надають можливість уникати суперечливості та забезпечувати узгодженість їхньої судової практики. 10) юр. визн-ть та вищість закону передбачають, що закон застосовано на практиці; є придатним для застосовування. Тому важливо ще до прийняття закону оцінити його на предмет придатності його застосування на практиці, а також перевірити <i>a posteriori</i>, чи буде його застосовування ефективним. Це означає, що, звертаючись до питання про верховенство права, слід зважати на оцінювання законодавства — <i>ex ante</i> та <i>ex post</i>.	
Заборона свавілля / запобігання зловживанню / надужиттю / повноваже-нням	дискреційні повноваження НЕ мають здійснюватись у свавільний спосіб (це уможливило ухвалення суттєво несправедливих, необґрунтованих, нерозумних чи деспотичних рішень)	
доступ до правосуддя, представле-ного незалежними та безсторонніми судами	1) кожному має бути надана можливість оскаржувати дії та рішення влади; 2) судівництво повноважне визначати, які закони є застосовними та ваговитими щодо конкретної справи, вирішувати питання факту і застосовувати закон до фактичних обставин згідно з відповідною — тобто достатньо прозорою і передбачуваною — методологією тлумачення; 3) судівництву належить бути незалежним та безстороннім (неупередженим).	1) незалежність і безсторонність: а. Незалежність судівництва б. Незалежність окремих суддів с. Безсторонність судівництва д. Служба звинувачення: самостійність і контроль е. Незалежність і безсторонність адвокатури 2) справедливе судочинство: а. Доступ до судів б. Презумпція безвинності с. Інші аспекти права на справедливе судочинство д. Дієвість судових рішень 3. Конституційне судочинство (якщо застосовне)

	Незалежний – вільний від зовнішнього тиску і не контролюється іншими гілками влади, особливо виконавчою. Судді не повинні зазнавати політичного впливу чи маніпуляції. Безсторонність — навіть за зовнішніми ознаками — не видається упередженим щодо результату справи; 4) щоб слухання було справедливим і відкритим та щоб таке слухання і прийняття рішення у справі здійснювались упродовж розумного строку; 5) повинна існувати визнана, організована та незалежна правнича професія, яка готова та de facto спроможна надавати юридичні послуги і законом уповноважена на це; 6) в разі необхідності повинно бути забезпечено надання безоплатної правової допомоги; 7) має існувати установа чи організація — як певний обвинувач, яка до певної міри має бути теж незалежною від виконавчої влади і яка забезпечує, щоб порушник закону — навіть коли потерпілі не заявляють про це — постав перед судом; 8) судові рішення мають бути ефективно виконані і не повинно існувати можливості (окрім надзвичайно виняткових випадків) переглядати остаточне судове рішення (дотримання принципу <i>res judicata</i>).	
Дотримання прав людини	Права, що найочевидніше пов'язані з верховенством права: 1) право на доступ до правосуддя; 2) право на законного і компетентного суддю; 3) право на виклад своєї позиції (право бути почутим); 4) неприпустимість подвійного покарання за одне і те саме діяння; 5) заходи, що накладають обтяження, не можуть мати зворотної сили;	

	6) право на ефективні засоби юридичного захисту в будь-якому спорі; 7) презумпція невинуватості; 8) право на справедливий суд, або — в англо-американській традиції — принцип природної справедливості чи принцип справедливої [юридичної] процедури; мають бути забезпечені: справедливе і відкрите слухання справи, відсутність упередженості та слухання і вирішення справи упродовж розумного строку. Окрім цього, має існувати визнана, організована та незалежна правнича професія, яка готова та de facto спроможна надавати юридичні послуги і законом уповноважена на це. Інші права також можуть мати супутнє верховенству права значення: 1) право на свободу вираження поглядів і переконань, що допускає критику діючої влади; 2) заборона катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.	
рівність перед законом і недискримінація	1) формальна рівність – закони, навіть несправедливі, мають застосовуватись однаково до всіх та запроваджуватись з логічною послідовністю; 2) допускає нерівний підхід до тієї міри, яка є необхідною для досягнення сутнісної (субстантивної) рівності — та може бути розширена, не шкодячи тому принципів, що лежить в основі заборони дискримінації; 3) рівність прав та обов'язків кожної людини перед законом; 4) заборона дискримінації – закони стримують дискримінацію окремих фізичних осіб чи груп осіб. Будь-який необґрунтований неоднаковий підхід за законом заборонений, і всі	1) недискримінація; 2) рівність за приписами права; 3) рівність перед законом

	особи мають гарантований рівний та ефективний захист від дискримінації за будь-якою ознакою — раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, власності, народження чи іншого статусу; 5) рівність перед законом – кожна фізична особа є підпорядкованою тим самим законам, і жодна фізична особа чи група осіб не мають особливих юридичних привілеїв.	
--	---	--

Завдання до практичного заняття:

1. Проаналізувати питання цієї теми, обрати дві закордонні держави та заповнити наведену нижче таблицю щодо цих держав, а також України (загалом три таблиці). За результатами порівняльного аналізу підготуватися до обговорення позитивних і негативних рис кожного з відповідних параметрів щодо досліджених держав:

Держава _____ ПІБ студента _____ Група ____		
Критерій	Відповідь	Аргументація (тобто чому саме той вид)
Конституція: рік, види, підвиди	приклад: 1996 року, писана, кодифікована, жорстка, народна	приклад: Писана – оскільки складається лише з писаних джерел. Кодифікована – складається з одного документа. Жорстка – зміни вносяться в ускладненому порядку, порівняно зі звичайними законами. Народна – ухвалена парламентом (представницьким органом народу).
Процедура внесення змін до конституції		
Правова сім'я, підсім'я	приклад: романо-германська сім'я, романська підсім'я	
Модель конституційного контролю	австрійська / американська / французька / латиноамериканська / мусульманська / ...	

Тема 2. Порівняльне виборче та референдне право. Порівняльний муніципалізм

Мета вивчення: виявити спільне та відмінне у вітчизняному та зарубіжному виборчому, референдному та муніципальному регулюванні.

Питання

1. Референдуми в зарубіжних країнах. Поняття, конституційно-правова регламентація та види референдумів в Україні.
2. Всеукраїнський референдум за народною ініціативою.
3. Поняття виборчого права та виборчої системи.
4. Поділ виборчих систем у порівняльному вимірі та застосування в Україні.
5. Принципи виборчого права.
6. Розмежування місцевого самоврядування (МС) й управління.
7. Система місцевого самоврядування в Україні. Загальна характеристика конституційного статусу органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні.
8. Повноваження органів МС.
9. Теорії про природу МС.
10. Муніципальні системи.
11. Правове регулювання діяльності органів МС.
12. Види органів МС за способом формування.
13. Організаційно-правові форми МС.
14. Види державного контролю (нагляду) за діяльністю органів МС.
15. Предмет відання територіальної громади. Компетенція органів місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування в містах зі спеціальним статусом.

Наочний теоретичний мінімум

2. Всеукраїнський референдум за народною ініціативою

Предмет всеукраїнського референдуму	Суб'єкт, акт	Умова	Контроль КСУ (процес ВРф зупин-ся у разі відкр. конст. пров. до ухв. акта)	Результат
	призначення (проголошення)			
зміна території України	Верховна Рада України, постанова	затвердження прийнятого ВРУ закону про ратифікацію міжнародного договору про зміну території України. 15 днів – ПУ вето або підпис. ВРУ – невідкладно постанова: остання неділя 60-ден. строку з дня опублік. п-ви	Ф-тативн.: конст. звернення: 1) ПУ; 2) КМУ; 3) 45+ н/д АБО конституційне подання	НЕ потребує затвердження будь-яким органом державної влади
затвердження закону про внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України	Президент України, указ	прийнятий не менш як 300 н/д та підписаний Головою ВРУ закон, невідкладно направлений Президентові України. 15 днів – указ: остання неділя 60-ден. строку з дня опублік. указу	Обов'язк.: конституційне звернення ВРУ АБО ф-тативний: конст. подання	НЕ потребує затвердження будь-яким органом державної влади
Народна ініціатива: 1) втрата чинності законом України або окремими його положеннями; 2) загальнодержавного значення	Президент України, указ	Підписи не менш як 3 млн громадян України, які мають право голосу, зібрані не менш як у 2/3 областей і не менш як по 100 тисяч підписів у кожній області	Ф-тативний: конст. звернення 1) ПУ; 2) 45+ н/д АБО конституційне подання	1) НЕ потребує затвердження будь-яким органом державної влади 2) результати є обов'язковими для розгляду і прийняття рішення у

				порядку, визначеному Конституцією та законами України
НЕ може бути предметом питання: 1) що суперечать Конституції України, загальновизнаним принципам і нормам МП, закріпленим насамперед ЗДПЛ, ЄКПЛ, протоколами до неї; 2) що скасовують чи обмежують конст. права і свободи та гарантії їх реалізації; 3) що спрямовані на ліквідацію незалежності України, порушення державного суверенітету, територіальної цілісності України, створення загрози національній безпеці України, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі; 4) податків, бюджету, амністії; 5) що віднесені до відання органів правопорядку, прокуратури чи суду.				

Обмеження:

- 1) якщо рішення прийняте на ВРф – змінене виключно шляхом ВРф не раніше ніж через 3 роки з дня прийняття;
- 2) якщо питання не підтримане на ВРф – новий ВРф не раніше як через 1 рік з дня оголошення результатів ВРф;
- 3) НЕ проводиться водночас із черговими та позачерговими загальнодерж. виборами, черговими місцевими виборами;
- 4) питання допускає різні тлумачення;
- 5) формулювання вводить виборця в оману або наводить виборця на відповідь, містить вказівку, натяк, підбурювання чи інше спонукання до підтримки чи відхилення питання ВРф;
- 6) введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях.

3. Поняття виборчого права та виборчої системи

Розуміння	Вид	Зміст
об'єктивне виборче право		інститут конституційного права, система норм права, що регулюють порядок організації та проведення виборів
суб'єктивне виборче право	активне	право голосу громадян на виборах, референдумах
	пасивне	право громадян висувати кандидатуру на виборах. Інші похідні від активного: браво бути членом виборчої комісії, офіційним спостерігачем тощо
виборча система	широке	суспільні відносини, наявні у процедурі виборів
	вузьке розуміння	спосіб визначення результатів виборів і розподілу мандатів відповідно до підсумків голосування

Виборчі цензи активного виборчого права

Цензи на всіх виборах	Цензи на місцевих виборах
Громадянство – лише громадяни України	Осілість – НЕ мають право голосу гр-ни України, які проживають за кордоном
Вік – 18+ років	НЕ мають право голосу військовослужбовці строкової служби
Дієздатність – НЕ мають право голосу визнані судом недієздатними. Отже, визнані судом обмежено дієздатними мають право голосу.	За вироком суду – у місцях позбавлення волі – НЕ мають право голосу

4. Поділ виборчих систем

Розуміння	Вид	Зміст
мажоритарна (обраний кандидат, який набрав найбільшу кількість голосів)	відносної більшості	обраним є кандидат (<i>одномандатні округи</i>) або кандидати (<i>багатомандатні округи</i>), що здобув більше голосів ніж будь-який інший кандидат
	абсолютної більшості	обраним є кандидат, що здобув понад 50% голосів. Якщо жоден – повторне голосування
	кваліфіко-ваної більшості	обраним є кандидат, що здобув не менш ніж певна встановлена законодавством кількість голосів, яка є більшою ніж 50% (наприклад, 3/5, 2/3, 60%)
пропорційна (голосування за списки кандидатів, розподіл мандатів пропорційно кількості голосів)	із закритими (жорсткими) списками	партія формує список кандидатів, а виборець голосує за список загалом
	з відкритими списками (преференціями)	партія формує список, а виборець голосує як за список, так і за конкретного кандидата у списку. Мандати отримують кандидати, які здобули найбільшу кількість голосів – преференцій
	з напів-жорсткими списками	у виборця є <u>можливість</u> проголосувати за: 1) список загалом; 2) кандидата у списку або вписати нові прізвища
змішана		частина депутатських мандатів розподіляється за мажоритарною системою, інша – за пропорційною

Виборчі системи в Україні

	Одноосібний орган [завжди мажоритарна]	Колегіальний орган (рада)
Мала територія [одноосібний – до 75 тисяч виборців, рада населеного пункту – до 10 тисяч виборців]	Мажоритарна відносної більшості:	
	1) сільські голови; 2) селищні голови; 3) міські голови міст до 75 тисяч виборців	1) сільські ради (громада до 10 000 виборців) 2) селищні ради (громада до 10 000 виборців) 3) міські ради (громада до 10 000 виборців)
Велика територія	Мажоритарна абсолютної більшості 1) Президент України 2) міські голови міст з кількістю виборців 75 тисяч і більше осіб	Пропорційна з «відкритими» списками 1) Верховна Рада України 2) сільські ради (громада 10 000 виборців і більше) 3) селищні ради (громада 10 000 виборців і більше) 4) міські ради (громада 10 000 виборців і більше) 5) Верховна Рада АРК 6) обласні ради 7) районні ради 8) районні у місті ради

5. Принципи виборчого права

Назва	Зміст, види
загальне виборче право	заборона обмеження активного і пасивного виборчого права дискримінаційними (грубо порушують сучасні міжнародні стандарти прав людини й демократичні засади виборчого права) цензами (умовами) – расовий, майновий, статі [жіноче виборче право: 1893 Нова Зеландія, 1971 Швейцарія, 1984 Ліхтенштейн] тощо. Не абсолютне. Недискримінаційні цензи (обмеження для осіб, які об'єктивно не можуть відповідально голосувати): 1) віковий (активне 16–21 рік, пасивне вище) 2) осілості (безперервне проживання на території місцевості / країни протягом певного часу) 3) громадянства 4) дієздатності (недієздатні особи не можуть здійснювати права самостійно, усвідомлювати та відповідати за свої дії) 5) грамотності (освітній) – «вміння читати та писати» 6) мовний – для пасивного виборчого права (для активного – дискримінаційний)

	7) охоронний (категорії осіб, вплив яких на політику може бути небезпечним для державного режиму: військовослужбовців (Бразилія, Велика Британія), позбавлених волі (Велика Британія) тощо)
рівне виборче право	однакові можливості для: а) голосування: 1) «формальна рівність»: кожен виборець має рівну кількість голосів: один (вибори президента), два (парламентські вибори у змішаній виборчій системі) чи більше. Раніше окремі категорії населення мали більше голосів ніж інші (плюральний вотум) 2) «матеріальна рівність»: рівний вплив (значення) кожного голосу виборців. Кожен депутат обирається від рівної кількості виборців. Значущий для мажоритарної виборчої системи, важливо під час формування виборчих округів забезпечити рівну кількість виборців у кожному окрузі б) участі у виборах для кандидата: однакові правила висування та реєстрації кандидатів, ведення виборчої кампанії, обмеження виборчих фондів, однакові гарантії у виборчому процесі (право мати рівну кількість офіційних спостерігачів і представників, членів виборчих комісій)
пряме (або непряме) активне виборче право	пряме виборче право – виборець голосує безпосередньо за кандидата, якого підтримує. Принаймні одна з двох палат парламенту має обиратися за ним. Непряме виборче право – виборець голосує за члена постійної / тимчасової представницької установи, яка згодом виборним шляхом сформує ще один представницький орган. Вибори президента в парламентській республіці, вибори президента США
таємне голосування	виключення контролю за волевиявленням виборців. Забезпечується організаційними засобами: 1) контроль за процесом голосування та підрахунку голосів представниками кандидатів та незалежних організацій. 2) спеціальні виборчі бюлетені. Мають талон, на якому ставиться прізвище виборця, потім талон відривається 3) кабінки (кімнати) для голосування, в яких виборець зобов'язаний особисто заповнити бюлетень, присутність сторонніх осіб заборонено (крім фізичних вад) 4) скриньки для бюлетенів, які у присутності всіх членів комісії й офіційних спостерігачів опечатуються до голосування та відкриваються після закінчення голосування
вільне голосування	1) «право повною мірою»: свобода виборців голосувати чи ні. Призвела до абсентеїзму – неявки виборців на вибори 2) («свобода вибору»: право виборця самостійно обрати кандидата або не підтримати жодного (у разі наявності відповідної граfi в бюлетені). Гарантії: заборона нав'язувати, за кого голосувати; «дні тиші» (без агітації); обмеження «підкупу»; таємне голосування
«Нові» принципи: 1) регулярність (періодичність) виборів	

- 2) гласність виборів
- 3) конкурентність виборів
- 4) чітке визначення прав та повноважень суб'єктів виборів
- 5) об'єктивність узагальнення результатів голосування
- 6) відповідальність учасників виборчого процесу
- 7) гарантованість судового захисту виборчих прав суб'єктів виборів

Система виборчих комісій і комісій з референдуму

Всеукраїнський референдум	Загальнодержавні вибори	Місцеві вибори
Центральна виборча комісія		
окружні комісії з всеукраїнського референдуму	Окружні виборчі комісії	Територіальні виборчі комісії
дільничні комісії з всеукраїнського референдуму; дільнична комісія з електронного голосування з всеукраїнського референдуму.	Дільничні виборчі комісії	

Суб'єкти призначення видів виборів

	Вибори Президента	Вибори НДУ	Місцеві вибори
Чергові	ВРУ на останню неділю березня 5-го року повноважень	БЕЗ РІШЕННЯ – проводяться в останню неділю жовтня 5-го року повноважень	ВРУ на останню неділю жовтня 5-го року повноважень рад, голів, обраних на попередніх чергових місцевих виборах ВР АРК – щодо ВР АРК
Позачергові	ВРУ	ПУ	ВРУ – дострокове припинення повноважень ради, голови
Проміжні	НЕ ІСНУЄ	ЗУ про ВНДУ: ЦВК – дострокове припинення повноважень депутата , обраного в одномандатному окрузі ВКУ: НЕ ІСНУЄ	ТБК на найближчу останню неділю березня або останню неділю жовтня (крім року проведення чергових місцевих виборів) – дострокове припинення повноважень депутата сільської, селищної, міської ради (громади до 10 тисяч виборців)
Повторні	ВРУ – випадки ч. 4 ст. 76	ЗУ про ВНДУ: ЦВК – визнання виборів такими, що не відбулися ВКУ: НЕ ІСНУЄ	ТБК – визнання виборів такими, що не відбулися
Перші	НЕ ІСНУЄ	НЕ ІСНУЄ	ЦВК – рішення про утворення ради. Призначаються та проводяться у рік проведення чергових місцевих виборів разом з ними.
Додаткові	НЕ ІСНУЄ	НЕ ІСНУЄ	ЦВК – депутатів сільських, селищних рад від територіальної громади, що приєдналася до іншої територіальної громади. У рік проведення чергових місцевих виборів НЕ призначаються та НЕ проводяться

6. Розмежування місцевого самоврядування (МС) й управління

МС = муніципальне управління	місцеве [державне] управління
управлінські дії здійснюються безпосередньо жителями територіальної громади або обраними ними представниками	управлінські дії здійснюються НЕ жителями чи представниками громади, а представниками держави
здійснюється без втручання державних і федеральних органів	діяльність державних і федеральних органів у конкретній адміністративно-територіальній одиниці
відсутність підпорядкування, відносна самостійність (власні адміністративний апарат, матеріальна база – муніципальна власність, право стягувати місцеві податки)	підпорядкування органам виконавчої влади вищого рівня
виборність уповноважених органів територіальною громадою	призначення вищих посадових осіб компетентним органом виконавчої влади
обмеженість компетенції справами локального характеру	
	реалізують політику держави на регіональному рівні + здійснюють державний контроль (нагляд) за діяльністю органів МС
1) загальна компетенція (в усіх сферах) 2) спеціальна компетенція (в одній або кількох сферах)	

Примітка. Якщо органи МС реалізують повноваження, делеговані їм державою, то в цьому випадку виконують функції державного управління.

7. Структура публічної влади в Україні

Державна влада				Публічно-самоврядна влада	Публічна влада автономії
Законодавча влада	Виконавча влада	Судова влада	Інші органи влади держави	Місьцеве самоврядування	
Парламент	Вищий орган – уряд	Верховний суд	Президент (якщо не у виконавчій), прокуратура, органи охорони правопорядку, ...	Територіальна громада	парламент автономії
	Центральні органи: 1) міністерства; 2) інспекції; 3) комісії; 4) комітети; 5) фонди	суди апеляційної інстанції		Місцеві ради (обласні, районні, міські, районні в місті, сільські, селищні) Голови (міські, сільські, селищні) Виконавчі органи місцевих рад (виконавчі комітети, управління, відділи, служби, районні в місті адміністрації) Старости	Уряд автономії
	Місцеві органи – місцеві державні адміністрації (обласні, районні, міські)	суди першої інстанції	Конституційний суд		

8. Повноваження органів МС

Група	Зміст
фінансово-економічні	встановлення ставок місцевих податків і зборів; здійснення місцевих позик
у галузі охорони громадського порядку	організація і діяльність муніципальної поліції, підтримка громадських програм охорони порядку, на зразок «Сусідських спостерігачів»
у галузі комунального обслуговування, благоустрою, охорони довкілля	надання послуг з водопостачання, електропостачання, ремонту доріг, вивезення сміття, організація функціонування системи комунального транспорту
у соціальній сфері	надання допомоги малозабезпеченим верствам населення, утримання дитячих садків, закладів освіти, підтримка місцевих громадських організацій
Межі повноважень органів МС можуть встановлюватися	
«правило Діллона» в США	шляхом детального перерахування прав та обов'язків органів МС
[винятків] (ФРН)	шляхом дозволу здійснювати всі дії, які не заборонені законом

9. Теорії про природу МС

Назва теорії	Зміст
громадівська (частково США)	первинні суб'єкти МС – територіальні громади; природа влади, яку вони здійснюють – не публічна державна, а публічна муніципальна (незалежна від державної)
державницька (КНР, Куба, Ірак, Лівія, Білорусь, Узбекистан, Азербайджан, Туркменістан)	джерело влади – держава, яка на свій розсуд наділяє владою інших суб'єктів; природа влади, яку здійснюють органи МС, – публічна державна
змішана (муніципального дуалізму) (Британія, Франція, ФРН, Канада, Італія, Іспанія, Японія, Естонія, Латвія, Литва, Молдова)	1) якщо органи МС виконують власні повноваження , то є незалежними від держави. Як правило, самостійні у вирішенні питань місцевого значення; 2) якщо органи МС виконують функції держави (делеговані повноваження) , то розглядаються як державні органи. У Російській Федерації та Республіці Молдова використовується державницько-громадівська теорія місцевого самоврядування, яка тяжіє до державної теорії, а в ФРН і США – громадівсько-державницька теорія місцевого самоврядування, яка тяжіє до громадської теорії

10. Муніципальні системи (способи організації, функціонування та контролю діяльності органів МС у країні)

Назва системи	Зміст
англо-американська	1) на місцевому рівні діють лише органи МС, не призначають з центру чиновників для контролю діяльності органів МС 2) цей контроль – шляхом фінансових перевірок, інспекцій міністерств і судового контролю (позови проти органів МС) Географія: США, Сполучене Королівство
романо-германська	найбільш поширена 1) на місцевому рівні наявні й органи місцевого управління, й органи МС 2) як правило, органи МС й органи місцевого управління загальної компетенції мають різні сфери діяльності 3) органи МС не підпорядковані органам місцевого управління, проте іноді вдаються до заходів субординації та реординації Географія: Франція, ФРН
радянська (система рад)	1) як пункт 1 англо-американської 2) рада розглядається як орган державної влади. Вона формує інший орган державної влади – свій виконавчий комітет 3) ради підпорядковані по вертикалі радам вищого рівня

11. Правове регулювання діяльності органів МС

Джерело	Характеристика
конституції держав	як правило, закладають засади МС. Традиційно містять положення про адміністративно-територіальний устрій та про органи МС, які мають або можуть бути утворені
поточне законодавство	деталізує організацію МС в територіальних одиницях. Як правило, засади організації та функціонування МС закріплено: 1) в унітарних державах – на державному рівні (Франція, Японія). Тому там МС більш одноманітне, лише можливі винятки щодо столиць, автономій і муніципалітетів; 2) у федеративних державах – на рівні суб'єктів федерації (США, ФРН)
статути (хартії) територіальних громад	основний локальний акт адміністративно-територіальної одиниці (міста, селища): 1) підзаконний – враховує норми законодавства держави, не може суперечити йому 2) закріплює організаційно-правову форму МС 3) конкретизує питання організації МС, віднесені до відання місцевих рад (не мають права виходити за межі компетенції, якою їх наділили органи державної влади). Як правило, це порядок організації і проведення загальних зборів територіальних громад, обліку місцевих ініціатив, залучення населення до взаємодії з органами МС; 4) ухвалюється в ускладненому порядку місцевою радою або на місцевому референдумі. Є 2 підходи до створення: І. « локальна конституція » – тобто лаконічний , закріплює тільки основні положення організації МС. Положення конкретизуються рішеннями місцевих рад та їхніх виконавчих органів. <u>Перевага</u> : легкість у вивченні більшістю жителів, документ не перенасичений нецікавими деталями. <u>Недолік</u> : конкретніші акти органів МС можуть так і не з'явитися. ІІ. « муніципальний кодекс » – тобто детальний , закріплює найменші особливості здійснення МС. <u>Перевага</u> : опрацювання всіх деталей муніципального управління. <u>Недолік</u> : складнощі в постійній зміні норм (пункт 4)

12. Види органів МС за способом формування

Вид	Характеристика
виборні (ті, що обираються прямими або непрямыми виборами)	місцеві ради: 1) традиційно обираються на прямих виборах на строк від 2 до 5 років 2) у великих містах зазвичай пропорційна виборча система 3) у малих населених пунктах зазвичай мажоритарна система 4) принцип ротації членів місцевих рад – дуже рідкісний 5) представницький характер рад великих територіальних одиниць часто забезпечується призначенням муніципальних радників. Вони представляють населені пункти, що входять до цієї великої територіальної одиниці. <u>Приклад:</u> у США ради графств у багатьох штатах не обираються, а формуються з членів рад населених пунктів, розташованих на території графства (сіті, таунів, тауншипів, вілліджів). У цьому випадку застосування принципу ротації радників є більш поширеним
	мери (голови, бургомістри) – найчастіше обираються населенням або місцевою радою, залежно від чого розрізняють: 1) <u>«слабкий» мер</u> – обирається місцевою радою, наділяється церемоніальними й організаційними повноваженнями 2) <u>«сильний» мер</u> – обирається населенням, наділяється великим колом повноважень Наявність у муніципалітеті «сильного» / «слабкого» мера у США, Сполученому Королівстві залежить від вибору мешканців населеного пункту; у ФРН – від законодавства земель
призначувані	виконавчі комітети місцевих рад, менеджери (управляючі)

13. Організаційно-правові форми МС (узагальнений порядок здійснення МС в адміністративно-територіальній одиниці, зазвичай характеризує найбільш впливові муніципальні органи, порядок їхнього формування та взаємини)

Форма	Характеристика
«рада – сильний мер»	переважає у великих муніципалітетах, розподіл більшої частини повноважень між місцевою радою й обраним населенням «сильним» мером
«рада – слабкий мер»	переважає в невеликих за чисельністю населених пунктах
«рада – менеджер»	мер є «слабким», а основні функції щодо виконання рішень ради покладено на найманого радою на роботу менеджера, який є фахівцем у сфері МС й отримує винагороду за свою роботу
комісійна форма	місцева рада є водночас представницьким і виконавчим органом

14. Види державного контролю (нагляду) за діяльністю органів МС

Форма	Характеристика
адміністративний	З основних напрямів здійснення: а) постійне спостереження органами державної влади та їхніми посадовими особами за діяльністю органів МС; б) можливість розпуску місцевих рад або відкликання виборних посадових осіб МС; в) затвердження державними органами актів органів МС з окремих питань, постійний моніторинг цих актів з можливістю скасування або зупинення дії актів, що суперечать чинному законодавству. Часто супроводжуються здійсненням судового контролю: суд приймає рішення про юридичну долю нормативно-правових актів органів МС
судовий	роль більш висока в країнах сім'ї загального права. У США, Сполученому Королівстві, наприклад, включає тлумачення законодавства про МС (найчастіше питання меж компетенції), вирішення питань про застосування санкцій до органів МС
фінансовий	контроль за порядком формування та витрачання коштів муніципальних бюджетів, за ефективністю розпорядження комунальною власністю, за економічною ефективністю роботи комунальних підприємств, установ організацій. Значимість фінансового контролю обумовлена тим, що в жодній країні світу органи місцевого самоврядування не мають достатньо ресурсів для того, щоб виконувати всі покладені на них функції. Зазвичай лише столиці і великі промислові та економічні центри можуть похвалитися «самоокупністю», коли мова йде про місцеве самоврядування. Однак, часто і вони стурбовані залученням додаткових коштів для вирішення екологічних проблем (Токіо), проблем комунального транспорту (Лондон), для підвищення туристичної привабливості міста (Вашингтон). Фінансовий контроль є можливим тому, що місцеві бюджети формуються не виключно з доходів, що надходять від комунального майна та місцевих податків і зборів. До основних джерел формування доходної частини місцевих бюджетів належать: 1. доходи від місцевих податків і зборів та доходи від комунального майна та від послуг, які надають органи місцевого самоврядування. Фінансовий державний контроль за залученням та витрачанням цих коштів здійснюється для того, щоб оцінити економічну грамотність працівників виконавчих органів місцевого самоврядування, не допустити неефективного витрачання коштів, зібраних з членів територіальної громади та юридичних осіб у вигляді податків і плати за надані їм послуги; 2. субсидії та субвенції, які надходять до бюджетів органів місцевого самоврядування від держави (у федераціях – також і кошти, які надходять від суб'єктів федерації). Терміни «субсидія» і «субвенція» визначаються в

	законодавстві зарубіжних країн по-різному, тому існує узагальнена точка зору на їх утримання, відповідно до якої субсидія – це грошова допомога, яка не має цільового призначення, а субвенція – грошова допомога на конкретні, чітко визначені витрати. Більш суворий фінансовий контроль здійснюється за субвенціями: державні органи перевіряють, чи були кошти витрачені за призначенням, і наскільки ефективно. Коли мова йде про субсидії, фінансовий контроль з боку держави обмежується тільки ефективністю витрачання ресурсів. В даний час зарубіжні тенденції такі: пропонується поступово зменшувати обсяг субвенцій за рахунок збільшення обсягу субсидій з метою зведення до мінімуму фінансового контролю держави за діяльністю органів місцевого самоврядування; 3. позики. Використовуючи власні джерела доходів і державну допомогу (допомога суб'єктів федерації) органи місцевого самоврядування, тим не менше, часто все одно не мають можливості сформувати дохідну частину місцевого бюджету в обґрунтовано необхідному розмірі. Тому органи місцевого самоврядування для поповнення бюджетів можуть вдаватися до позик. Основними джерелами позик є: – спеціальні установи, часто державні; – комерційні банки; – національний і закордонний фондовий ринок. В цьому випадку можливості залучити необхідні кошти далеко не вичерпуються випуском цінних паперів. Використання та повернення позикових коштів також підлягає державному фінансовому контролю. При цьому в законодавстві кожної країни особливо підкреслюється, що держава не несе відповідальності за зобов'язаннями адміністративно-територіальної одиниці та її муніципальних органів. Таким чином, у випадку з позиками фінансовий контроль сприяє дотриманню не тільки прав членів територіальної громади, але і позичальників. 4. інші надходження до бюджетів органів місцевого самоврядування – благодійні внески, інвестиції юридичних і приватних осіб, спадщину за заповітом, і т.п., – представляють незначну частину бюджетів, насамперед тому, що планувати обсяг цих надходжень заздалегідь (при складанні та затвердженні місцевого бюджету), як правило, неможливо. Тим не менше, і їх використання є предметом фінансового контролю. Нарешті, фінансовий контроль з боку держави здійснюється за витрачанням коштів, наданих органам місцевого самоврядування для виконання повноважень, делегованих їм органами державної влади. Це пов'язано з тим, що таке делегування завжди супроводжується і передачею ресурсів, необхідних для виконання отриманих повноважень, тобто, в цьому випадку, здійснюючи фінансовий контроль, державні органи
--	--

	контролюють цільове та ефективне використання державних ресурсів муніципальними органами. В умовах світової фінансової кризи, серед всіх способів державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування саме фінансовий контроль виходить на перше місце за ступенем впливовості.
додаткові	Так, у скандинавських країнах спеціально для здійснення державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування створено інститут омбудсмена

15. Предмет відання територіальної громади. Компетенція органів місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування в містах зі спеціальним статусом.

Види суб'єктів місцевого самоврядування (МС)

Вид	Характеристика
Територіальна громада (ТГ)	Жителі населеного пункту (села, селища, міста) або добровільного об'єднання жителів кількох населених пунктів. Первинний суб'єкт МС, основний носій його функцій і повноважень
Місцеві ради	Виборні представницькі органи МС: 1) сільські, селищні, міські ради – органи МС, що представляють відповідні ТГ 2) районні та обласні ради – органи МС, що представляють спільні інтереси ТГ 3) районні в місті ради – факультативні органи МС. Структура: 1) голова (районної, обласної, районної в місті ради. В інших головує місцевий голова) або секретар (міської, селищної, сільської) ради; 2) президія (колегія) районної, обласної ради (у разі утворення); 3) постійні комісії; 4) тимчасові контрольні комісії; 5) виконавчий апарат районної, обласної ради.
Виконавчі органи місцевих рад	1) якщо є місцеві державні адміністрації (обласні, районні, Київська та Севастопольська міські, районні в місті Києві), то у відповідних рад немає виконавчих органів ; 2) у сільських радах ТГ до 500 жителів, за рішенням ТГ або сільської ради виконавчий орган ради може не створюватися – його функції (крім розпорядження земельними та природними ресурсами) здійснює сільський голова одноособово. Види: виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами.

	Підконтрольні та підзвітні відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень ОВВ – також підконтрольні відповідним ОВВ. Склад виконавчого комітету затверджується радою за пропозицією голови. До складу виконавчого комітету входять: 1) місцевий голова (районної у місті ради); 2) його заступники; 3) секретар ради (<u>єдиний депутат ради, який може входити</u>); 4) керуючий справами (секретар) виконавчого комітету (ці функції може здійснювати секретар ради); 5) керівники відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради; 6) інші особи (можуть входити старости). У складі виконавчого комітету діє орган з питань містобудування та архітектури.
Голови (сільські, селищні, міські)	виборна головна посадова особа ТГ, очолює виконавчий комітет ради, головує на засіданнях ради
Староста	уповноважений радою діяти у виконавчих органах ради в інтересах жителів старостинського округу. Старостинський округ утворюється відповідною радою у складі 1 або кількох населених пунктів (крім адміністративного центру ТГ), на території якого (яких) проживає не менше 500 жителів. Порядок набуття повноважень: 1) місцевий (сільський, селищний, міський) голова вносить кандидатуру на громадське обговорення; 2) громадське обговорення (громадські слухання, збори громадян, інші форми консультацій з громадськістю) у відповідному старостинському окрузі – підтримали від 7% до 30% (залежно від кількості жителів округу) голосів від загальної кількості жителів старостинського округу, які мають право голосу на виборах; 3) пропозиція місцевого голови; 4) затвердження місцевою радою на строк її повноважень. Відповідальний і підзвітний раді та підконтрольний місцевому голові. Не рідше 1 разу на рік (протягом першого кварталу року, наступного за звітним), а на вимогу не менш як 1/3 депутатів – у визначений радою термін, звітує про свою роботу перед такою радою, жителями старостинського округу на відкритій зустрічі.
Органи самоорганізації населення	представницькі органи, що створюються частиною жителів населеного пункту. Види: будинкові, вуличні, квартальні комітети, комітети мікрорайонів, комітети районів у містах, сільські, селищні комітети. Основні завдання:

	1) створення умов для участі жителів у вирішенні питань місцевого значення; 2) задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів шляхом сприяння у наданні їм відповідних послуг; 3) участь у реалізації соціально-економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм.
--	---

**Форми безпосередньої участі членів територіальної громади
в здійсненні місцевого самоврядування**

Назва	Характеристика
Місцевий референдум	форма прийняття рішень ТГ шляхом прямого голосування
Загальні збори громадян за місцем проживання	зібрання всіх чи частини жителів населеного пункту для вирішення питань місцевого значення. Порядок проведення – закон і статут ТГ
Місцеві ініціативи	ініціювання розгляду в раді будь-якого питання, віднесеного до відання МС. Місцева ініціатива, внесена на розгляд ради, підлягає обов'язковому розгляду на відкритому засіданні ради за участю членів ініціативної групи. Порядок внесення – представницький ОМС або статут ТГ
Громадські слухання	зустрічі з депутатами відповідної ради та посадовими особами МС, під час яких члени ТГ можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення. Проводяться не рідше 1 разу на рік . Пропозиції за результатами громадських слухань підлягають обов'язковому розгляду ОМС. Порядок організації – статут ТГ

Завдання до практичного заняття:

1. Проаналізувати питання цієї теми, обрати дві закордонні держави та заповнити наведену нижче таблицю щодо цих держав, а також України (загалом три таблиці). За результатами порівняльного аналізу підготуватися до обговорення позитивних і негативних рис кожного з відповідних параметрів щодо досліджених держав:

Держава _____ ПІБ студента _____ Група ____		
Критерій	Відповідь	Аргументація (тобто чому саме той вид)
Вид форми державного устрою	унітарна держава / регіоналістська / федерація	
Підвид форми державного устрою	централізована / децентралізована	
Територіальні одиниці	штати / ..., провінції / області/ ..., ..., міста	
Назва та вид парламенту	[назва], однопалатний / двопалатний	
Вид і підвид виборчої системи на виборах депутатів парламенту	приклад: пропорційна з відкритими списками	
Назва та вид глави держави	приклад: президент, одноосібний	
Вид і підвид виборчої системи на виборах глави держави	приклад: мажоритарна абсолютної більшості	
Концепція місцевого самоврядування	державницька / громадівська / державницько- громадівська	

Тема 3. Конституційно-правовий статус особи. Конституціоналізм та громадянське суспільство

Мета вивчення: виявити спільне та відмінне у зарубіжному та вітчизняному становищі громадянського суспільства та регулюванні конституційного статусу особи.

Питання

1. Принципи правового становища особи.
2. Класифікація прав особи за змістом.
3. Покоління прав людини.
4. Права людини і права громадянина.
5. Абсолютні та відносні права, позитивні та негативні права, індивідуальні та колективні права.
6. Трискладовий тест на пропорційність
7. Правова регламентація громадянства в зарубіжних країнах. Способи набуття громадянства: філіація (правила „права крові” і „права ґрунту”), натуралізація, оптація, трансферт, реінтеграція. Підстави припинення громадянства.
8. Правові режими іноземців.
9. Конституційні обов’язки особи.
10. Принципи громадянства. Вимоги для прийняття до громадянства (натуралізації). Підстави та момент набуття громадянства. Підстави припинення громадянства (експатріації).
11. Поділ політичних партій.
12. Порядок узаконення партій.
13. Види партійних систем.

Наочний теоретичний мінімум

1. Принципи правового становища особи

гідність	унікальність та самоцінність кожної людини, володіння моральними і інтелектуальними якостями, які сформувалися в процесі розвитку особистості та дозволяють їй зазіхати на свободу (моральну самооцінку власних вчинків, вибір життєвих цілей і цінностей, шляхів їх досягнення). Приклади порушення: - катування (тортури) – процедура, що заподіює людині муки і біль, з певною метою; - утримання в місцях несвободи (психіатричні та психоневрологічні заклади, притулки, будинки-інтернати, пансіонати, колонії тощо) в жорстоких умовах
вільність	відображає здатність свідомо, самостійно, добровільно, не спричиняючи шкоди іншому, обирати той чи інший варіант поведінки, інтелектуальної, розумової та фізичної діяльності. Приклади порушення: - рабство та інша примусова (обов'язкова) праця – робота чи служба, яку вимагають під загрозою покарання та на яку не було вільної згоди. Не заборонено (не вважається примусовою працею): військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан; - неправомірне утримання в місцях несвободи (психіатричні та психоневрологічні заклади, притулки, будинки-інтернати, пансіонати, колонії тощо)
рівноправність усіх людей	визнання однакового обсягу прав, свобод, обов'язків і однакової відповідальності за однакові правопорушення. Приклади порушення: - дискримінація – <u>неоднакове ставлення до однакового</u> (наприклад, відсутність у жінок права голосу; відсутність в ЛГБТІ-спільноти права на мирне зібрання) й <u>однакове ставлення до неоднакового</u> (наприклад, неможливість особи з інвалідністю зайти до приміщення через однакове ставлення до входу; неможливість особи з інвалідністю слуху здобувати освіту через однакове ставлення до читання усних лекцій і проведення усних семінарів); - апартеїд – форма расової дискримінації, поєднана із сегрегацією та гнобленням, проваджена у 1948-1991 рр. у Південно-Африканській Республіці проти місцевого чорношкірого населення та переселенців з Азії; - сегрегація – форма дискримінації, що полягає у фактичному чи юридичному відокремленні в межах одного суспільства тих суспільних груп, які вирізняються за расовими, гендерними, соціальними, релігійними, мовними чи іншими ознаками, та в подальшому законодавчому обмеженні їхніх прав (наприклад, гендерна сегрегація на ринку праці або расова

	сегрегація щодо чорношкірих, яка передбачала в ПАР і США роздільне навчання й виховання, розмежування посадкових зон (білі сидять попереду) у громадському транспорті тощо)
невідчужуваність	неможливість укласти цивільно-правову угоду (подарувати, придбати). Оскільки держава не дарувала людині ці права, вона не може повернути назад. Доки людина жива, вона нерозривно пов'язана зі власними правами і свободами, вони не повинні бути ніким і жодним чином бути відняті у неї; ПіС людини є природними, існують об'єктивно, а не з волі держави й обмежують державну владу у взаємовідносинах із громадянами
невід'ємність	неможливість позбавити, відняти право, тобто скасувати норму. Скасування норми права – позбавлення права. Страта або вбивство людини означає позбавлення життя, а не права на життя. Скасування прав – це офіційна (юридична або фактична) ліквідація
недопущення звуження змісту та обсягу	Звуження змісту ПіС – це зменшення ознак, змістовних характеристик тих можливостей людини, які відображуються відповідними правами і свободами; звуження їх обсягу – це зменшення сфери суспільних відносин, у межах якої може відбуватися здійснення людиною її ПіС
невичерпність	перелік конституційних прав є «відкритим» і може бути поповнений іншими правами
гарантованість	наявність гарантій, тобто умов і засобів реалізації та захисту цих прав

2. Класифікація прав особи за змістом

Громадянські (особисті) права	Політичні права	Соціально-економічні права	Культурні права	Екологічні права
на життя	на асоціацію (свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації)	право власності	на освіту	на безпечне для життя і здоров'я довкілля
на повагу до гідності	на участь в управлінні державними справами	на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом	свобода літературної, художньої, наукової, технічної творчості	на відшкодування шкоди від порушень права на безпечне довкілля
свобода пересування	на участь у референдумах	на працю	на результати інтелектуальної, творчої діяльності	
свобода совісті	на мирні зібрання	на страйк	на захист інтелектуальної власності	вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту та право на поширення такої інформації
свобода думки і слова	вільно обирати і бути обраними до органів публічної влади	на відпочинок		
недоторканність особи		на соціальний захист		
недоторканність житла		на житло		
на таємницю листування		на достатній рівень життя		
на звернення		на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування		
Права першого покоління. Закріплено вперше на політико-правовому рівні у двох актах: 1) Декларації незалежності США 4 липня 1776 р., виводила ідею незалежності колишніх англійських колоній з ідеї прав людини;		Права другого покоління. Офіційне закріплення започатковано в XIX ст. (у німецькому законодавстві про соціальне страхування в 70-х рр.). Конституційно визнано у XX ст. (Конституція Мексики 1917, Веймарська конституція Німеччини 1919)		

2) французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 р.	
---	--

2–5. Класифікації прав особи

Види	Коротко	Зміст
третього покоління	солідарні права народів, націй, людства	право націй на самовизначення, на повстання, право людства на мир, право на розвиток. Оформлено на міжнародно-правовому рівні після Другої світової війни в документах ООН
четвертого покоління	біологічні права	на клонування, на евтаназію, на євгеніку, на трансплантацію
права людини	обсяг усюди однаковий, а гарантії реалізації – різні	усі громадянські права, деякі інші права. природні (не мають державно-правової природи), невідчужувані (не можуть бути позбавлені чи подаровані), природжені (з моменту народження) права. Тому в антидемократичних державах реалізувати права людини найчастіше неможливо або досить важко
права громадянина	залежать від громадянського стану (взаємних правах і обов'язках з державою)	майже всі політичні права, деякі соціально-економічні та культурні права. Похідні від волі держави, обсяг відрізняється від країни до країни
індивідуальні	реалізація людьми окремо і незалежно один від одного	усі громадянські права, більшість соціально-економічних, політичних і культурних
колективні	реалізація лише групою осіб спільно і неможлива самотійно	усі права третього покоління, право на об'єднання в політичні партії, професійні спілки, право на страйк, на безпечне довкілля
негативні	держава утримується від конкретних дій	усі свободи
позитивні	держава надає певні блага	майже всі соціально-економічні права

абсолютні	не можуть бути легітимно обмежені	1) право на повагу до людської гідності (включно з правом не бути жертвою рабства, примусової праці та правом на заборону катувань та іншого жорстокого поводження та покарання) 2) право на належну правову процедуру: а) презумпція невинуватості б) право на правову допомогу в) заборона зворотної дії в часі кримінальної відповідальності
відносні	передбачають можливість обмежень	усі інші права. Можуть бути обмежені в законний легітимний спосіб за чітких умов. Умова обмеження: прагнення забезпечити суспільно значущий інтерес або благо (охорона здоров'я, суверенітет, громадський порядок). На життя — абсолютне згідно з Конституцією України. ЄКПЛ відносне.

5-2. Обмеження прав особи (приклади)

права на життя	Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення статті 2 Конвенції, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.
права на свободу та особисту недоторканність	Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом: а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом; б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом; с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення; д) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу; е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

	f) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.
--	---

6. Трискладовий тест на пропорційність

Будь-які обмеження прав людини повинні бути пропорційними. Для визначення пропорційності Європейським судом з прав людини сформульовано тест на пропорційність	
передбаченість якісним законом	обмеження повинне бути передбачене оприлюдненим заздалегідь, чітким, передбачуваним і належно доступним законом або іншим нормативно-правовим актом, який розумно і ясно визначає обсяг і спосіб реалізації відповідних повноважень, покладених на державні органи, аби гарантувати особам мінімальний рівень захисту, яким вони наділені у демократичному суспільстві відповідно до принципу верховенства права
легітимна («законна виправдана») мета	встановлення конкретних, вимірюваних, досяжних, реалістичних та часопрямованих цілей на зміну та покращення ситуації в майбутньому
адекватність використання засобів легітимній меті	органи публічної влади повинні забезпечувати співмірність заходу щодо важливості інтересів, які він покликаний реалізувати

7-1. Основні способи набуття громадянства

філіація	за народженням	базується на двох основних принципах: принципі крові і принципі ґрунту « право крові » (громадянство батьків або одного з них), « право ґрунту » (за місцем народження)
натуралізація	прийняття до громадянства	Основні вимоги в більшості країн світу: 1) певний час проживання на законних підставах на території держави (від 1 року до 15, найчастіше 5 років); 2) знання державної мови; 3) визнання конституції і законів держави; 4) наявність законних джерел існування; 5) НЕ бути психічно здоровим й/або НЕ мати інших захворювань. Може бути <i>октройовано</i> (даровано) особам, прийняття яких до громадянства становить державний інтерес для країни. На них НЕ поширено більшість вимог
реінтеграція (репатріація)	поновлення в громадянстві	НЕ передбачає терміну проживання на території держави та будь-яких іспитів
оптація	вибір громадянства	біпатрид (громадянин 2 країн) або поліпатрид (громадянин 3+ країн), або в разі переходу території
трансферт	примусова зміна	у разі переходу території

7-2. Підстави експатріації (припинення громадянства)

Підстава	Зміст
вихід з громадянства – за ініціативою особи	відбувається на підставі рішення відповідного компетентного органу держави (у різних країнах – різні органи: глава держави, суд, міністерство юстиції) за поданою заявою про вихід
втрата громадянства – за ініціативою держави за чітко визначених законодавством підстав	Підстави: а) добровільне набуття або відмова від виходу з іноземного громадянства; б) набуття громадянства внаслідок обману, неправдивих відомостей або фальшивих документів; в) добровільний вступ на державну й/або військову службу іншої держави
позбавлення громадянства – за ініціативою держави як покарання, здебільшого політичне	заборонено міжнародно-правовими документами. Практикують країни з антидемократичним державним режимом як адміністративно-правову чи кримінально-правову санкцію

8. Правові режими іноземців (держави А в державі Б)

Правовий режим	Зміст
національний	зрівнювання іноземців у тих чи інших правах з власними громадянами (держави Б)
взаємності	встановлення такого правового статусу, який мають громадяни держави Б на території держави А. Як правило, є реакцією держави А на встановлення обмежень для її громадян на території держави Б
найбільшого сприяння	надання іноземцям у певній сфері таких прав і встановлення таких обов'язків, які передбачені для громадян будь-якої третьої держави, що перебувають на території держави Б у найбільш вигідному правовому стані. Інакше кажучи – надання максимального обсягу прав громадянам держави А. Як правило, етнічно чи культурно близьких країн. Приклад: на території Росії такий режим у громадян Білорусі
спеціальний	надання окремих прав і покладення обов'язків для певних груп іноземців. Приклади: для осіб дипломатичних представництв, наділених відповідним імунітетом; у Словенії для іноземців, що працюють у країні, та членів сімей

9. Конституційні обов'язки (міра належної поведінки) особи

Громадянські (особисті)	Політичні	Економічні	Соціальні	Культурні, екологічні
дотримання конституції та законів	повага до державних символів	сплата податків	утримання своїх неповнолітніх дітей	дбайливе ставлення до довкілля
виховання своїх мало- і неповнолітніх дітей	захист Вітчизни	повідомляти податкові органи про свої доходи	повнолітні діти – надавати матеріальну допомогу непрацездатним батькам	здобути освіту (неповну або повну шкільну)
повага честі та гідності, прав і свобод інших людей	загальний військовий (якщо немає контрактної армії)	відповідально використовувати майно приватної власності	аліментні зобов'язання подружжя	не завдавати шкоди пам'яткам історії та культури
			працювати	
	голосувати (Греція, Італія)		дбати про своє здоров'я	
			укласти договір медичного страхування і своєчасно виплачувати внески	відшкодувати заподіяну шкоду

10. Принципи громадянства. Вимоги для прийняття до громадянства (натуралізації). Підстави та момент набуття громадянства. Підстави припинення громадянства (експатріації)

Вимоги для прийняття до громадянства (натуралізації)

Загальна вимога	Уточнення, винятки
1) визнання і дотримання КУ та законів України	
2) а) <u>для апатридів</u> (осіб без громадянства) – подання декларації про відсутність іноземного громадянства; б) <u>для іноземців</u> – зобов'язання припинити іноземне громадянство (повинні подати документ про це протягом 2-х років з моменту прийняття їх до громадянства України); в) для іноземців, яким надано статус <u>біженця чи притулок</u> або отримали <u>посвідку на тимчасове</u> проживання – подання декларації про відмову від іноземного громадянства	НЕ вимагається: 1) від іноземців, які є громадянами (підданими) держав, законодавство яких передбачає автоматичне припинення особами громадянства (підданства) цих держав одночасно з набуттям громадянства іншої держави; 2) якщо міжнародні договори України з іншими державами, громадянами яких є іноземці, передбачають припинення особами громадянства цих держав одночасно з набуттям громадянства України
3) безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх 5 років	Винятки: понад 2 роки перебувають (або перебували, якщо шлюб припинився внаслідок смерті) у шлюбі з громадянином України. 2-річний термін не застосовується, якщо надано дозвіл на імміграцію
	3 роки безперервного проживання на законних підставах на території України – з моменту надання статусу <u>біженця</u> в Україні чи <u>притулку</u> в Україні, з моменту в'їзду в Україну <u>особами без громадянства</u> , з моменту набрання чинності <u>контрактом</u> про проходження військової служби у Збройних Силах України
4) отримання дозволу на імміграцію	НЕ поширюється на осіб, які: а) мають статус біженця або притулок в Україні; б) проходять військову службу у Збройних Силах України;

	в) прибули в Україну на постійне проживання до 7 серпня 2001 року і мають у паспорті громадянина СРСР відмітку про прописку; г) отримали посвідку на постійне проживання в Україні
5) володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування	Не поширюється на осіб із фізичними вадами (сліпі, глухі, німі)
6) наявність законних джерел існування	Не поширюється на осіб, яким надано статус біженця в Україні або притулок в Україні
<u>Тільки пункти 1–2</u> – для особи: а) яка має визначні заслуги перед Україною, у т. ч. проходить військову службу у ЗСУ та нагороджена держ. нагородою; б) прийняття якої до громадянства України становить державний інтерес для України; в) яка отримала посвідку на тимчасове проживання; г) (<u>лише пункт 2</u>) яка є дитиною та проживає в Україні й один із батьків (або законний представник, що має дозвіл на імміграцію, статус біженця або притулок в Україні або посвідку на постійне проживання в Україні) якої проживає в Україні	<u>НЕ може претендувати на українське громадянство</u> особа, яка (<u>крім політичних мотивів</u>): 1) вчинила злочин проти людства чи здійснювала геноцид; 2) засуджена в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (до погашення або зняття судимості) з урахуванням рівня загрози для національної безпеки держави; 3) вчинила на території іншої держави діяння, яке визнано законодавством України тяжким або особливо тяжким злочином.

Підстави та момент набуття громадянства

Підстава набуття	Момент набуття
прийняття до громадянства (натуралізація)	дата видання відповідного Указу Президента України
поновлення у громадянстві (репатріація)	дата реєстрації набуття особою громадянства України
перебування у громадянстві України одного чи обох батьків дитини	
визнання батьківства чи материнства або встановлення факту батьківства чи материнства після досягнення особою повноліття	
народження (філіація): «право крові», «право ґрунту»	дата набрання чинності відповідного рішення (рішення відповідного органу або суду)
територіальне походження	
усиновлення	
встановлення над дитиною опіки чи піклування , влаштування дитини в дитячий заклад чи заклад охорони здоров'я, в дитячий будинок сімейного типу чи прийомну сім'ю або передачі на виховання в сім'ю патронатного вихователя	
встановлення над особою, визнаною судом недієздатною, опіки	
інші підстави, передбачені міжнародними договорами України	

Підстави припинення громадянства (експатріації)

Підстава	Уточнення та винятки
вихід з громадянства – за ініціативою особи	Право мають громадяни України, які: 1) постійно проживають за кордоном та бажають змінити громадянство; 2) набули громадянство іноземної держави або набудуть його в разі виходу з громадянства України. Вихід дітей віком від 14 до 18 років може відбуватися лише за їхньою згодою. НЕ може вийти з громадянства України особа, якій повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення або стосовно якої в Україні є

	обвинувальний вирок суду, що набрав законної сили і підлягає виконанню
втрата громадянства – за ініціативою держави за чітко визначених законодавством підстав	Може бути зупинена на будь-якому етапі реалізації, якщо особа після втрати стане особою без громадянства (крім прийняття до громадянства внаслідок обману , свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів). Підстави: а) добровільне набуття громадянства іншої держави повнолітнім громадянином; б) набуття громадянства внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів; в) добровільний вступ на військову службу іншої держави, яка відповідно до законодавства цієї держави не є військовим обов’язком чи альтернативною (невійськовою) службою
підстави, передбачені міжнародними договорами – пов’язано зі зміною території	Може відбуватися у <u>добровільному (оптація) та примусовому (трансферт) порядку</u>
Датою припинення громадянства у перших двох випадках є видання відповідного Указу Президента України.	

11. Поділ політичних партій

Критерій	Види	Зміст
шкала політичного спектру	праві (консервативні, націоналістичні, республіканські)	1) за скорочення державного втручання в економіку 2) за приватну власність 3) за індивідуалізм
	ліві (соціалістичні, комуністичні)	1) за панування державного сектора економіки 2) за суспільну (державну) власність 3) за соціальну рівність
організація	кадрові (Республіканська та Демократична партії США, Консервативна партія Великої Британії)	1) нечисленні за складом 2) домінують професійні політики 3) спираються на фінансову підтримку привілейованих верств суспільства 4) вільне членство 5) існують для участі у виборах, отримання максимального числа мандатів з метою формування уряду і проведення своєї політики через законодавчу і виконавчу владу
	масові (комуністичні,	1) орієнтуються на залучення максимальної кількості членів

	соціалістичні, соціал- демократичні)	2) найчастіше формуються «знизу» – на основі громадських рухів, що виражають інтереси певних верств, груп, прихильників ідей 3) фінансуються за рахунок членських внесків 4) обов’язкове членство 5) централізовані, жорстка організація, статут, сувора дисципліна
	виборців	1) утворені лише для головного поточного завдання – перемоги у виборах 2) об’єднують достатню кількість населення навколо популярних гасел
форма участі у діяльності парламентів	владні (коаліційні) парламентські	є панівними або входять до коаліції в парламенті
	опозиційні парламентські	входять до парламенту, але не входять до коаліції
	поза-парламентські	бажають, але не входять до парламенту
	альтернативні	анархісти (принципові противники участі у парламентській боротьбі)
програмні положення	революційні	за рішучі зміни ладу шляхом революції
	реформістські	за поступові зміни (реформи)
	консервативні	за збереження (консервацію) засад ладу, повільний розвиток, традиції, континуїтет
законність існування	легальні	не заборонені державою
	напівлегальні	не зареєстровані державними органами
	нелегальні	функціонують у конспірації й підпіллі (революційні, радикально-націоналістичні, мета – насильницьке повалення ладу)
членство	з фіксованим членством	
	з вільним членством	

12. Порядок узаконення партій

Порядок	Зміст
дозвільний	для створення партії необхідно отримати дозвіл державного органу. Існує в недемократичних режимах
повідомний	для створення партії не потрібні дозвіл органів і реєстрація, партія як суб'єкт політичного процесу є легальною через сам факт її утворення (але для набуття статусу юридичної особи повинна пройти процедуру реєстрації). Бельгія, Швейцарія
повідомно-реєстраційний	для створення партії не потрібний дозвіл, але для набуття легального правового статусу як суб'єкта політичних і цивільно-правових відносин потрібна реєстрація. Австрія, Україна

13. Види партійних систем (сукупність властивостей політичного режиму, що визначають кількісний склад і можливість вільної участі партій у здійсненні публічної влади)

Види	Географія	Зміст
Без-партійна	ісламські держави (Іран, Об'єднані Арабські Емірати) й інші абсолютні монархії	партії відсутні або нелегальні (незаконні та не мають права брати участь у формуванні та реалізації політики розвитку держави)
Одно-партійна	анти-демократичні державні режими (КНДР, В'єтнам, Лаос, Куба)	1) не означає існування тільки однієї політичної партії 2) лише одна партія є «правлячою», має доступ до визначення напрямів розвитку країни і до формування органів публічної влади 3) ідеологія цієї партії найчастіше є державною 4) органи влади фінансово (і загалом всебічно) підтримують «правлячу» партію 5) «зрощування» державного апарату з партійним 6) інші партії або нелегальні, або є «ширмою» для видимості багатопартійної системи, не мають реального доступу до влади
Багато-партійна без партії, що домінує	Франція, ФРН	1) рівні можливості різних партій доступу до визначення політики держави та до формування її органів 2) існування офіційної опозиції 3) відсутня найвпливовіша партія, є потреба коаліції 4) найчастіше призводить до складнощів для консенсусу під час ухвалення рішень 5) коаліційні угоди є нестабільними

		6) часта зміна коаліцій погано впливає на економічну та політичну ситуацію країни
Багато-партійна з партією, що домінує	США, Австралія, Велика Британія	1) є партія, що має більшість голосів у парламенті й не потребує коаліційних угод 2) інші партії перебувають в опозиції, контролюючи та конструктивно критикуючи правлячу партію 3) існують працездатні парламент і уряд, який користується парламентською довірою 4) є можливість узурпації влади партією, що домінує Види: дво-, двох-з-половиною-, три-, півторапартійна
	двопартійна система (США, Австралія)	загальні пункти 1–4 5) є дві найвпливовіші партії, які постійно борються між собою за лідерство та по чергово змінюють одна одну при владі: одна має парламентську більшість, друга перебуває в опозиції 6) передбачувана державна політика 7) «закритість» державної політики для «третіх», невеликих партій 8) можливі різкі зміни, коли одна партія змінює іншу

Завдання до практичного заняття:

1. Проаналізувати питання цієї теми, обрати дві закордонні держави та заповнити наведену нижче таблицю щодо цих держав, а також України (загалом три таблиці). За результатами порівняльного аналізу підготуватися до обговорення позитивних і негативних рис кожного з відповідних параметрів щодо досліджених держав:

Держава _____ ІБ студента _____ Група ____		
Критерій	Відповідь	Аргументація (тобто чому саме той вид)
громадянські права		
політичні права		
соціально-економічні права		
культурно- інформаційно- екологічні права		
партійна система	без-/одно-/дво- /багатопартійна (з/без партії, що домінує)	
правова сім'я, підсім'я	приклад: романо- германська сім'я, романська підсім'я	
вид форми політичного режиму	демократія / авторитаризм / тоталітаризм	
підвид форми політичного режиму	ліберальна / консервативна / радикальна	

Тема 4. Поділ державної влади в системі конституціоналізму.

Законодавча влада, виконавча влада та глава держави: система стримувань і противаг

Мета вивчення: виявити спільне та відмінне в інших (крім органів публічної влади) суб'єктах публічного адміністрування як предметі вивчення галузей національного та міжнародного публічного права; розкрити детально їхні окремі закономірності; виявити тестологічно корисні компетентності з цієї тематики та надати їм змістовну характеристику.

Питання

1. Класифікація форм держави
2. Поділ форм державного правління за джерелом влади
3. Поділ монархій
4. Поділ республік
5. Поділ форм державного устрою
6. Поділ унітарних держав
7. Моделі розмежування повноважень між федерацією та її суб'єктами
8. Поділ федерацій
9. Інші форми державного устрою
10. Форми міждержавних об'єднань
11. Поділ державних режимів за демократичністю діяльності органів державної влади
12. Поділ демократичних державних режимів за наявністю та темпом демократичних перетворень
13. Поділ недемократичних державних режимів
14. Поділ державних режимів за формою правління та видом партійної системи
15. Законодавча влада, парламент, парламентаризм: природа, ознаки (властивості).
16. Найменування парламентів.
17. Поділ парламентів за структурою. Поділ верхніх палат або категорії бікамералізму.
18. Формування парламентів.
19. Внутрішня організація парламентів зарубіжних країн.
20. Підходи до визначення місця глави держави в системі поділу влади.
21. Поділ (види) глав держави
22. Функції та повноваження глави держави
23. Привілеї монарха

24. Системи спадкування престолу
25. Зупинення дії/скасування актів в Україні
26. Порядок призначення до органів влади в Україні.
27. Дострокове припинення повноважень народного депутата України.
28. Дострокове припинення повноважень Верховної Ради України.
29. Дострокове припинення повноважень Президента України.
30. Відповідальність Кабінету Міністрів України.
31. Звільнення з посади члена Кабінету Міністрів України.

Наочний теоретичний мінімум

1. Класифікація форм держави (зовнішніх ознак, які характеризують організацію державної влади)

полікратична (багатовладна)	монократична (єдиновладна)
використання принципу розподілу державної влади та системи стримувань і противаг	відсутність реалізації на практиці принципу розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, доповненого системою стримувань і противаг
децентралізація державної влади	високий рівень централізації державної влади
розподіл публічної влади «по вертикалі» на державну владу та місцеве самоврядування	формальність місцевого самоврядування
широкі права територіальних колективів у сфері здійснення управління справами місцевого значення (місцевого самоврядування)	
демократичний державний режим	антидемократичний державний режим
широкий спектр прав та свобод особи, реальність використання яких підтверджується їх гарантіями, у т.ч. правовими	істотні порушення у сфері прав та свобод людини
Проміжне становище – сегментарна (лат. <i>segmentum</i> – відрізок) форма 1) поєднує деякі риси полікратичної та монократичної форм 2) державна організація як ціле складається з різнорідних сегментів, проте має єдину природу державної влади, єдність державної політики із принципових питань, єдині принципи організації та діяльності	

2. Поділ форм державного правління за джерелом влади

монархії	республіки
джерелом влади визнається монарх. Але конституції більшості сучасних монархій декларують народ як джерело влади	джерелом влади визнається народ
верховна державна влада належить одній особі, що належить до царюючої династії, зазвичай здійснюється нею довічно і передається у порядку спадкування	верховна державна влада належить органу, що обирається на певний строк шляхом загальних виборів
44 держави світу, у тому числі 12 у Європі (Андорра, Бельгія, Ватикан, Велика Британія, Данія, Іспанія, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Нідерланди, Норвегія, Швеція)	найбільш поширений (Франція, США, ...)

3. Поділ монархій

Критерій	Види	Зміст
обсяг владних повноважень монарха	абсолютні (необмежені)	1) уся повнота влади – у монарха 2) парламент як орган законодавчої влади практично не існує, є фактично законодорадчим при монархові, а не законодавчим органом влади 3) законодавча та виконавча влада цілком підпорядковані монарху Географія: Бахрейн, Бруней, Ватикан, Катар, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Саудівська Аравія. У 2021 р. фактично також Афганістан. ТЕОКРАТИЧНІ
	конституційні (обмежені) дуалістичні (лат. <i>duo</i> – два)	1) існує два центри влади – монарх як глава держави і глава виконавчої влади та обраний народом парламент як орган законодавчої влади 2) обраний народом парламент ухвалює закони, але монарх має щодо них право абсолютного вето 3) уряд як вищий орган виконавчої влади очолюється та формується монархом незалежно від результатів парламентських виборів, підзвітний і підконтрольний монарху. Весь склад уряду чи окремих його членів монарх може відправити у відставку у будь-який час на власний розсуд 4) у певних ситуаціях монарх може розпустити парламент і призначити дострокові вибори Географія: Йорданія, Марокко, Ліхтенштейн
	конституційні парламентські	1) реальної влади монах не має, за ним закріплені лише церемоніальні повноваження 2) обраний народом парламент за результатами виборів формує підконтрольний і підзвітний йому уряд 3) монарх не має права вето щодо законів і НЕ може за власною ініціативою розпустити парламент. Географія: більшість монархій (Велика Британія, Японія, Нідерланди, Бельгія, Норвегія, Швеція, Канада, Австралія, Нова Зеландія, ...)
спосіб заміщення престолу	спадкові	трон передається відповідно до певної системи престолонаслідування 1) салічна 2) кастильська 3) австрійська 4) скандинавська
	виборні	монарх обирається:

		1) у порядку, встановленому законом, або на певний термін (Малайзія, Об'єднані Арабські Емірати) 2) довічно (Ватикан)
реальність (фактичність) існування в країні монархії	реальні	монархічна форма не лише закріплена конституційно, а існує на практиці через інститути влади (передусім, «власного» монарха), які більшою чи меншою мірою беруть участь у здійсненні влади
	формальні	монархічна форма встановлена конституцією, але фактично через відсутність власного монарха не сприймається як монархічна (Канада, Австралія, Нова Зеландія тощо)

4. Поділ республік

Види	Географія	Зміст
президентські	США, Мексика, Єгипет	1) президент очолює не лише державу, а й виконавчу владу 2) президент обирається шляхом загальнонаціональних виборів 3) президент має право відносного вето на закони, які приймаються парламентом 4) уряд НЕ є колегіальним органом влади. Президент формує персональний склад уряду та може у будь-який час відправити у відставку міністра
парламентські	Німеччина, Італія, Австрія, Швейцарія, Індія, Ізраїль, Суринам	1) президент є лише главою держави 2) президент обирається або парламентом, або спеціально сформованим для цього органом, що перетворює його на другорядну фігуру, порівняно з органами законодавчої та виконавчої влади 3) уряд формується парламентом за результатами парламентських виборів
змішані	Франція, Ірландія, Польща, Румунія, Литва, Хорватія, Киргизія, Казахстан	1) різне поєднання елементів парламентської та президентської (президентсько-парламентська або парламентсько-президентська залежно від того, який орган відіграє основну роль у механізмі держави) 2) президент обирається шляхом загальнонаціональних виборів 3) попри наявність посади прем'єр-міністра, президент може бути (а може і не бути) фактичним главою виконавчої влади 3) президент може мати право розпуску парламенту у випадках, встановлених конституцією
супер-президентська	Білорусь	1) зосередження практично всієї повноти влади в руках однієї особи – президента

		2) відсутні механізми контролю за його діяльністю 3) можливість необмеженого числа переобрань на президентську посаду або проголошення певної особи довічним президентом 4) така форма правління більшою мірою наближена до абсолютної монархії, ніж до республіки 5) президент обирається шляхом виборів
монократична		пункти 1-4 – як у суперпрезидентської 5) президент спочатку приходить до влади шляхом військового перевороту (революції), а потім легітимує своє положення через процедуру квазідемократичних виборів
радянська	СРСР	1) фактично відсутній парламент як постійний орган законодавчої влади. Його функції виконувала підконтрольна комуністичній партії Верховна Рада СРСР, яка збиралась на дві чергові сесії на рік, тривалість роботи кожної з яких становила два дні 2) робота депутатів не оплачувалася і розглядалася як почесний і відповідальний громадський обов'язок. В інший час депутати Верховної Ради СРСР виконували свої трудові обов'язки 3) за Конституцією СРСР Верховна Рада розглядалася як вищий орган державної влади, який очолює всю систему рад, що являли собою органи державної влади на місцях, а принципом побудови системи органів радянської держави був принцип повновладдя рад 4) отже, відсутній розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову
народної демократії	соціалістичні країни Східної Європи	дещо видозмінена модель радянської республіки

5. Поділ форм державного устрою

унітарні (від лат. <i>unis</i> – один)	федеративні
територія є єдиною і складається з адміністративно-територіальних одиниць, які управляються із загальнодержавного центру через однакові місцеві органи державної влади	територія держави НЕ є єдиною – вона складається з територій суб'єктів федерації, управління якими не є однаковим і може мати суттєві відмінності
діє одна конституція як закон, який визначає основи суспільного ладу та правового становища особи	існує два види конституцій: конституція федерації та конституції суб'єктів федерації
діє єдина правова система	існує два види правових систем: правова система федерації та правові системи суб'єктів федерації
єдина система органів державної влади, включаючи один орган законодавчої влади, єдину систему органів виконавчої влади, єдину судову систему	два види органів державної влади: органи державної влади федерації та органи державної влади її суб'єктів. Діють окремо орган законодавчої влади федерації та органи законодавчої влади її суб'єктів, система органів виконавчої влади федерації та система органів виконавчої влади її суб'єктів, можливе окреме існування судової системи федерації та судових систем її суб'єктів
визнається єдине громадянство	може бути громадянство федерації та громадянство її суб'єктів
найбільш поширений (Франція, Італія, Швеція, Португалія, Японія, Лаос)	25 країн світу (США, Канада, Австралійський Союз, Індійська Республіка, Федеральні Штати Мікронезії, Сент-Кітс і Невіс), у т. ч. 6 у Європі (Австрія, Росія, ФРН, Швейцарія, Бельгія, Боснія і Герцеговина)

6. Поділ унітарних держав

Критерій	Види	Зміст
розподіл державної влади між «центром» та адміністративно-територіальними одиницями	де-централізовані	центральна влада звільняє себе від вирішення місцевих проблем, передаючи їх вирішення на рівень місцевих органів державної влади
	централізовані	вирішення не тільки загальнодержавних проблем, а й питань, що мають місцеве значення, належить до прерогатив органів центральної влади
наявність автономій	прості	територія не має автономій – частин територій із особливим статусом
	складні	мають автономії у складі. <i>Автономія</i> (грец. <i>autos</i> – сам та <i>nomos</i> – закон) – це особливий статус однієї або кількох адміністративно-територіальних одиниць, який надає їх органам влади можливості самостійно вирішувати низку питань, які не можуть тим самим чином вирішуватися місцевими органами державної влади інших одиниць держави
обсяг повноважень автономії	політична	органи публічної влади мають певний суверенітет у вирішенні досить широкого переліку управлінських питань місцевого життя їхнє правове становище за обсягом повноважень і компетенції порівнюють із суб'єктами федерації
	адміністративна	до компетенції органів публічної влади входить вирішення вузького кола питань, пов'язаних переважно з використанням мови національної меншини, що компактно проживає на території автономії, а також збереженням і розвитком національної самобутності цієї меншини

7. Моделі розмежування повноважень між федерацією та її суб'єктами

Назва	Зміст
залишкова компетенція	а) виключна компетенція федерації (закріплена в Конституції США та здійснюється федеральними органами державної влади) б) залишкова компетенція штатів. Тобто ті питання, які не віднесені Конституцією США до компетенції федерації, за принципом залишку належать до компетенції суб'єктів федерації – штатів
конкурентна компетенція	а) виключна компетенція федерації б) виключна компетенція суб'єктів федерації в) сфера конкурентної компетенції федерації та земель – суб'єктів федерації ФРН . Допоки питання, віднесені до сфери конкурентної компетенції, не врегульовані на федеральному рівні, вони регулюються суб'єктами федерації самостійно
індійська	а) виключна компетенція федерації б) виключна компетенція штатів – суб'єктів індійської федерації в) спільна компетенція федерації та штатів

8. Поділ федерацій

Критерій	Види	Зміст
спосіб розподілу компетенції між федерацією та її суб'єктами	централізовані	значна більшість повноважень зосереджена на рівні держави
	де-централізовані	суб'єкти федерації мають значно більше повноважень порівняно із самою федерацією
порядок утворення	договірні	з'являються на основі договору про об'єднання кількох суверенних держав у загальну союзну державу і подальшого відображення цього факту в конституційних текстах, як федерації, так і її суб'єктів
	конституційні	починали своє існування на основі лише конституційного закріплення факту єднання окремих територій у формі федерації: 1) у разі перетворення конфедерації у федерацію під час обговорення й ухвалення спільної конституції (США) 2) у разі підвищення статусу окремих адміністративно-територіальних одиниць унітарної держави до статусу суб'єктів федерації (Бельгія)
обсяг прав суб'єктів федерації	симетричні	суб'єкти федерації мають однаковий обсяг прав
	асиметричні	суб'єкти федерації мають різний обсяг прав

9. Інші форми державного устрою

Назва	Зміст
регіоналістська держава (держава регіонів)	1) перехідна модель від складної унітарної держави до федеративної держави 2) поступово всі адміністративно-територіальні одиниці набувають статусу автономних утворень 3) конституційна гарантованість регіональної автономії 4) деволюційний спосіб утворення 5) розподіл компетенції між центром та регіонами з закріпленням остаточної компетенції за центральною владою 6) здійснення контролю за діяльністю регіонів органами конституційного рівня (конституційний суд, уряд, рахункова палата) 7) наділення регіонів правом ухвалення законів без надання їм установчих повноважень 8) різний ступінь самостійності регіонів 9) відсутність у регіонів можливості брати участь у здійсненні державних повноважень (перегляд конституції країни, представництво у верхній палаті парламенту, повноваження у сфері судоустрою) Географія: Іспанія, Італія, Шрі-Ланка
імперія	територія включала, як правило, значно меншу за площею і більш розвинену економічно, політично та культурно метрополію та відсталі колонії, захоплені передовими країнами в результаті воєн і територіальних експансій. У XX ст. майже перестали існувати.

10. Форми міждержавних об'єднань

Назва	Зміст
конфедерації	тимчасовий союз кількох держав, спрямований на досягнення певної мети (військової, політичної, економічної, культурної). 1) об'єднані на основі договору держави зберігають свої конституції та правові системи, свої органи державної влади, свою армію, грошову одиницю, індивідуальне членство в інших міжнародних організаціях 2) наддержавний характер мають створювані за домовленістю тільки окремі інститути, покликані координувати дії держав – членів у тих чи інших сферах суспільного життя 3) коли обумовлена мета досягається, конфедерація припиняє своє існування: держави-члени: а) об'єднуються у більш міцний союз – федерацію; б) продовжують самостійне існування. Офіційно Швейцарська Конфедерація, але зараз є федерацією
співдружність	виникла в результаті розпаду імперії на окремі суверенні держави. Але спільність історичного розвитку, загальні економічні, політичні, культурні, родинні зв'язки, релігійна та мовна єдність диктують потребу підтримувати ці відносини, але вже на новому рівні і на новій правовій основі. Приклади: Британська співдружність націй, Співдружність незалежних держав
союз	на відміну від співдружності, має не відцентрові, а доцентрові тенденції, що показують прагнення держав зберегти свій суверенітет, але зняти візові, митні бар'єри, встановити єдину валюту і продовжити процес подальшої інтеграції. Приклад: Європейський Союз

11. Поділ державних режимів
(сукупність засобів і способів здійснення державної влади)
за демократичністю діяльності органів державної влади

демократичні	недемократичні
визнання і гарантування прав людини	права людини або не визнаються, або визнаються, але не гарантуються
організація державної влади на основі принципу її поділу на законодавчу, виконавчу і судову	державна влада фактично зосереджена в руках однієї особи або вузького кола осіб
формування представницьких органів держави на вільних виборах на основі загального і рівного виборчого права	вибори представницьких органів влади проводяться на безальтернативній основі
реалізація принципу політичного, економічного та ідеологічного плюралізму	однаковість у політичній, економічній та ідеологічній сферах суспільного життя
визнання і гарантування прав і законних інтересів різних меншин	офіційно визнаються лише права більшості
соціально-орієнтований характер економіки	переважно мілітаристський характер економіки
визнання і гарантування свободи власності	фактично не визнається свобода совісті

12. Поділ демократичних державних режимів
за наявністю та темпом демократичних перетворень

консервативні	ліберальні	радикальні
засновані на дотриманні політичних традицій. Тобто в системі форм і методів управління країною принципово нічого не змінюється	засновані на принципах лібералізму. Тобто людина, її права є найвищою цінністю держави, громадський та економічний лад удосконалюються еволюційно, без різких потрясінь і змін	не поступові (еволюційні), а різкі (революційні) зміни в країні. Тобто швидкі перетворення в межах демократичних способів і методів
Велика Британія, США	найбільш поширений (Франція, Японія, ...)	після закінчення Другої світової війни ФРН (створення коаліційного уряду для об'єднання всіх політичних сил і відновлення держави)

13. Поділ недемократичних державних режимів

Критерій	Види	Зміст
ступінь концентрації влади та рівень недотримання або порушення прав особи	авторитарні	1) значний обсяг ключових владних повноважень зосереджено у глави держави і його найближчого оточення 2) права людини або не проголошуються, або проголошуються, але фактично не дотримуються
	тоталітарні	1) усі ключові владні повноваження зосереджено в одній особі 2) права людини придушуються
ідеологія, на якій базуються	фашистські	
	комуністичні	
	расистські	

14. Поділ державних режимів за формою правління та видом партійної системи

Вид	Зміст
парламентський (парламентські монархії + парламентські республіки, багатопартійна система без партії, що домінує)	у результаті парламентських виборів жодна партія не має абсолютної більшості в парламенті (чи в його нижній палаті – у двопалатному парламенті), тому не може сформувати однопартійний уряд. Формування уряду пов'язано з необхідністю політичної домовленості про створення коаліції більшості двома або більшою кількістю парламентських партій. Створений внаслідок цього багатопартійний уряд залежить від стабільності цієї коаліції політичних партій, що володіють більшістю місць в парламенті. Розпад такої коаліції фактично призводить і до відставки уряду
міністеріальний (парламентські монархії + парламентські республіки, двопартійна система або багатопартійна система з однією партією, що домінує)	партія, яка має абсолютну більшість депутатських місць, формує однопартійний уряд. До його складу входять лідери цієї партії, що призводить до фактичного домінування уряду над парламентом
дуалістичний (дуалістичні монархії + президентські республіки)	1) найбільш послідовно розмежовано законодавчу (парламент) і виконавчу (уряд) владу, обидві – ключові та протистоять одна одній, відіграють однаково визначну роль в управлінні державою. Завдяки системі стримувань і противаг, повноваження однієї гілки влади стримують повноваження іншої

	2) різновид партійної системи (особливо в дуалістичних монархіях) не відіграє визначальної ролі, оскільки уряд, як правило, завжди однопартійний, та формується незалежно від підсумків парламентських виборів
партократичний (однопартійна система, уряд повністю залежить від політики партії, волі її лідерів)	одна партія проголошується правлячою, такою, що домінує в державі. Саме лідери цієї партії підпорядковують собі уряд. Вони формально можуть не бути членами цього уряду, але через партійний механізм спрямовують його діяльність, а також функціонування інших органів державної влади

15-1. Законодавча влада, парламент, парламентаризм: природа, ознаки (властивості)

Державна влада				Публічно-самоврядна влада	Публічна влада автономії
Законодавча влада	Виконавча влада	Судова влада	Інші органи влади держави	Місьцеве самоврядування	
Парламент	Вищий орган – уряд	Верховний суд	Президент (якщо не у виконавчій), прокуратура, органи охорони правопорядку, ...	Територіальна громада	парламент автономії
	Центральні органи: 1) міністерства; 2) інспекції; 3) комісії; 4) комітети; 5) фонди	суди апеляційної інстанції		Місцеві ради (обласні, районні, міські, районні в місті, сільські, селищні) Голови (міські, сільські, селищні) Виконавчі органи місцевих рад (виконавчі комітети, управління, відділи, служби, районні в місті адміністрації) Старости	Уряд автономії
	Місцеві органи – місцеві державні адміністрації (обласні, районні, міські)	суди першої інстанції	Конституційний суд		

Примітка: у державах, де немає розподілу влади, можливе здійснення одним органом як законодавчої, так і інших видів державної влади. Тоді замість «орган законодавчої влади» термін «орган із законодавчими функціями» (КНР, Куба).

15-2. Властивості / ознаки законодавчої влади та парламенту

Критерій	Характеристика
Походження	Представницькі установи – з часів Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Думки щодо найдавнішого парламенту: 1) ісландський альтинг (930 р.);

	2) Велика королівська рада (королівська курія) – 1-й у сучасному розумінні парламент з ухвалення Великої хартії вольностей 1215 р. в Англії. Мета: обмеження влади монарха
Функція	ухвалювати, змінювати та скасовувати нормативні акти вищої юридичної сили – закони, на підставі та на виконання яких діють й інші органи, гілки влади
Мета	здійснення влади від імені та в інтересах усього суспільства як єдиного колективу
представницький, виборний	виборність усіх або частини членів (дозволяє виконувати обов’язкову для цього органу представницьку функцію)
центральный орган влади держави	але якщо колегіальний представницький орган створено в адміністративно-територіальній одиниці, то належить або до місцевих органів державної влади або суб’єкта федерації, або до органів місцевого самоврядування
колегіальний	члени ухвалюють рішення більшістю голосів і несуть за них відповідальність колективно
Парламентаризм – це особливий режим функціонування державної влади, при якому реалізована теорія поділу влади і законодавча влада знаходиться в привілейованому положенні. На парламентаризм робить істотний вплив форма правління – в парламентських республіках, парламентських монархіях парламент володіє ширшими повноваженнями, ніж в президентських республіках, змішаних республіках і дуалістичних монархіях. У абсолютних же монархіях наявність парламенту не є обов’язковою взагалі, і навіть у разі його існування, парламент виконує консультативні функції. Крім того, наявність офіційної ідеології в державі істотно ослабляє парламентаризм, будь то релігійна ідеологія (наприклад, ісламський фундаменталізм) або політична ідеологія (наприклад, марксистсько-ленінська).	

16. Найменування парламентів

парламент	Сполучене Королівство, Румунія, Руанда, Шрі-Ланка, Туніс, Зімбабве, Намібія, Малайзія, Ірландія, Франція, Данія тощо
національна асамблея	Афганістан, Ангола, Вірменія, Білорусь, Беліз, Бенін, Кабо-Верде, Республіка Чад, Гвінея тощо
законодавча асамблея	Коста-Ріка
конгрес	США, Колумбія, Мікронезія
національний конгрес	Болівія, Чилі, Домініканська Республіка
належність до країни	Асамблея Албанії, Аргентинський національний конгрес, Хорватська асамблея
альтинг	Ісландія
стортинг	Норвегія
риксдаг	Швеція
кнесет	Ізраїль
...	...

17-1. Поділ парламентів за структурою (кількістю палат)

мульти-камеральні	історично перші . Є принаймні три види (у сучасному світі – лише бікамеральні):
тетра-камеральні	приклади: середньовічні Швеція та Фінляндія
три-камеральні	приклади: Франція кінця XVIII ст., Болівія початку XIX ст., Китай і Югославія у XX ст.
бікамеральні	передумови для створення – потреби: 1) представництва інтересів найбільших адміністративно-територіальних одиниць у парламенті децентралізованої унітарної держави; 2) роздільного представництва інтересів різних верств суспільства (у минулому, зараз зберігають двопалатну структуру як данину традиції); 3) представництва інтересів суб'єктів федерації у парламенті федеральної держави. 2 підходи до визначення кількісного складу суб'єктів федерації у верхній палаті: 1) арифметичний – рівне представництво складників федерації (Швейцарія, США, Аргентина, Бразилія, Австралія, Нігерія) 2) геометричний – залежність між кількістю представників та чисельністю населення й/або розміром території відповідних суб'єктів (ФРН, Австрія, Індія). Перевага: система «стримувань і противаг» у парламенті (верхня палата обмежує владу нижньої, є «апеляційним судом»)
уні-камеральні	у Європі вперше сформовано на підставі норм Конституції Франції 1791 р. Наразі більшість парламентів (приклади: Албанія, Азербайджан, Болгарія, Греція, Грузія, Данія, Еквадор, Естонія, Кенія, Коста-Ріка, Монголія, Фінляндія). Переваги: 1) високий ступінь внутрішньої централізації; 2) це підвищує швидкість ухвалення узгодженого рішення; 3) тому може збалансувати широкі повноваження інших органів (глави держави, уряду) 4) вища ефективність законодавчого процесу; 5) менші терміни ухвалення законів. Існують, якщо немає передумов для створення багатопалатних

17-2. Поділ верхніх палат або категорії бікамералізму

сильні / рівноправний	без схвалення верхньої палати рішення не може бути ухвалене, палати рівні в повноваженнях (приклад: Сенат Конгресу США)
слабкі / нерівноправний	без схвалення верхньої палати рішення може бути ухвалене (приклад: Палата Лордів Парламенту Сполученого Королівства)

18. Формування парламентів

однопалатні парламенти, нижні палати двопалатних парламентів	верхні палати двопалатних парламентів
персональний склад формується за допомогою прямих виборів повністю (майже завжди) або частково (значно рідше).	найчастіше обираються на непрямих виборах . Приклади: 1) у Франції 321 сенатор обирається колегіями виборців, які складаються з депутатів Національних зборів від кожного департаменту, членів регіональної ради і представниками муніципальних рад. У більшості департаментів голосування відбувається за принципом більшості у два тури; 2) склад Білоруського Сенату формується на виборах депутатами місцевих рад базового рівня.
у деяких країнах резервуються (зарезервовані місця заміщуються шляхом непрямих виборів) місця для прихильників певних релігій і національностей, різних груп населення, представництва від органів влади й окремих територій: 1) у Бангладеш – жінок; 2) у Пакистані – прихильників індуських релігій; 3) в Ірані – ассірійців; 4) у Єгипті половина місць – для робітників і селян; 5) у Данії – від Фарерських островів (2), від Гренландії (2); 6) у Китаї – від армії.	Інші способи формування верхніх палат: 1) прямі вибори , але з використанням іншого виду виборчої системи , ніж для нижньої палати, та, часто, на основі виборчого права з вищим віковим цензом (США); 2) за титулом (Сполучене Королівство); 3) призначення урядами земель (ФРН) або главою держави , як частково (Італія, Індія), так і повністю (Канада, Таїланд) 4) змішаний спосіб , поєднує декілька вищезгаданих. Приклад: в Іспанії та Бельгії частина членів верхньої палати обираються безпосередньо, а частина – на непрямих виборах представницькими органами автономій.
іноді в однопалатні парламенти президент призначає невелике число осіб, що мають особливі заслуги перед батьківщиною (не більш 10 осіб у Єгипті)	сучасні європейські двопалатні парламенти трансформують верхню палату в палату представництва інтересів регіонів або національностей , це позначається на способах її формування
у деяких країнах значне число місць у парламенті – за посадою , наприклад, що	

перебувають на службі у короля (Бутан, Бруней)	
як правило, склад оновлюється <u>повністю, з певною періодичністю</u>	часто діє <u>принцип ротації</u> – періодичного оновлення частини членів палати. Приклад: усі члени Сенату обираються так, щоб термін повноважень третини сенаторів закінчувався кожні 2 роки (США). Тобто кожен сенатор обирається на 6 років, але повністю склад палати ніколи не оновлюється. Мета: уникнути різких змін у складі (передусім у партійному), забезпечити стабільність

19. Внутрішня організація парламентів зарубіжних країн

орган або особа	характеристика
1) одноосібний керівний орган	Найчастіше спікер (обирається парламентом). Виняток: зазвичай якщо обіймає за посадою або за призначенням. Приклад: верхня палата Конгресу США (Сенат) функціонує під керівництвом віце-президента (за посадою). Все частіше і частіше в зарубіжних країнах відходять від практики призначення керівного органу
АБО 2) колегіальний керівний орган	може іменуватися «бюро», «колегія», «президія» тощо. Приклад: Постійний комітет Всекитайських зборів народних представників (ВЗНП)
1) сильний	ухвалює рішення про зміст порядку денного, вирішує спори, пов'язані з виконанням регламенту
2) слабкий	спирається на результати голосування з проблем змісту порядку денного, процедурних питань, а самостійно здійснює лише керівництво апаратом парламенту
комітети (комісії) парламентів і палат	1) залежно від тривалості функціонування: а) постійні (на весь період повноважень депутатського корпусу, завдання – попередній розгляд проєктів законів і рішень з інших конкретних питань). У США; б) тимчасові (розпускаються після виконання покладеного на них завдання – підготовка і попередній розгляд урядових законопроєктів або виконання конкретного завдання, наприклад, проведення парламентського розслідування). У Британії; 2) формуються з членів парламенту, в деяких випадках кооптація – з правом вирішального або (частіше) дорадчого голосу можуть включатися й особи без депутатського мандата. 3) мають галузеве спрямування відповідно до структури уряду; 4) залежно від цілей діяльності: 1) законопідготовчі (доопрацювання законопроєктів між читаннями);

	2) слідчі (організація парламентських розслідувань); 3) погоджувальні (існують тільки у двопалатних парламентах із «сильною» верхньою палатою. Обов'язкові, якщо способом подолання розбіжностей між палатами є необхідність ухвалення узгодженого рішення)
партійні фракції	обстоюють ідеологію, програму та передвиборчі обіцянки політичної партії. На формування та функціонування впливає партійна система. Не утворюються автоматично, слід зареєструвати в керівному органі, виконавши умови. Найчастіше потрібна мінімальна кількість депутатів-членів. Переваги зареєстрованої фракції: 1) на виступ від імені фракції зазвичай виділяється більше часу, ніж на виступ позафракційних членів парламенту; 2) може отримувати приміщення, грошові виплати для фінансування своїх витрат, право використовувати деякі ресурси парламенту для партійних потреб (секретарів, технічний персонал); 3) у країнах з парламентською формою правління запрошуються главою держави для консультування під час утворення уряду. Обов'язки членів: 1) голосувати за рішення, заздалегідь схвалене партією, навіть у разі незгоди з ним. Голосування всупереч рішення фракції може призвести до виключення депутата й унеможливити включення його до виборчого списку на наступних виборах. Під час голосування з не принципових для фракції питань, для її членів може бути оголошене вільне голосування; 2) не виходити з фракції. Може призвести до втрати депутатського мандата (приклад: в Індії таке рішення приймається спікером).
коаліція (парламентська більшість)	об'єднання парламентських фракцій, яке становить більшість. Міжфракційне блокування в парламенті, як правило, формується на основі угод між двома – трьома фракціями. Поділ коаліцій: 1) за кількістю – малі, великі (широкі), надмірні; 2) за близькістю ідеологій – відкриті (незалежно від ідеології), закриті (одного полюсу ідеологічного спектру, не приймають до складу іншу партійну фракцію); 3) за тривалістю існування – постійні (як правило, закриті), ситуативні (лише для конкретного питання або голосування, формуються, як правило, на підставі «закулісних» домовленостей, а не угоди).
опозиція (парламентська меншість)	об'єднання парламентських фракцій, яке НЕ становить більшості. Моделі парламентської опозиції залежно від інституціоналізації та впливу на законодавчий процес:

	1) вестмінстерська (Велика Британія, більшість держав Співдружності). Її формування започаткувало інституціоналізацію опозиції. Опозиція представлена найбільшою партією меншості та є альтернативою уряду, утворюючи тіньовий кабінет (структура відтворює структуру уряду). Міністр тіньового кабінету контролює діяльність відповідного міністра в уряді й готується обійняти його місце в разі перемоги на чергових виборах до парламенту; 2) французька (Франція): пропорційне представництво всіх фракцій у складі керівництва парламентом та у складі тимчасових слідчих комісій, право надсилати усні та письмові запити уряду та право вступати в дебати із представниками уряду під час засідань, присвячених обговоренню цих запитів; 3) німецька (ФРН). Опозиція має право впливати на визначення порядку денного парламенту через Раду старійшин Бундестагу, призначати значну частину керівних посад у постійних комітетах Бундестагу; накладати вето на законопроекти, ініційовані урядом; третина депутатів Бундестагу – оскаржити будь-який закон у конституційному суді; 4) скандинавська. Опозиція має найменше прав: участь у діяльності законодавчих комітетів, залученість до процедури ухвалення порядку денного.
апарат	забезпечує організацію роботи. Склад: працівники апарату парламенту (палат); працівники комітетів, підкомітетів; особисті помічники депутатів
квестори	існують в окремих країнах. Підтримують порядок на засіданнях, у кулуарах, приміщенні парламенту, а у Франції, окрім цього, займаються адміністративно-господарськими питаннями
«зовнішні органи»	не входять до структури парламенту, проте вважаються його органами (так звані омбудсмани, рахункові палати, контрольні палати)
допоміжні органи	забезпечують поточну діяльність парламенту (палат): експерти і консультанти, допоміжні і технічні служби (бібліотека, секретаріат, служба охорони тощо)

20. Підходи до визначення місця глави держави в системі поділу влади

Назва підходу	Характеристика	Географія
1) є складником якоїсь гілки влади	зазвичай – частина виконавчої влади	Австрія, Австралійський Союз, Бангладеш, Беліз, Йорданія, Канада, Коморські Острови, Мавританія, США, Туніс, Шрі-Ланка, Ямайка

2) є самостійною гілкою влади	дослідження Гегеля, Б. Констана, Сунь Ятсена	не було закріплено на конституційному рівні
3) не входить до жодної гілки влади, перебуває немовби над ними		Саудівська Аравія, Росія, Франція, Іспанія, Японія
доцентровий	уособлює єдність гілок влади та поглинає їх: 1) <u>відносно-доцентрова</u> модель глави держави – здійснює повноваження гілок влади разом з іншими органами (парламентом чи урядом) 2) <u>абсолютно-доцентрова</u> модель глави держави – одноосібно здійснює усі повноваження гілок влади	Кувейт: законодавча – емір і Національні збори; виконавча – емір, кабінет (уряд) і міністри Бельгія: законодавча – король і федеральні палати; виконавча – король Ватикан, Саудівська Аравія
відцентровий	уособлює єдність різних гілок влади, але вища влада – в інших органів (законодавча – парламенту, виконавча – уряду тощо)	Японія, Швеція, Росія
паралельний (паралельно існують виконавча влада на чолі із главою держави і законодавча влада)	уособлює виконавчу владу, а законодавча влада належить іншому органу (зазвичай – парламенту)	США, Катар, Туркменістан
фрагментарний	єдину систему органів державної влади і глава держави є складовою частиною цієї системи	соціалістичні: СРСР, КНР
Глава держави – це повністю або частково самостійний у правотворчій сфері вищий державний орган , який, уособлюючи єдність різних гілок державної влади, представляє її всередині та за межами країни.		

21. Поділ (види) глав держави

Вид	Характеристика	Географія
Кількісний склад		
одноосібні	концентрація в однієї особи повноважень оперативного вирішення проблем гарантує кращу ефективність роботи	більшість країн (США, ФРН, Франція)
колегіальні	розподіл повноважень між окремими членами. Дві моделі: 1) <u>олігархічний</u> – невелика група осіб (колегія), рішення приймаються колегіально 2) <u>діархічний</u> – два глави держави. Моделі: функціональна, територіальна, особиста. Вертикальна діархія – один співправитель має більше повноважень і конституційне право призначати або істотно впливати на вибори іншого	1) Швейцарія, Куба 2) Андорра, Сан-Марино Іран, колишні «британські домініони» (Австралія, Канада, Нова Зеландія, Барбадос, Соломонові Острови)
Форма правління (статус)		
монарх (король, князь, султан, емір)	у монархії. Юридична невідповідальність, спадковість (у більшості країн) і безстроковість	король Іспанії, князь Монако, султан Брунею, емір Кувейту
президент (голова, керівник)	у республіці. Юридична відповідальність, виборність і строковість повноважень (у більшості країн)	президент Росії, голова КНР, керівник ІРІ
Спосіб формування		
спадкоємні	отримує повноваження на невизначений термін. У республіках зазвичай оформлюється за допомогою виборів	Сполучене Королівство, фактично Азербайджан (2005 р.)
виборні		Франція, Канада
призначувані	генерал-губернатор колишніх британських домініонів або Велика рада вождів Фіджі призначає президента та віце-президента	Австралія, Канада, Фіджі
узурпаторські	насиленницьке незаконне захоплення влади або присвоєння чужих владних	латиноамериканські держави (Болівія)

	повноважень. Здебільшого у формі військового заклоту	
--	--	--

22. Функції (основні напрями або види діяльності) та повноваження глави держави

Вид	Приклади повноважень (прав)
Об'єктні	
політична	визначає загальну політику
економічна	особлива стаття бюджету на додаток до державного бюджету
культурна	головує у раді з питань освіти, здійснює високе протегування королівським академіям
зовнішньо-політична	здійснює керівництво зовнішньою політикою
оборонна	є верховним головнокомандувачем
Владні	
представницька	4 групи повноважень: 1) дипломатичні – формально керує зовнішньополітичною діяльністю 2) кадрові – впливає на формування та функціонування органів 3) церемоніальні: нагороджує спеціальними відзнаками (орденами, медалями); присуджує почесні звання; вирішує питання щодо громадянства; має право звертатися з посланнями до народу чи парламенту 4) арбітражні – верховний арбітр у разі суперечностей між органами Приклад: офіційно представляє державу всередині країни та за її межами
правотворча	1) участь у законотворчому процесі (законодавча ініціатива, промудьгація, вето) 2) видання власних нормативно-правових актів: а) <i>відносна</i> самостійність – обов'язкове контрасигнування актів (підпис акта глави держави главою й/або окремим членом уряду). У <u>парламентських монархіях</u> і <u>парламентських республіках</u> б) <i>повна</i> самостійність – відсутність контрасигнування. В <u>абсолютних</u> і <u>дуалістичних монархіях</u>, <u>президентських республіках</u> в) <i>часткова</i> самостійність – лише деякі акти глави держави обов'язково контрасигнуються. У <u>змішаних республіках</u> 3) оголошення референдумів щодо ухвалення та зміни конституції 4) скасування урядових актів
гарантійна	повноваження у сферах: 1) оборони та національної безпеки (є верховним головнокомандувачем, призначає та звільняє посадовців, присвоює військові звання, оголошує воєнний стан) 2) подолання надзвичайних ситуацій: вводить надзвичайний стан

	3) забезпечення прав людини (є гарантом конституції, прав людини, помилує, амністує, притулок, оголошує референдум) 4) нормального функціонування державного апарату
виконавча	2 групи повноважень: установчі й організаційні. Приклад: керує урядом

23. Привілеї монарха

Привілей	Характеристика
не-відповідальність	не несе <i>юридичної</i> відповідальності перед своїми підданими за свої дії. Винятки: в історії два випадки: суди над королями Англії (Карл I) та Франції (Людовик XVI) + Тонга (Короля незаконно притягувати до суду без згоди Кабінету, очолюваного Королем)
недоторканність	кримінальне законодавство покладає більш суворе покарання за замах на життя, здоров'я і честь монарха, порівняно з покараннями, призначеними за інші злочини такого роду.
утримування за рахунок державних коштів	так званий «цивільний лист», не може оподатковуватись або бути об'єктом боргу. Виняток: король Іспанії
почесні знаки та назви	користується регаліями (корона, скіпетр тощо), титулом (Його Величність). Основні почесні відзнаки монарха: прапор, штандарт, герб та державна печатка
служба Двору	користується службою більш-менш значної кількості наближених осіб, що у своїй сукупності утворюють монарший Двір
Способи набуття трону: 1) спадкування 2) вибори: федеративні монархії (ОАЕ, Малайзія) та теократичні монархії (Ватикан, Тибет до завоювання КНР). 3) узурпація	

24. Системи спадкування престолу (престононаслідування)

Система	Характеристика
Стать	
салічна	жінка не має права спадкувати: більшість азійських монархій (Йорданія)
кастильська, австрійська	успадкування трону жінкою, якщо відсутніми є спадкоємці чоловічої статі (Велика Британія, Нідерланди)
скандинавська	набуття трону як принцом, так і принцесою у порядку старшинства (Данія, Швеція)
Суб'єкт визначення спадкоємця	
петровська	визначається правлячим монархом (Катар)
органічна	створення спеціального органу, який визначатиме (Оман, Камбоджа)
сетлементова	визначається спеціальним законодавчим актом (Act of Settlement – Закон про престононаслідування) – Конституцією або спеціальним Актом про престононаслідування (Іспанія, Тонга, Данія, Велика Британія, Швеція)

25. Зупинення дії/скасування актів в Україні

Акт	Зупинення дії акта	Скасування акта (крім як самим органом)
Акти КМУ (з мотивів невідповідності Конституції)	Президент України – з одночасним зверненням до КСУ щодо конституційності	-
НПА Верховної Ради АРК (з мотивів невідповідності Конституції та законам України)		
Акти Ради міністрів АРК	ВР АРК з одночасним зверненням до Президента України про їх скасування – щодо постанов і розпоряджень з питань виконання державних функцій і повноважень у випадках, якщо вони суперечать КУ і законам України, актам ПУ і КМУ, Конституції АРК і НПА ВР АРК	Президент України ВР АРК – щодо постанов і розпоряджень з питань, віднесених до відання АРК, якщо вони суперечать КУ, Конституції АРК, законам України і НПА ВР АРК
Рішення голів місцевих державних адміністрацій	КМУ – з поданням Президенту України пропозицій щодо скасування	Президент України або голова МДА вищого рівня

	актів МДА, що суперечать КУ та законам України, іншим актам законодавства України	
Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування нормативно-правового характеру	Сільський, селищний, міський голова: 1) щодо рішення відповідної ради у 5-денний строк з моменту прийняття (рада зобов'язана у 2-тижневий строк повторно розглянути рішення); 2) щодо рішення виконавчого комітету ради – зі внесенням питання на розгляд ради	сільська, селищна, міська рада – скасування актів виконавчих органів ради, які не відповідають Конституції чи законам України, іншим актам законодавства, рішенням відповідної ради, прийнятим у межах її повноважень виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради – зміна або скасування актів підпорядкованих йому виконавчих органів ради, а також їх посадових осіб

26. Порядок призначення до органів влади в Україні

Посада	Хто призначає та в якому порядку?
Прем'єр-міністр України	ВРУ за поданням Президента України (за пропозицією коаліції депутатських фракцій у ВРУ або депутатської фракції, до складу якої входить 226 н/д)
Міністр оборони України	ВРУ за поданням Президента України
Міністр закордонних справ України	
Голова Служби безпеки України	
члени Центральної виборчої комісії	
Голова Національного банку України	Президент України
глави дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях	
вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань	
інші члени Кабінету Міністрів України	
	ВРУ за поданням Прем'єр-міністра України

Голова Антимонопольного комітету України	
Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України	
Голова Фонду державного майна України	
Генеральний прокурор України	Президент України за згодою ВРУ
Рада Національного банку України	½ складу – ВРУ, ½ складу – Президент
Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення	
Голова та інші члени Рахункової палати	ВРУ
Уповноважений Верховної Ради України з прав людини	
керівник апарату Верховної Ради України	
Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим	Верховна Рада АРК за погодженням із Президентом України
керівники центральних органів виконавчої влади, які НЕ входять до складу КМУ	КМУ за поданням Прем'єр-міністра України
Голови місцевих державних адміністрацій	Президент України за поданням КМУ

27. Дострокове припинення повноважень народного депутата України

Підстава	Суб'єкт, момент	Деталі
особиста заява	постанова ВРУ за поданням комітету ВРУ з питань Регламенту	
припинення громадянства або виїзд на постійне проживання за межі України		
набрання законної сили обвинувальним вироком	з дня набрання законної сили рішенням суду	
визнання судом недієздатним або безвісно відсутнім		
протягом 20 днів не припинено несумісну діяльність або не подано заяву про склад, повноважень н/д	суд за зверненням Голови ВРУ після висновку комітету ВРУ з питань Регламенту	1) інший представницький мандат; 2) державна служба; 3) інші оплачувані посади; 4) інша оплачувана або підприємницька діяльність (крім викладацької, наукової та творчої діяльності); 5) у керівному органі чи наглядовій раді підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку

обраний від політичної партії – невходження до неї або вихід із неї	з дня прийняття рішення вищого керівного органу політичної партії	
смерть	з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть	
припинення повноважень ВРУ	в день відкриття 1-го засідання ВРУ нового скликання	

28. Дострокове припинення повноважень Верховної Ради України

Підстава	Строк	Суб'єкт, момент
не сформовано коаліцію	1 місяць	Президент України після консультацій з Головою ВРУ, його заступниками та головами депутатських фракцій
не сформовано персональний склад КМУ	60 днів після відставки КМУ	
пленарні засідання не можуть розпочатися	30 днів однієї чергової сесії	
Обмеження: якщо ВРУ обрана на позачергових виборах	протягом 1 року з дня її обрання	НЕ можна
кінець повноважень Верховної Ради України	останні 6 місяців повноважень	
кінець повноважень Президента України		

29. Дострокове припинення повноважень Президента України

Підстава	Суб'єкт, момент
відставка	з моменту проголошення заяви на засіданні ВРУ
неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я	рішення ВРУ (бш) на підставі письмового подання ВС за зверненням ВРУ (на підставі висновку тимчас. слідчої комісії, підготовленого з урахуванням медичного висновку) та медичного висновку
смерть	
імпічмент	письмове подання, підписане 226 н/д, підписи яких не відкликаються
	226 голосів н/д – рішення ВРУ щодо ініціювання імпічменту та включення до порядку денного сесії ВРУ як невідкладного

	ВРУ створює протягом 30 днів спеціальну тимчасову слідчу комісію. Склад: н/д з урахуванням пропорційного представництва депутатських фракцій (груп), спеціальний прокурор, спеціальні слідчі. Вимоги до спец. прокурора (кандидат від ініціаторів) та спец. слідчого (кандидати від фракцій (груп)): 1) громадянство України; 2) проживання на її території не менше 10 років; 3) вільне володіння державною мовою; 4) вища юридична освіта; 4) не менш як 10-річний стаж на посаді прокурора та/або слідчого; 5) не має судимості.
	Спеціальна ТСК готує висновки і пропозиції за дослідженими обставинами щодо вчинення Президентом України злочину, розглядає їх на своєму засіданні та приймає рішення щодо них.
	300 голосів н/д – рішення ВРУ про звинувачення Президента України (таємним голосуванням шляхом подачі бюлетенів)
	226 голосів н/д – постанова ВРУ про звернення до КСУ і ВС
	ВС надає висновок про те, чи містять ознаки злочину діяння, в яких звинувачується Президент України
	КСУ надає висновок про конституційність процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент
	338 голосів н/д – постанова ВРУ про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (таємне голосування)

30. Відповідальність Кабінету Міністрів України

Підстави припинення повноважень	Умови	Обмеження
новообрана ВРУ	Заява про складення повноважень КМУ подається Прем'єр-міністром України чи особою, яка виконує його повноваження, та оголошується на 1-му пленарному засіданні новообраної ВРУ	
відставка Прем'єр-міністра України	ВРУ розглядає питання не пізніше ніж: 1) на 10-й день після заяви, що надійшла під час чергової сесії ВРУ; 2) 1-й пленарний тиждень наступної чергової сесії після заяви, що надійшла у міжсесійний період. Прем'єр-міністр України звільняється з дня прийняття рішення про його відставку на пленарному засіданні ВРУ.	
смерть Прем'єр-міністра України	з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть	
прийняття ВРУ резолюції недовіри (226 за)	ВРУ розглядає питання про відповідальність КМУ за пропозицією Президента України або не менш як 150 н/д	Питання про відповідальність КМУ не може розглядатися ВРУ: 1) більше 1 разу протягом однієї чергової сесії; 2) протягом року після схвалення Програми діяльності КМУ; 3) протягом останньої сесії ВРУ
Наслідок: КМУ продовжує виконувати повноваження до початку роботи новосформованого КМУ		

31. Звільнення з посади члена Кабінету Міністрів України

Підстави для звільнення	Суб'єкт
прийняття відставки члена Кабінету Міністрів України за поданою ним заявою про відставку	Верховна Рада України
за поданням Прем'єр-міністра України (стосовно Міністра закордонних справ України та Міністра оборони України таке подання вноситься за згодою Президента України)	
за поданням Президента України – Міністр закордонних справ України та Міністр оборони України	
за власною ініціативою	
У разі смерті члена КМУ його повноваження вважаються припиненими з дня його смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть	

Завдання до практичного заняття:

1. Проаналізувати питання цієї теми, обрати дві закордонні держави та заповнити наведену нижче таблицю щодо цих держав, а також України (загалом три таблиці). За результатами порівняльного аналізу підготуватися до обговорення позитивних і негативних рис кожного з відповідних параметрів щодо досліджених держав:

Держава _____ ІІБ студента _____ Група ____		
Критерій	Відповідь	Аргументація (тобто чому саме той вид)
Вид форми правління	монархія / республіка	
Підвид форми правління	абсолютна / конституційна парламентська / конституційна дуалістична	
Вид форми державного устрою	унітарна держава / регіоналістська / федерація	
Підвид форми державного устрою	централізована / децентралізована	
Територіальні одиниці	штати / ..., провінції / області/ ..., ..., міста	
Вид форми політичного режиму	демократія / авторитаризм / тоталітаризм	
Підвид форми політичного режиму	ліберальна / консервативна / радикальна	
Назва та вид парламенту	[назва], однопалатний / двопалатний	
Вид і підвид виборчої системи на виборах депутатів парламенту	приклад: пропорційна з відкритими списками	
Назва та вид глави держави	приклад: президент, одноосібний	
Вид і підвид виборчої системи на виборах глави держави	приклад: мажоритарна абсолютної більшості	
Назва та вид уряду		

Тема 5. Конституційний контроль і судова влада в системі конституціоналізму

Мета вивчення: виявити спільне та відмінне у зверненні до юрисдикційних органів як предметі вивчення галузей національного та міжнародного публічного права; розкрити детально їхні окремі закономірності; виявити тестологічно корисні компетентності з цієї тематики та надати їм змістовну характеристику.

Питання

1. Справа «Марбері проти Медісона» (*Marbury v. Madison*) 1803 р.
2. Дві основні моделі конституційного контролю (нагляду).
3. Змішані (гібридні) й ісламська моделі конституційного контролю (нагляду).
4. Поділ конституційного контролю (нагляду).
5. Суб'єкти та предмет звернення до Конституційного Суду України.
6. Призначення судді Конституційного Суду України.
7. Звільнення з посади судді та судді Конституційного Суду України та припинення повноважень судді та судді Конституційного Суду України.
8. Мінімальна кількість голосів для ухвали/рішення/висновку органу Конституційного Суду України.
9. Поділ судових систем (із внутрішньою та зовнішньою спеціалізацією). Судова система України.
10. Поділ судових інстанцій.
11. Основні моделі судочинства в зарубіжних країнах (англо-американська, континентальна).
12. Конституційні принципи організації та діяльності органів судової влади: незалежність суддів, неприпустимість привласнення судових функцій іншими органами влади, здійснення правосуддя законними і належними судами, законність суду, рівність учасників процесу перед законом і судом, змагальність, публічність і гласність, диспозитивність, забезпечення повного, об'єктивного та всебічного розгляду справи, забезпечення права на захист, умотивованість й обґрунтованість судових рішень, гарантії права на оскарження судових рішень, обов'язковість судових рішень (*res judicata*).
13. Конституційний статус суддів в зарубіжних країнах і в Україні.

Наочний теоретичний мінімум

1. Справа «Марбері проти Медісона» (*Marbury v. Madison*) 1803 р.

Передісторія	Основа мотивації рішення
На виборах 1801 р. президентом США став Т. Джефферсон (прихильник вчення Ж.-Ж. Руссо про необмеженість правовими засобами волі народу, яку втілює всенародно обраний представницький орган – конгрес), який був налаштований вороже до судів, тим більше до Верховного Суду США, покликаного обмежувати народну волю, що втілюється у законах	1) обов’язком суддів є застосування законів 2) коли існує суперечність між двома законами, застосування одного виключає застосування іншого
Зазнавши поразки на виборах, попередній президент США Д. Едемс устиг призначити на суддівські посади своїх прихильників, у тому числі й У. Мербері, але президентський мандат утратив свою чинність ще до офіційної інавгурації суддів. Т. Джефферсон розпорядився негайно припинити виконання всіх призначень Д. Едемса	3) Конституція є верховним законом, що визначає критерії законності для інших норм
Не почавши виконувати обов’язки, суддя У. Мербері звернувся до суду з проханням видати судовий наказ – мендемус, який би зобов’язав виконавчу владу виконати призначення. Згідно із Законом США «Про судоустрій» Верховний суд США мав такі повноваження	4) верховенство Конституції означає, що коли вона суперечить нормі закону, останній не може бути чинним правом
Верховний суд США у 1803 р. під головуванням судді Дж. Маршалла дійшов висновку, що призначення У. Марбері є законним і не може бути скасоване, тому виконавча влада зобов’язана офіційно затвердити суддю на посаді	5) заперечення попереднього твердження означатиме, що легіслатура може змінювати Конституцію шляхом прийняття звичайного законодавства, й тому Конституція не може виконати функцію обмеження законодавчого органу
Але Верховний суд не може видати судовий наказ – мендемус – оскільки розділ 13 Закону США «Про судоустрій», який уповноважує Верховний суд на вчинення такого роду дій, порушує Конституцію США, а отже – є нечинним	6) законодавчий орган обмежений Конституцією 7) якщо правовий акт, який приймається законодавчим органом, суперечить Конституції, він є нечинним для судової влади
Історичне значення рішення: Верховний суд США вперше проголосив, що федеральна конституція є вищим законом країни і що судова влада має право кваліфікувати будь-який	

закон Конгресу як неконституційний і недійсний у разі його невідповідності Конституції США.

Це започаткувало інститут судового конституційного контролю, й американську (дифузну) модель конституційного контролю

2. Дві основні моделі конституційного контролю (нагляду)

американська (дифузна, північноамериканська)	австрійська (концентрована, континентальна, кельзенівська, європейська)
здійснення конституційного контролю найвищим або усіма загальними судами	наявність спеціалізованого органу судового конституційного контролю, що не входить до традиційної системи судів загальної юрисдикції
універсальний характер (щодо не тільки законів (статутів), а й інших нормативних актів і дій, ухвалених на всіх рівнях державної влади)	юрисдикція органів конституційного контролю: 1) питання співвіднесеності з конституцією різних НПА органів публічної влади. Крім того, мають право здійснювати деякі інші функції, як правило, не властиві судам загальної юрисдикції; 2) «політичний трибунал» щодо вищих посадових осіб держави (приклад: у найбільших західноєвропейських федераціях – Федеральний КС ФРН, КС Австрії); 3) вирішення спорів щодо виборів і референдумів (приклад: Італія); 4) питання конституційності політичних партій і громадських рухів
казуальний характер (безпосередньо пов'язано з розглядом конкретної колізійної проблеми; учасник справи посилається на приписи Конституції. Приклад: колізія, за якої «одна сторона вважає, що вимога іншої заснована на неконституційній нормі. Суд має вирішити питання по суті позову)	поряд з конкретним конституційним контролем діє й абстрактний конституційний контроль
відносний характер (рішення суду є обов'язковими тільки для сторін спору; немає конкретного акту або обов'язкової процедури скасування неконституційної норми як такої)	абсолютний характер

1) <u>централізована</u> – визнати недійсним НПА та дію може лише найвищий орган судової влади – Верховний суд 2) <u>децентралізована</u> – будь-який суд	
США, Ізраїль, Швеція, Японія	європейські (Австрія, Білорусь, Болгарія, Італія, Іспанія, Німеччина, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія), африканські (Ангола, Єгипет, Малі, Конго), азійські (Південна Корея, Таїланд, Шрі-Ланка), Ближній Схід (Кіпр, Сирія)

3. Змішані (гібридні) й ісламська моделі конституційного контролю (нагляд)

Назва	Характеристика	Географія
французька	наявність спеціалізованого квазісудового органу конституційного контролю та здійснення передусім превентивного контролю. Повноваження розподілені між Конституційною та Державною радами. Державна рада (вищий орган адміністративної юстиції і консультативний орган уряду) перевіряє конституційність актів виконавчої влади та законопроектів уряду, є касаційною інстанцією щодо апеляційних адміністративних судів і певних категорій справ. Конституційна рада перевіряє конституційність актів парламенту (законів і регламентів палат), які ще не набули чинності, проектів референдних актів до винесення на всенародне голосування, міжнародних договорів до ратифікації або затвердження, а також розподілу повноважень між парламентом і урядом. Із 2008 р. сторона судового процесу може ініціювати й наступний контроль	Франція, Алжир, частково Іран
грецька	діє спеціальний орган – Верховний спеціальний суд; але питання про конституційність можуть розглядатися й іншими, вищими судовими органами: Касаційним судом (загальна юрисдикція),	Греція

	Державною радою (адміністративна юрисдикція) і Рахунковою палатою (фінансові справи, пов'язані з державним бюджетом)	
інші національні	поєднують інші суттєві риси організації та здійснення конституційного контролю в межах американської та австрійської моделей	Бельгія, Швейцарія, Канада, Португалія
латино-американська	нарівні з органами конституційної юстиції (конституційними судами тощо) поширена процедура ампаро (<i>amparo</i>) – звернення особи до суду по захист свого конституційного права ; рішення про неконституційність оскаржуваного НПА або дії посадової особи; не тягне анулювання акта; застосовується паралельно з оскарженням кримінальному, цивільному або адміністративному порядку	Венесуела, Бразилія, Перу
ісламська	закони перевіряються на відповідність не тільки конституції, а й ісламському праву та принципам ісламу. Приклад: Рада з охорони Конституції Ірану складається з 6 мусульманських юристів, що володіють знаннями ісламської юриспруденції, і шести юристів з різних галузей права	Іран

4. Поділ конституційного контролю (нагляду)

Критерій	Вид	Зміст
час здійснення	превентивний (попередній)	здійснення перевірки до набрання чинності актом або вчинення дії
	наступний	перевірка чинних актів або вчинених дій
правові наслідки	консультативний	відсутність обов'язкового характеру актів контролю
	постановний	обов'язковість актів контролю для інших суб'єктів
обов'язковість проведення	обов'язковий	правові акти та дії повинні бути перевірені на конституційність, про що прямо вказано в законодавстві
	факультативний	не обов'язкова можливість здійснення перевірки
спосіб проведення	абстрактний	поза зв'язком з конкретною справою
	конкретний	у зв'язку з конкретною справою
підстави перевірки	матеріальний	перевірка змісту
	формальний	перевірка форми та способу ухвалення акта або вчинення дій

5. Суб'єкти та предмет звернення до КСУ

Форма звернення	Конст. подання	Конст. звернення	Конст. скарга
Об'єкт	1) офіційне тлумачення КУ 2) конст-ть: а) законів; б) актів ВРУ; в) актів ПУ; г) актів КМУ; г) актів ВР АРК	1) конст-ть: а) чинного МДУ або МДУ, що вноситься для надання згоди на обов'язковість – ПУ або 45 н/д або КМУ ; б) питань, які пропонуються для винесення на ВРф за НІ – ПУ або 45 н/д ; в) НПА ВР АРК – ПУ ; г) КМУ – ПУ ;	конст-ть закону, що застосований в остаточному судовому рішенні у справі особи
Суб'єкт	1) ПУ 2) 45 н/д 3) УВРУ з ПЛ 4) ВС 5) ВР АРК	2) відповідність проекту ЗУ про вн. зм. до КУ статтям 157, 158 КУ – ВРУ ; 3) додержання конст. процедури розслідування і розгляду справи про імпідмент Президента України – ВРУ ; 4) порушення ВР АРК Конституції України або законів України – ВРУ	Фізична особа або юридична особа приватного права
Форма акта КСУ за підсумками	Рішення	Висновок	Рішення (і забезпечувальний наказ може бути)

6. Призначення судді КСУ

Суб'єкт призначення, акт	Суб'єкт прийняття заяв (1 міс.), підготовки та надання рекомендацій	Строк конкурсу – 2 місяці (у т.ч. 1 міс. прийняття заяв)
Президент України, указ	конкурсна комісія, яку створює Президент України	складають списки рекомендованих на посаду судді КСУ, кількість яких щонайменше втричі перевищує кількість вакансій
з'їзд суддів України, рішення	Рада суддів України	
Верховна Рада України, постанова	комітет, до предмета відання якого належать питання пр. с-су КСУ (КВРУ з питань правової політики)	Деп. фракція (деп. група, група позафракц. н/д у кількості, не меншій за кількісн. склад найменшої деп. групи) може запропонувати по 1 кандидату на вакантну посаду

7. Звільнення з посади судді та судді КСУ та припинення повноважень судді та судді КСУ

Звільнення з посади судді	Звільнення з посади судді КСУ	Момент припинення повноважень судді	Момент припинення повноважень судді КСУ
неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я (підтверджується мед. висновком мед. комісії, утвореної МОЗ за зверненням ВРП (судді) або Голови КСУ)		наступного дня після досягнення 65 років	наступного дня після досягнення 70 років
порушення вимог щодо несумісності		з дня припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави	
вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом <i>судді (судді КСУ)</i> або виявило його невідповідність займаній посаді		з дня набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним	
заява про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням		смерть	
незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду	-	з дня набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього за вчинення ним злочину	
порушення обов'язку підтвердити законність	-	-	закінчення строку повноважень

джерела походження майна			
Рішення про звільнення ухвалює Вища рада правосуддя	Рішення про звільнення ухвалює КСУ (12 за)	Припинення повноважень судді є підставою для припинення трудових відносин із відповідним судом, про що голова суду (КСУ) видає: щодо судді – наказ, щодо судді КСУ – розпорядження	

8. Мінімальна кількість голосів для ухвали/рішення/висновку органу КСУ

	Велика палата	Сенат	Колегія
Загалом – кількість суддів КСУ	Від 12 до 18	Від 6 до 9	3
Рішення, висновки – мінімум голосів	10	2/3 від тих, хто розглядає: Розглядають 6 – 4 Розглядають 7 – 5 Розглядають 8 – 6 Розглядають 9 – 6	-
Ухвали – мінімум голосів	Бш суддів, що беруть участь (« <u>або</u> порівну», ЯКЩО про відкриття провадження): Беруть участь 12 – 7 <u>або</u> 6 «за» Беруть участь 13 – 7 Беруть участь 14 – 8 <u>або</u> 7 за Беруть участь 15 – 8 Беруть участь 16 – 9 <u>або</u> 8 за Беруть участь 17 – 9 Беруть участь 18 – 10 <u>або</u> 9 за Якщо голоси суддів КСУ поділилися <u>порівну</u> , конст. провадження у справі вважається відкритим.	Бш тих, хто розглядає (« <u>або</u> порівну», ЯКЩО про відкриття провадження): Розглядають 6 – 4 <u>або</u> 3 за Розглядають 7 – 4 Розглядають 8 – 5 <u>або</u> 4 за Розглядають 9 – 5 У т.ч. про відмову від розгляду справи на розсуд Великої палати (є необхідність тлумачення КУ або рішення може спричинити несумісність із юридичними позиціями, постановленими КСУ попередньо) Якщо голоси суддів КСУ поділилися <u>порівну</u> , конст. провадження у справі вважається відкритим.	Бш: 3 або 2 – про відкриття конституційного провадження у справі; 0 (ск.) – про відмову у відкритті (остаточна) 1 (скарга), 0 або 1 (к. под., к. зв.) – про відмову у відкритті (неостаточна. К. ск.: секретар Колегії передає конст. скаргу на розгляд Сенату для вирішення питання про відкриття; інше – Велика палата на засіданні розглядає питання щодо відкриття)

Завдання до практичного заняття:

1. Проаналізувати питання цієї теми, обрати дві закордонні держави та заповнити наведену нижче таблицю щодо цих держав, а також України (загалом три таблиці). За результатами порівняльного аналізу підготуватися до обговорення позитивних і негативних рис кожного з відповідних параметрів щодо досліджених держав:

Держава _____ ПІБ студента _____ Група ____		
Критерій	Відповідь	Аргументація (тобто чому саме той вид)
Конституція: рік, види, підвиди	приклад: 1996 року, писана, кодифікована, жорстка, народна	приклад: Писана – оскільки складається лише з писаних джерел. Кодифікована – складається з одного документа. Жорстка – зміни вносяться в ускладненому порядку, порівняно зі звичайними законами. Народна – ухвалена парламентом (представницьким органом народу).
Процедура внесення змін до конституції		
Правова сім'я, підсім'я	приклад: романо- германська сім'я, романська підсім'я	
Вид форми правління	монархія / республіка	
Підвид форми правління	абсолютна / конституційна парламентська / конституційна дуалістична	
Вид форми державного устрою	унітарна держава / регіоналістська / федерація	
Підвид форми державного устрою	централізована / децентралізована	
Територіальні одиниці	штати / ..., провінції / області/ ..., ..., міста	
Вид форми політичного режиму	демократія / авторитаризм / тоталітаризм	
Підвид форми політичного режиму	ліберальна / консервативна / радикальна	

Модель конституційного контролю	австрійська / американська / французька / латиноамериканська / мусульманська / ...	
Формування органу конституційної юрисдикції	державницька / громадівська / державницько- громадівська	

IV. ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Правові сім'ї: відмінності та географія.
2. Підходи до розуміння поняття «джерело права».
3. Джерела релігійного права: підсистеми, відмінності, ієрархія.
4. Поділ джерел конституційного права за юридичною силою.
5. Групи джерел права в Україні. Система джерел конституційного права України.
6. Ієрархія нормативних актів в Україні.
7. Типові шляхи вирішення колізій (суперечностей) між джерелами права.
8. Види та відмінності нормативно-правових актів за юридичною силою.
9. Види нормативно-правових договорів за територіальною ознакою. Інші види нормативно-правових договорів.
10. Конституційні звичаї: види, скасування.
11. Значення поняття «конституція».
12. Ознаки конституції як основного закону та не як основного закону.
13. Функції конституції.
14. Юридичні властивості конституції як основного закону.
15. Порядок внесення змін до Конституції України
16. Поділ конституцій.
17. Складники конституцій.
18. Конституційні засади співвідношення національного та міжнародного права. Доктрина дружнього ставлення до міжнародного права та принцип верховенства конституції.
19. Принципи конституційного права. Людська гідність. Свобода. Рівність і заборона дискримінації. Народний суверенітет. Республіканізм. Конституційні засади державного суверенітету України. Принцип територіальної цілісності і недоторканності державних кордонів України. Незалежність України та процеси євроатлантичної і європейської інтеграції.
20. Обмеження влади правом як засада конституційного ладу. Принцип верховенства права в системі засад конституційного ладу. Основні елементи верховенства права.
21. Референдуми в зарубіжних країнах.
22. Поняття, конституційно-правова регламентація та види референдумів в Україні. Всеукраїнський референдум за народною ініціативою.
23. Поняття виборчого права та виборчої системи.
24. Поділ виборчих систем у порівняльному вимірі та застосування в Україні.
25. Принципи виборчого права.
26. Розмежування місцевого самоврядування (МС) й управління.

27. Система місцевого самоврядування в Україні. Загальна характеристика конституційного статусу органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні.
28. Повноваження органів МС.
29. Теорії про природу МС.
30. Муніципальні системи.
31. Правове регулювання діяльності органів МС.
32. Види органів МС за способом формування.
33. Організаційно-правові форми МС.
34. Види державного контролю (нагляду) за діяльністю органів МС.
35. Предмет відання територіальної громади. Компетенція органів місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування в містах зі спеціальним статусом.
36. Принципи правового становища особи.
37. Класифікація прав особи за змістом.
38. Покоління прав людини.
39. Права людини і права громадянина.
40. Абсолютні та відносні права, позитивні та негативні права, індивідуальні та колективні права.
41. Трискладовий тест на пропорційність
42. Правова регламентація громадянства в зарубіжних країнах. Способи набуття громадянства: філіація (правила „права крові” і „права ґрунту”), натуралізація, оптація, трансферт, реінтеграція. Підстави припинення громадянства.
43. Правові режими іноземців.
44. Конституційні обов’язки особи.
45. Принципи громадянства. Вимоги для прийняття до громадянства (натуралізації). Підстави та момент набуття громадянства. Підстави припинення громадянства (експатріації).
46. Поділ політичних партій.
47. Порядок узаконення партій.
48. Види партійних систем.
49. Класифікація форм держави
50. Поділ форм державного правління за джерелом влади
51. Поділ монархій
52. Поділ республік
53. Поділ форм державного устрою
54. Поділ унітарних держав
55. Моделі розмежування повноважень між федерацією та її суб’єктами

56. Поділ федерацій
57. Інші форми державного устрою
58. Форми міждержавних об'єднань
59. Поділ державних режимів за демократичністю діяльності органів державної влади
60. Поділ демократичних державних режимів за наявністю та темпом демократичних перетворень
61. Поділ недемократичних державних режимів
62. Поділ державних режимів за формою правління та видом партійної системи
63. Законодавча влада, парламент, парламентаризм: природа, ознаки (властивості).
64. Найменування парламентів.
65. Поділ парламентів за структурою. Поділ верхніх палат або категорії бікамералізму.
66. Формування парламентів.
67. Внутрішня організація парламентів зарубіжних країн.
68. Підходи до визначення місця глави держави в системі поділу влади.
69. Поділ (види) глав держави
70. Функції та повноваження глави держави
71. Привілеї монарха
72. Системи спадкування престолу
73. Зупинення дії/скасування актів в Україні
74. Порядок призначення до органів влади в Україні.
75. Дострокове припинення повноважень народного депутата України.
76. Дострокове припинення повноважень Верховної Ради України.
77. Дострокове припинення повноважень Президента України.
78. Відповідальність Кабінету Міністрів України.
79. Звільнення з посади члена Кабінету Міністрів України.
80. Справа «Марбері проти Медісона» (*Marbury v. Madison*) 1803 р.
81. Дві основні моделі конституційного контролю (нагляду).
82. Змішані (гібридні) й ісламська моделі конституційного контролю (нагляду).
83. Поділ конституційного контролю (нагляду).
84. Суб'єкти та предмет звернення до Конституційного Суду України.
85. Призначення судді Конституційного Суду України.
86. Звільнення з посади судді та судді Конституційного Суду України та припинення повноважень судді та судді Конституційного Суду України.
87. Мінімальна кількість голосів для ухвали/рішення/висновку органу Конституційного Суду України.
88. Поділ судових систем (із внутрішньою та зовнішньою спеціалізацією). Судова система України.

89. Поділ судових інстанцій.
90. Основні моделі судочинства в зарубіжних країнах (англо-американська, континентальна).
91. Конституційні принципи організації та діяльності органів судової влади: незалежність суддів, неприпустимість привласнення судових функцій іншими органами влади, здійснення правосуддя законними і належними судами, законність суду, рівність учасників процесу перед законом і судом, змагальність, публічність і гласність, диспозитивність, забезпечення повного, об'єктивного та всебічного розгляду справи, забезпечення права на захист, умотивованість й обґрунтованість судових рішень, гарантії права на оскарження судових рішень, обов'язковість судових рішень (*res judicata*).
92. Конституційний статус суддів в зарубіжних країнах і в Україні.

V. ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Література з методики викладання

1. 10 кроків до успішного складання ЄФВВ. 2021. URL: <https://onlinelawschool.pro/rrblog> (дата звернення: 01.02.2022).
2. Аналіз оновленої програми ЄФВВ. 2021. URL: <https://onlinelawschool.pro/lawzno2021> (дата звернення: 01.02.2022).
3. Анненкова І. П., Кузнєцова Н. В., Раскола Л. А. Основи педагогічних вимірювань: навч.-метод. посіб. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. 210 с.
4. Артикуца Н. В. Високоєфективні методики фахової підготовки правників. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. Київ : КМА, 2007. С. 180–188.
5. Артикуца Н. В. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті. *Інноваційні технології у вищій юридичній освіті : матеріали Міжнар. наук.-метод. конф., присвяченої 390-річчю з дня заснування Київської братської школи - предтечі Києво-Могилянської академії (25-28 трав. 2005 р.)*. К. : Стилос, 2005. С. 3–26. URL: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/123456789/2424/1/Artikutsa_Inov.pdf (дата звернення: 01.02.2022).
6. Барабанова Н. Р., Грушевська Ю. А. Методика створення тестів для визначення рівня знань студентів. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова*. Одеса : Гельветика, 2021. Т. 1. С.705-709.
7. Батан Ю. Д. Вікіпедія та навчальний процес у вищих навчальних закладах: стан взаємодії. *Інформаційне суспільство: проблеми та перспективи : Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 28 травня 2016)*. Одеса : Фенікс, 2016. С. 12–14. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/10596> (дата звернення: 01.02.2022)
8. Батан Ю. Д. Публічно-правова тестологія : метод. рекомендації. Одеса : Фенікс, 2022. 161 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23033> (дата звернення: 21.12.2022)
9. Батан Ю. Д. Тести у викладанні конституційного права: складання, розв'язання, обговорення. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.*

- (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 299–302.
10. Головка Н. І. Методика викладання правознавства: навч. посіб. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 202 с.
11. ЄФВВ з Юрієм Батаном. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Knyyk9Witlk&list=PLy91MbBJas4FA-DBXV8WpUGbxCPzSzv2G> (дата звернення: 01.11.2022).
12. ЄФВВ / МКТ з права (підготовка). Канал Ю. Батана. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLy91MbBJas4HCa1CgVUZtzoMoVZWPEBS> (дата звернення: 01.02.2022).
13. Згадати все. Як ефективно підготуватися до ЄФВВ за 6 місяців. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=H98FKCUGpss> (дата звернення: 01.02.2022).
14. ЗНО-онлайн з права. URL: <https://zno.osvita.ua/master/pravo/> (дата звернення: 01.02.2022).
15. ЗНО для правників: від спротиву до прийняття. З чого почати підготовку до ЄВФФ? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=huo-3IfWxDs> (дата звернення: 01.02.2022).
16. Перелік тестових завдань до атестаційного екзамену для здобувачів (бакалаврського та магістерського) рівнів вищої освіти. Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. URL: <https://law.chnu.edu.ua/zavdannia-ek/> (дата звернення: 01.02.2022).
17. Практичний посібник для розробників тестових завдань / упор. С. Мудрук. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/Manual_for_test_writers.pdf (дата звернення: 01.02.2022).
18. Програма ЗНО з права 2022 року (єдиного фахового вступного випробування ЄФВВ). URL: <https://www.academia.edu/71076102/> (дата звернення: 01.06.2022).
19. Столярчук Л. Б. Операційний компонент підготовки бакалаврів у галузі права. *Професійна підготовка бакалаврів у галузі права в університетах Канади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04.* Львів, 2019. С. 129–153.
20. Чужикова В. Г. Методика викладання права. К. : КНЕУ, 2009. 425 с.

Наукова та навчальна спеціальна література

1. Comparative Election Law / ed. J. A. Gardner. University at Buffalo, State University of New York, US : Edward Elgar Publishing, 2022. 544 p.
2. Батан Ю. Д. Порушення людської гідності: виборчо-правовий вимір. *Сучасний вимір прав людини: конституційний контекст. XI Тодиківські читання* : зб. тез наук.

- доп. і повідомлень Міжнар. наук. конф. (26-27 жовт. 2018 р.). Харків : Права людини, 2018. С. 28-30.
3. Батан Ю.Д., Стаднік О.І. Реформування систем місцевих виборів в Україні в контексті європейського досвіду. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 73. С. 32–43.
4. Батан Ю.Д., Сульжик В.В. Проєкт Закону України про місцевий референдум від 19 травня 2021 р.: загальна характеристика та перспективи вдосконалення. *Журнал східноєвропейського права*. 2022. Вип. 96. С. 10–20.
5. Батан Ю. Д. Криза прав людини та тест на пропорційність (на прикладі антиCOVIDних обмежень). *Права людини – пріоритет сучасної держави : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної Інтернет- конференції* (м. Одеса, 10 грудня 2020). Одеса : Гельветика, 2020. С. 258–262.
6. Віткова В. С., Батан Ю. Д. Конституційне право України. Особлива частина : навч.-метод. посібник з навч. дисципліни для студ-в юрид. коледжу. Одеса, 2020. 190 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12418> (дата звернення: 01.06.2022).
7. Іванцова З. А. Місцеве самоврядування (комунальне управління) в землях ФРН: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2021. 209 с.
8. Іванцова З. Принцип «contra vires» і дуалістична модель місцевого самоврядування. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 5. С. 25-34.
9. Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваїте, 2018. 908 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/401765.pdf>
10. Конституційне право зарубіжних країн : підручник / Н. В. Мішина, В. О. Міхальов, В. О. Куранін та ін. ; за ред. Н. В. Мішиної, В. О. Міхальнової. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 644 с.
11. Конституційне право України : навч.-метод. посібник / Д. С. Терлецький, М. В. Афанасьєва, Ю. Д. Батан та ін. ; за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса : 2020. 242 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.12412> (дата звернення: 01.02.2022).
12. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. Т.М. Слінько. Харків : Право, 2020. 592 с.
13. Конституційне право: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваїте, 2021. 528 с.
14. Конституційно-правові проблеми виконавчої влади : навч.-метод. посібник / Д. С. Терлецький, О. В. Олькіна, Ю. Д. Батан та ін. ; за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса, 2020. 161 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12417> (дата звернення: 01.06.2022).
15. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). К.: Москаленко О.М., 2018. 56 с.

16. Корнієнко В. О. Європейські виборчі стандарти та конституційно-правове регулювання місцевих виборів в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081. Одеса, 2021. 223 с.
17. Лещенко О.Д. Виборчі спори в Україні: конституційно-правовий аспект : дис. ... к.ю.н. : 12.00.02. Одеса, 2020. 223 с.
18. Міжнародний захист прав людини : Підручник. У 2-х томах. Том 2 / Л.М. Дешко, О. А. Альонкін, Н. А. Буличева та ін.; за заг. ред. Л. М. Дешко. Київ : КНТЕУ, 2020. 460 с.
19. Основні права людини: німецько-український правовий вимір : монографія / за ред. Р.С. Мельника. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 404 с.
20. Права людини в особливих правових режимах: досвід України : монографія / Д. С. Терлецький, О. В. Марусяк, Ю. Д. Батан, М. В. Афанасьєва та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. М. В. Афанасьєвої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 356 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.16137> (дата звернення: 01.02.2022).
21. Права людини у міжнародному праві : підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків : ООО «Планета- Принт», 2021. 404 с.
22. Проблеми сучасної конституціоналістики : навч. посіб. Вип. 4. Конституційне гуманітарне право / [Н.В. Аніщук, М.В. Афанасьєва, Н.М. Бакаянова та ін.] ; за заг. ред. А.Р. Крусян, А.А. Єзерова. К. : Юрінком Інтер, 2018. 524 с.
23. Разметаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 364 с.
24. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
25. Терлецький Д. С., Батан Ю. Д., Запорожець В. І. Конституційна юстиція : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса, 2021. 154 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.14399> (дата звернення: 01.02.2022).
26. Терлецький Д. С., Батан Ю. Д. Права людини в порівняльному вимірі : метод. рекомендації. Одеса : Фенікс, 2022. 44 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23034> (дата звернення: 21.12.2022).
27. Терлецький Д.С. Обмеження конституційних прав: теоретико-методологічні засади. *Український часопис конституційного права*. 2021. Т. 3. С. 5-22.
28. Христова Г. О. Доктрина позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини. : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2019. 498 с.

Нормативно-правові джерела

1. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 01.02.2022).
2. Загальна декларація прав людини: прийнята та проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 № 217 А (III). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 01.02.2022).
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 01.02.2022).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 01.02.2022).
5. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 01.02.2022).
6. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 01.02.2022).
7. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011/ (дата звернення: 01.02.2022).
8. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення: 01.02.2022).
9. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.02.2022).
10. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 07.03.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_10 (дата звернення: 01.02.2022).
11. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 01.02.2022).
12. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 01.02.2022).
13. Про адміністративну процедуру Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20> (дата звернення: 01.06.2022).
14. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> (дата звернення: 01.02.2022).
15. Про виконавче провадження: Закон України від 05.10.2016 № 1404-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення: 01.02.2022).

16. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 01.02.2022).
17. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 № 2235-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14> (дата звернення: 01.02.2022).
18. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 15.09.2021).
19. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 01.02.2022).
20. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр> (дата звернення: 15.09.2021).
21. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення: 15.09.2021).
22. Про Конституційний Суд України : Закон України 13.07.2017 № 2136-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 01.02.2022).
23. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (дата звернення: 01.02.2022).
24. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 15.09.2021).
25. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14> (дата звернення: 15.09.2021).
26. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02.06.2016 № 1403-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19> (дата звернення: 01.02.2022).
27. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 01.02.2022).
28. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 1550-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14> (дата звернення: 01.02.2022).

29. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> (дата звернення: 01.02.2022).
30. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL: (дата звернення: 01.02.2022).
31. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 01.02.2022).
32. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр> (дата звернення: 01.02.2022).
33. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17> (дата звернення: 15.09.2021).
34. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 01.02.2022).
35. Хартія Європейського Союзу про основоположні права від 07.12.2000. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 01.02.2022).
36. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15> (дата звернення: 01.02.2022).

Матеріали практики

1. D.H. та інші проти Чеської Республіки (D.H. and Others v. the Czech Republic) : рішення Великої палати ЄСПЛ у справі № 57325/00, 2007 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117744> (дата звернення: 01.02.2022).
2. Бурмич та інші проти України : рішення Великої палати ЄСПЛ у справах №№ 46852/13, 47786/13, 54125/13, 2017 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-192193> (дата звернення: 01.02.2022).
3. Веніамін Тимошенко та інші проти України : рішення ЄСПЛ у справі № 48408/12, 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a44 (дата звернення: 01.02.2022).
4. Гуменюк та інші проти України : рішення ЄСПЛ у справі № 11423/19, 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h09 (дата звернення: 01.02.2022).
5. Зеленчук і Цицюра проти України : рішення ЄСПЛ у справах № 846/16 і № 1075/16, 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79 (дата звернення: 01.02.2022).

6. Каверзін проти України : рішення ЄСПЛ у справі № 23893/03, 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_851 (дата звернення: 01.02.2022).
7. Коккінакіс проти Греції (Kokkinakis v. Greece) : рішення ЄСПЛ у справі № 14307/88, 1993 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57827> (дата звернення: 01.02.2022).
8. Кривіцька та Кривіцький проти України : рішення ЄСПЛ у справі № 30856/03, 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_774 (дата звернення: 01.02.2022).
9. Лінгенс проти Австрії (Lingens v. Austria) : рішення ЄСПЛ у справі № 9815/82, 1986 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-100218> (дата звернення: 01.02.2022).
10. Лоїзиду проти Туреччини (Loizidou v. Turkey) : рішення Великої палати ЄСПЛ у справі № 15318/89, 1996 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58007> (дата звернення: 01.02.2022).
11. М.Р. і Д.Р. проти України : рішення ЄСПЛ у справі № 63551/13, 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c87 (дата звернення: 01.02.2022).
12. Макканн та інші проти Сполученого Королівства (McCann and Others v. United Kingdom) : рішення Великої палати ЄСПЛ у справі № 18984/91, 1995 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57943> (дата звернення: 01.02.2022).
13. Німіц проти Німеччини (Niemietz v. Germany) : рішення ЄСПЛ у справі № 13710/88, 1992 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57887>
14. Олександр Волков проти України : рішення Великої палати ЄСПЛ у справі № 21722/11, 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947
15. Пічкур проти України : рішення ЄСПЛ у справі № 10441/06, 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_984
16. Рішення Конституційного Суду України від 10.12.2003 № 19-рп/2003 у справі щодо недоторканості та імпідменту Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-03> (дата звернення: 15.09.2021).
17. Рішення Конституційного Суду України від 11.12.2007 № 12-рп/2007 у справі про порядок припинення повноважень членів Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va12p710-07> (дата звернення: 15.09.2021).
18. Рішення Конституційного Суду України від 19.05.2004 № 11-рп/2004 у справі про умови дострокового припинення повноважень Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-04> (дата звернення: 15.09.2021).
19. Рішення Конституційного Суду України від 07.05.2002 № 8-рп/2002 у справі щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02> (дата звернення: 15.09.2021).
20. Рішення Конституційного Суду України у справі про суміщення службової діяльності керівників органів виконавчої влади від 17.10.2002 № 16-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-02> (дата звернення: 15.09.2021)

- 21.Рішення Конституційного Суду України у справі щодо призначення заступників голів місцевих державних адміністрацій від 24.12.1997 № 8-зп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-97> (дата звернення: 15.09.2021)
- 22.Роман Захаров проти Росії (Roman Zakharov v. Russia) : рішення ЄСПЛ у справі № 47143/06, рішення Великої палати 2015 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-159324> (дата звернення: 01.02.2022).
- 23.С. і Марпер проти Сполученого Королівства (S and Marper v. United Kingdom) : рішення Великої палати ЄСПЛ у справах №№ 30562/04, 30566/04, 2008 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-117631> (дата звернення: 01.02.2022).
- 24.Савіни проти України : рішення ЄСПЛ у справі № 39948/06, 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454 (дата звернення: 01.02.2022).
- 25.Україна проти Російської Федерації (щодо Криму) : рішення ЄСПЛ про прийнятність у справі № 20298/14, 2021 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207622> (дата звернення: 01.02.2022).
- 26.Харченко проти України : рішення ЄСПЛ у справі № 40107/02, 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662 (дата звернення: 01.02.2022).
- 27.Швидка проти України : рішення ЄСПЛ у справі № 17888/12, 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a40 (дата звернення: 01.02.2022).

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Юрій Дмитрович Батан

ПОРІВНЯЛЬНЕ КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

освітньо-професійна програма підготовки здобувачів вищої освіти
за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти
зі спеціальності 293 «Міжнародне право» та спеціальності 081 «Право»

Електронне видання

Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 8,22.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com